

HIKMET

İLMİ ARAŞTIRMA DERGİSİ - JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH

ADEKSAM
Gostivar - Makedonya
Macedonia

HİKMET

İlmi Araştırma Dergisi,

Sahibi

ADEKSAM adına
Beytullah MUÇA

Editör

Dr. Enis RECEP

Editör Yardımcısı

M-r. Fadıl Hoca

Yayın Kurulu

Dr. Aziz ŞEN
M-r. İslam YUSUF
M-r. Melahat ALİ
M-r. Bülent DERViŞ
M-r. Esfer ALİ
M-r. Abdülmecit NUREDİN
M-r. Sami İslamoğlu
M-r. Habil MUSTAFA

Bilim Kurulu ve Hakemlerimiz

Prof. Dr. Hamdi HASAN
Prof. Dr. Erol ŞABANOV
Doç.Dr. Numan Y.ARUÇ
Doç.Dr. Sevin ALİL
Dr. Nazım İBRAHİM
Dr. Mensur NUREDİN

Tasarım

İlker ALİ

Tercüme

Zeynep NUREDİN

İrtibat

hikmetdergisi@hotmail.com
www.hikmet.adeksam.org

ADEKSAM
MATÜSİTEB üyesidir

İçindekiler

GAGAUZ TÜRKÜLERİNDE AŞK VE
ÖLÜM MOTİFLERİ.

Doç.Dr.Tudora ARNAUT
(7-23)

MAKEDONYA'DA İÇ DİNAMİKLERİN
II. MEŞRUTİYETİN İLANINA ETKİ ve

KATKILARI

Doç.Dr.Numan ARUÇ
(24-33)

DIŞ AÇIĞIN CARİ AÇIĞA ETKİSİ
VE DIŞ FİNANSMAN

M-r. Bülent DERViŞ
(34-54)

AZINLIKLARIN KORUNMASINA
YÖNELİK OLARAK

YAPILAN ULUSLARARASI
DÜZENLEMELER

M-r Habil MUSTAFA
(55-84)

BAĞIMSIZ KOSOVA'NIN
EKONOMİPOLİTİK ETKİLERİ

M-r Abdülmecit NUREDİN
(85-93)

MAKEDON VE ARNAVUT LİRİK HALK
TÜRKÜLERİNDE ŞİİRSEL TÜRKÇE
UNSURLARIN ÖRNEKLERİ

Mr.Fatma HOCİN
(94-109)

ABDÜLMECİT NUREDİN'İN "OSMANLI
SONRASI MAKEDONYA"ADLI KİTABI
DEĞERLENDİRME

Mr. Fadıl Hoca
(110-116)

EDİTÖR`ÜN SÖZÜ

Değerli okuyucular,

Azınlık olan milletlerin, buldukları ülkelerde varlığını sürdürebilmeleri dil, kültür, geleneklerine sahip çıkmaktan geçer. Bunu yaparken kantiteye değil de kaliteye önem vermek şarttır. Günümüz şartlarında aslında azınlık olup olmamaktan çok nasıl bir azınlık olduğumuz asıl tartışma konusu olmalıdır.

Bu hususta ilk sayısından son sayısına kadar Hikmet dergisi Makedonyadaki/Balkanlardaki Türk azınlığa hizmet vermektedir. Burda yayınlanan makaleler sayesinde dilimiz, kültürümüz ve geleneklerimize sahip çıkarken, başkalarının da bizi düzgün tanımalarına fırsat veriyoruz.

Bu sayımızdaki ilk makalede Gagauz halkın zengin ruhunun, dünyaya bakışının, üzüntü ve sevinçlerinin, çalışkanlığını yansıtıldığı Türkülerdeki aşk ve ölüm motiflerinin kullanış biçimleri, sınıflandırılması, söyleme ortamı ve nedenleri anlatılmaktadır.

Ardından Üsküp doğumlu ünlü şair ve bir seyahat çocuğu olan Yahya Kemal Beyatlı'nın gerek çocukluk döneminde gerek sonradan Üsküp ve diğer Balkan şehirlerini ve bu yerlerde gördüğü insan tiplerini yazdığı şiirlerinin derlemesi yapılmıştır.

II. Meşrutiyetin ilanınının 100. yılı münasebetiyle bu akımın Makedonya coğrafyasından başlaması, bölgedeki psikososyal, jeopolitik ve kültür gelişmelerini gözönünde bulundurup, II. Meşrutiyetin ilan sebeplerini ve sonrasında ortaya koyduğu etki ve tepkileri anlatılmaya çalışılmaktadır.

Ardından Makedonya'nın dış ticareti, enerji ve petrol fiyatlarındaki artışların dış açık ve dolayısıyla cari açığa etkisinin yanı sıra ödemeler bilançosunun diğer kalemleri de ayrıca incelenmiştir.

Bir sonraki makalede, genel olarak azınlık haklarının gelişiminin tarihçesi; Milletler Cemiyeti, Bileşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve AGİK/AGİT çerçevesinde oluşturulan azınlık korunma sistemi ve bu konudaki temel belgeler ele alınmaktadır.

Balkanlardaki azınlık sorunlarının yaşandığı ve bağımsızlığını en son ilan etmiş Kosovanın ekonomik ve politik etkilerini sadece komşu ülkeler açısından değil de küresel açıdan irdeleyen makale herkesin dikkatini çekecektir.

Ardından Türkçe kökenli sözcüklerin arnavutça ve makedoncaya, daha doğrusu bu dillerde yaratılan lirik halk türkülerine girmesi sürecini inceleyen makalemiz yer almakta.

Son olarak, 1900 yılından günümüze kadar Makedonya'yı irdeleyen ilk çalışma olan Abdülmecit Nuretin'in "Osmanlı Sonrası Makedonya" adlı kitabın değerlendirmesi yer alır.

Bu sayıda yayınlanan çalışmalarını beğeniyle okuyacağınızı umar, herkese sağlık ve mutluluklar dilerim.

Dr. Enis RECEP

GAGAUZ TÜRKÜLERİNDE AŞK VE ÖLÜM MOTİFLERİ.

Doç.Dr.Tudora ARNAUT

Türküler sözlü halk edebiyatında asırlarca Gagauz halkın zengin ruhunu, dünyaya bakışını, üzüntü ve sevinçlerini, onların çalışkanlığını yansıtmışlardır. Bazı türküler V.V.Moşkov'un da belirttiği gibi “ ağaçlarda yaprakların büyüdüğü kadar hızla yaratılır , bazen ise yapraklar kadar hızla sınıyorlardır ve kendi yaratıcıların dışında kimse onları kullanmazsa o hızlılıkla da kayboluyorlardır. Bazen ise onların geçici ve yerel başarısı oluyordu ki, işte o zaman yerli türkü söyleyenler onları öğrenip kullanma ömürlerini uzatıyorlardır”.¹ Türkülerin ömürlerinin uzun ve kalıcı olması için konu bakımından çok derin ve iz bırakacak kadar anlamlı olması şarttır. Bu çeşit türküler ancak nesilden nesile aktarılmalrı ve akılda kalmaları mümkündür. Bu tür türküler salt türkü söyleyen çahıslar tarafından değil, sıradan dinleyiciler tarafından da öğrenilmesi mümkün olmaktadır. Ezgiyle ve çoğu zaman müzik eşliğinde söylenen bu tür genellikle kadınlar tarafından söylenmektedir. İçinde bin bir türlü güzelliği ve zenginliği barındıran sözlü gelenek yetenekli halk sanatçıları vasıtasıyla bugüne kadar getirilmiştir. Bugün de halk edebiyatı ve folklor değerleri Gagauzlar arasında yoğun ilgi görmektedir. Gagauz halk edebiyatı yakın ve uzak tarihten pek çok önemli olayı, insanî dramı, çaresizlikleri ve arayışları günümüze taşımış ve bu konuları türkülere dökmüştür.

Gagauz türkülerini konu bakımından iki ana başlık şeklinde sınıflandırabiliriz: aşk konulu türküler ve trajik türküler . Bu konular hemen hemen tüm anonim halk edebiyatı türlerinde yer aldığı gibi türkülerde de kendi önemini göstermiştir. Bu bildirimizde aşk ve ölüm motiflerinin kullanım biçimleri, sınıflandırılması, söyleme ortamı ve nedenleri yer alacaktır.

Türküler hayatımızın âdeta vazgeçilmez bir parçasıdır. İnsanoğlu, genellikle diğer türlere nazaran kendi ifadelerini, iç dünyasını türkülere dökmüş, türkülerle konuşmuş, türkülerle dertleşmiş, türkülerle hasret

1 В.Мошков. Гагаузы Бендерского уезда. (Этнографические очерки и материалы). (подг. Булгар С.С., Курогло С.С.). Кишинев. 2004, s.89.

gidermiş, türkülerle acılarını, sevinçlerini dile getirmiş, içindeki duygusunu türküler vasıtasıyla dile getirmiş, yarine selam uçurmuş ve yarinden türkülerle selâm almıştır. Dolayısıyla türküler kültürümüzde önemli bir iletişim aracı olmuştur. Bu yüzden, onlarda kullanılan her bir sözün kendine özgü derinliği ve anlamı bulunmaktadır.

Türkülerde kullanılan kavramlarla ilgili yapılacak anlam çözümlemeleri ile bu durumun daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

Türkülerde kullanılan kavramların hiçbiri gelişigüzel yer almış değildir. Her bir kavramın kendine özgü bir çağrışımı bulunmaktadır. Kimi zaman aşkın karşısına çıkıp en büyük kahramanlıkları yapan aşıklar dağları deler, aşkın uğruna en zor engelleri aşar , bazen aşkına kavuşamayanlar ise çaresiz içlerindeki duyguları yanık nağmelerle dizelere dökerler.

Karşı koyulamayan diğer bir olay ise ölümdür. Yakınını , arkadaşını, sevdiğini kaybetme duygusu türkülerde de kendi yerini geniş bir şekilde almış ve işlenmiştir. Anasını kaybeden evlat, sevgilisini kaybeden aşık, kocasını, karısını kaybeden eş, dostunu kaybeden dost vd. konular başta gelir.

Bu yüzden türkülerde yer alan sözlerden ziyade, o sözlerin bir araya gelmesini hazırlayan olaylar zincirini çok iyi bilmek gerekir.

Gagauz Türkülerinde Aşk Motifi.

Lirik türkülerin üslupları karmaşık ve de çeşitlidir. İstiare, abartma, sıfatların yardımı ile geleneksel folklor dünyası kurulmuştur. Elbet, burada idealleştirilmiş biçimde Gagauzlar'ın oturdukları evler, dolay, göklerin maviliği, Tuna nehrinin berraklığı, insanların yaşam şekilleri, kullandıkları eşyalar ve bunlara bağladıkları anlamlar ve tabii ki türkülerin asıl kahramanları- insanlar dile getirilmektedirler. Türkülerde kullanılan edebi araçlar baş kahramanların duygu ve ruh hallerini yansıtmakta yardımcı olmakta ve ayrıca da dinleyicilere duygusal yandan tesir etmektedirler.

Geleneksel lirik türkü temelinde insanoğlu tabiatla karşılaştırmasını yapan kendi sembolik sistemini oluşturmuştur. Gagauz türkülerinde delikanlı oğlanın sembolü kılıç, aslan, kuş vd. olurken, genç kız da kuş, gül, menekşe, yıldız vd. sembolleri kendi benliğinde oluşturmaktadır. İnsanların doğa ile iç içe yaşamaları ve aynı şekilde türkülere de taşınmaları birçok sembollere dönüşmesini sağlamıştır.

Halk ozanlarının (Gagauzlar'da türkücülerin) yapıtlarında ve anonim halk türkülerinde işlenen motifler soyut kavramlar değildir. Gözle

görülen, elle tutulan somut, günlük yaşamda var olan varlıklardır, çünkü **motif** bir yazın yapıtında sık sık **vurgulanan** temel düşünce, **imge** ya da yinelenen **anlatımdır**.

Bu çerçevede söyleyecek olursak coşkun lirizm içerisinde söylenmiş sevda türküleri daha çok sevgiliye duyulan duyguları kapsamakta.

Aşk bir temel düşünce olarak türkülerde sıkça yer almaktadır. Aşk konusunun dile getirildiği ortamlar genellikle ilk başta iki insanın arasında olurken daha sonra bunun eğlence yerlerinde söylendiğini görmek mümkündür.

Bunları sıralayacak olursak :

1. Düğün, çocuk kutlamaları sırasında söylenen aşk türküleri

Gagauzlar'ın geçmiş zamanlarından beri çeşitli gelenek merasimleri, adetleri mevcuttur. Bilhassa düğün törenlerinde en çok çalınan türküler :

- Dünürçülükte “dünürçülük türküsü”¹
- Hamur alma merasiminde “hamur türküsü”,
- Gelini giydirirken “gelin tellemä”veya “pelik örmä türküsü”² , ” “gelin türküsü” veya “gelin ağlatmak

1 DÜNÜRLÜK TÜRKÜSÜ

Kız oturmuş sundurmanın başına,
Henüz basmış on dört-on beş yaşına,
Ne dâ gelmiş zavalının başına,
Gün da urmuş küpesinin taşına.

Suya gider, bir incecik yolu var,
Sudan gelir, bir incecik sesi var;
Başçadaki fidan gibi boyu var,
Duvardan kireç gibi teni var,
Baldan tatlı şeker gibi lafi var.

Anası dedi: “çiizi yoktur, veremem”.
Bobası dedi: “kız küçüktür, kıyamam”.
Kız dedi: “yarım geldi, beklemâm”.

2 GELİN TÜRKÜSÜ

Mari Kate, uyur muysun?
Uyur muysun, uyansana.
Gül yastına dayansana,
Vani gelir inansana.
Kızlık saçın söküler,

türküsü”¹

- Damadı tıraş ederken “tıraş türküsü”²
 - Düğünün pazartesi “rakı” (tatlı rakı) veya “emiş” (yemiş) günü “sofra türküsü”
-

Gelinnik saçın örüler.
Sân üsüsüsün, sâñ garipsin,
Sân bu gecâ musafirsin.

1 GELİN TÜRKÜSÜ

-Kızım, kızım nazlı gözüm!
Evimin şenni sandin,
Sandımın kumaşı sandin.
Male, male verdin beni aşırıya,
Aşırıya, Badatlara.
Badat yolu uzak yoldur,
Görüşmemiz pek az olur.
-Kızım, kızım, nazlı kuzum,
Ban vermedim, boban verdi,
Boban verdi, vermiş oldu.
Dönmek olmaz.

GELİN TÜRKÜSÜ

Kızım, kızım,
Nazlı kızım,
Sandin, kızım,
Evin şenni;
Sandin kızım.
Sandık donaa
Sandin, kızım,
Başça gerdi,
El elinâ
Verdim seni
Yok nâbayım-
Olmaz dönmaâ...

2 GÜVÂ TÜRKÜSÜ

Ak bacadan tütün tütâr,
Çevredimdâ bülbül ôtâr.
Dün avşam ban bir düş gördüm
Düşümdâ Vani güvâ olmuş.
Güvâ olmuş süzülürdü,
Ayna dizindâ düzünürdü,
Çevrâ elindâ silinirdi.
Saa yanında bir al çiçek
Sol yanında telli gelin.

Düğünlerde bu tür türkülerin söylenmesindeki amaç ana baba ocağından ayrılırken onları unutmamak ve verilen nasihatlere, (özellikle geline verilen öğütlere) , uymak. Gelinin gideceği yeni ailede o ailedeki kocasının anne babasına, kocasına, yakın ve uzak akrabalarına saygılı olmak ve ana ocağının kıymetini bilmek gibi öğütler başta gelmektedir. Gagauz Türkler'in aile yapı kültüründe buna her zaman önem verilmiş ve bununla ilgili bir dizi atasözleri, öğütler söylenmiştir. Örneğin geline gelin al duvakla ana baba ocağından çıkarken ,”kapuyu aykırladın mı geri dönmää yok birtaana”; “yeni ailene sevgini taşı , evdeki zakonu (kanunu) taşıma”; “adam karısının gözü, karı adamın sözü” vd.

Elbet bu tür öğütler türkülerde de kendi yerini almıştır:

Gelin Telerkänä

Mari Marinka, uyansana,
 El geler uyansana.
 El geler, el ayırır
 Anadan da bobadan da,
 Kardaştan da kız kardaştan da,
Ana-boba kapusu-
Fesleen kokusu,
El kapusu-
Acı pelin kokusu.
Saa yanında bir top çiçek,
Sol yanında keskin bıçak.

Sevdanın gözü kördür deyimi halkın arasında yaygınlık kazanmasının nedenlerinden biri de; insanoğlu aşık olduğunda kimseyi görmez ve en yakın olan, ona hayat veren anne babası sevdiği kişinin yerinde bir noktadan sonra ikinci sıraya düşer. Evet, insanın hayatında anne ve baba onu yetişkin , reşit dönemine getirdikten sonra hayat okuluna gönderir. Burada çocuk yaşından gençlik çağına girer ve kendine eş aramaya başlar. Bu dönemde en güzel duyguları yaşar , seveda dolu yüreği kuş gibi göklere yükselir .

Gençlerin biraraya geldikleri halay (horo, horu, foru –gag.) yerlerinde sevdiklerinin yanlarında yürekleri çarpar ve duygular kabarıp.

MORE KIZ

Ah!... more kız, more kız.
Anan öldü dediler.
-Ko ölsün, ko ölsün,
Çal gaydaci gaydai,
Ben teperim horoyu.
Ah!... more kız, more kız!...
Baban öldü, dediler.
-Ko ölsün, ko ölsün,
Çal gaydaci gaydai,
Ben teperim horoyu.
Ah!... more kız, more kız!...
Yavklun öldü, dediler,
-Arta kalsın horo da,
Veran kalsın gayda da.

Bu duygular bazen güzel sözlere yer verirken bazen ayrılık konularını da içermektedir. Sevgilisinden uzak düşen aşık derdinin çaresini doktorda arar ve ondan medet umar. Uzaklığı, ayrılığı bir dert, hastalık olarak gören aşık derdinin bir çaresizlik olduğuna ve derdine ancak doktorun yardım edeceğine inanır:

AMAN DOKTUR

Aman doktor
Canım çıksın doktor
Derdime bir çare
Çaresiz dertlere düştüm
Doktor bana bi çare.

Aşıkların iki çeşmeye benzetilmesi ve tıpkı çeşmelerin yan yan akmaları gibi ömür boyu yan yana olma isteği doktora başvurma ile çare aranır türkünün diğer dörtlüğünde:

İki çöşme yan yana
Su iştım kana kana
Aman doktor
Bana biçare.

Mani şeklini taşıyan bu türkünün son dörtlüğünde ise sevda

bir dalda olan iki cezive benzetilir, tıpkı sevgilerde bir elmanın iki yarısına benzetmesi gibi. Fakat, ayrılık derya denize veya Kara Denize benzetilmektedir. Bu türkü Balkanlar’da ,Türkiye’de ve Gagauzlar’ın arasında yaygınlığı Türk soylu halkların kendi arasında çeşitli dönemlerde parçalanması ve ayrı düşmesinin bir sonucudur:

Bir dalda iki ceviz
Aramız darya deniz .
Aman doktur
Bana bi çare

Gagauzlar’ın Balkanlar’dan Bucak topraklarına göç etmeleri birçok aileleri, sevdalıları da ayrı düşürmüştür. Halkın arasında yaygın olan “Ay tepeler, tepeler” türküsünde bu ayrılık anlatılmaktadır:

Ay tepeler tepeler yüksek tepeler
Karşidan yağmur yayer bırda tepeler..
Ne bakêrsın mari kız aul aşırı
Taramışsın sacını festen dışarı
Seni görân çocuklar yolunu şaşırır....

Sevgi anlayışı biraz da olsa süslü zincirlere benzetilirken , onların sevgilerini birbirlerine daha da güçlü bir bağa bürümekte ve çok eskilere dayatmaktadır. Bu ilk önce esaret ve kölelik sembolleri, kozmik yaklaşımda ise bu göğün ve yerin birliği sembolü, beşeri hayatta ise bu evlilik sembolüdür. (Керлот 1994; 563)

Ailelerin arasındaki yetişme ve gelir düzey farklılığı bazen birbirini seven iki gencin kavuşması için bir engel teşkil edebilir. Ailelerin bu tür evliliklere karşı çıkmaları aşıkların acılı mısralara dertlerini dökmeleri ile sonuçlanır. Bu tür türkülerde aşk motifi bazen kızların dillerinden dökülürken , bazen onun yerini delikanlı da alır ve can sıkıntısını anlatır. Güzel müzik eşliğinde söylenen “Şu baa çotuğunda” türküsü buna parlak bir misaldir:

Şu baa çotuğunda Saşa
Kara üzüm var
Sana baka baka Saşa
Gözüm süzöldü
Versene şu al basmanı Saşa
Gözümü sileyim
Seni bana vermezler Saşa

Deli mi olayım
Deli mi olayım kırları kapayım
Veya ne yapayım
Yoksa Kongaz yolunda Saşa
Köprümü olayım
Gelen-geçen insana Saşa
Seni mi sorayım (2 defa)

Aşık olduğuna, kendi köyünden istediğine varamayan genç kız anne babasının sözünden çıkamayınca onların istediği, onların beğendiği başka (aşırıdan) köyden bir oğlana verilir. Fakat, sevmediği adamla mutluluğu bulamayan genç kız ziyarete gelen annesine çeyizini garajda duran arabaya yüklemesini ve onları bir kibrit ile yakmasını istediğini söyler. Geleneklere göre evlendikten sonra ayrılıp anne baba evine dönmek ayıp sayıldığını bilen genç kız kendi özgürlüğüne ve sevdalısına bir daha kavuşamayacağını bildiği için bu çeyizin yandığı gibi kendi hayatının da bundan sonra öyle yanacağını dile getirmektedir:

Beni küüydân istedilâr, •Bay-lay-lay-lâ-lâ.
Beni küüydân istedilâr, •ay-lay-lay-lay-lâ-lây.
Beni mamu vermedi, mêt,
Nendan nereyi geldi, mêt,
Bir aşırılı onmadı, mêt.
Bir aşırılı onmadı, mêt,
“O da beni pek beendi, mêt.....¹

1 Beni küüydân istedilâr,
Bay-lay-lay-lâ-lâ.
Beni küüydân istedilâr,
lay-lay-lay-lay-lâ-lây.
Beni mamu vermedi, mêt.
Nândan nereyi geldi, mêt,
bir aşırılı onmadı, mêt.
bir aşırılı onmadı, mêt,
“O da beni pek beendi, mêt
O da beni istedi, mêt,
ben da onu beenmedim, mêt,
Mamu onu pek beendi, mêt,
beni da ona verdi, mêt,
geçti bir yıl üç da ay, mêt.
geldi mamu dolaşmaa, mêt,
Taa uzaktan o sorêr, mêt
Nabêrsın, kızım? - deyor, - mêt.

Türkülerdeki beddualar da kendi yerini almıştır. Biribirini seven iki gencin buluşmasına, konuşmasına izin vermeyen anne babalar türkülerde de bedduaya tutulurlar.:

“arda da kalsın senin ane, be yârim,
Ani bizi ayırdı.
Ah, ölüyöm,
Yârim gideyom,
Senden ayrılamıyom. (Kvilinkova 2005; 266 (3.türkü)

Sevda motifleri dialog şeklinde geçen örneklerde de gözlemlenmektedir. Bu tür örnekler Bucak'ta oturan Gagauzlar'da görüldüğü gibi Balkanlarda ve Türkiye'deki soydaşlarımızda da sıkça rastlanılmaktadır.

Sevgisini deyişleri ile anlatmaya çalışan Arzu ile Kamber, Bengü hanım ve Ayvaz Türk dünyasında yer aldığı gibi Gagauzlar'ın da halk “romanik” ve “kahraman” hikayeleri arasında yer almaktadır:

Arzıynan Kamber

Arzı: Ban çeşmeyâ vardım
Elimi yüzümü yudum
Enteşemi çıkardım
Taş üstünâ koydum.

Kamber: Bân çeşmeye varmadım

Daa uzaktan o sorêr, mêt
-Nâbêrsın, kızım? - deyor.
Bân da utanmaktan dedim, mêt,
Ani da pek isââyim.
-Açan okaa pek islââsin,
Nâânda senin o güüdân, mêt?
Nâânda senin gözelliin, mêt?
Nâânda senin gözelliin, mêt?
-Gidâsin sân, mali ma, mêt,
: Garaja, bir maşına tutasın.
Çiizimi üklâdasın, mêt,
Bir da şişâ gaz serpâsin.
Bir da sırnık çekâsin,
Bir da sırnık da çekâsin,
Onnar nicâ yanêr, mêt,
Bân da ölä yancam, mêt.

Elimi yüzümü yumadım
Enteşeni almadım
Bileziini bulmadım.

Kamber: Ay duar tunuk tunuk
Başçeler dolmuş gül tomruk
Enteşeni bulana
Arzı ne var muştuluk.

Arzı: Ay duar tunuk tunuk
Başçeler dolmuş gül tomruk
Enteşemi bulana
Al şeftali muştuluk
Bileziimi alana

Arzı kendi da muştuluk.(*Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*
12.Romanya ve Gagauz Türk Edebiyatı Kültür Bakanlığı. Ankara.
1999:241)

Bu tür atışma (değişli-gag.) türküler halk hikaylerinde rastlandığı gibi serbest türkü örneklerinde sıkça görülmektedir. Sevgilisine bulutlar aracılığı ile (burada bulut haberci anlamını taşımakta) selam yollarken yarin tepkisini duymak ister:

Gidin, bulutlar gidin,
Yäre selam götürün,
Yär selam almasa
Genä geeri getirin.

Gittik, mori kız, gittik,
Yärin mektup yazardı
Selam verdik – almadı,
Genä geeri yolladı... (Kvilinkova 2005; 267 (5.türkü))

Türkülerde Ölüm Motifi.

İnsanlar, başta ölüm olmak üzere çeşitli sebeplerle sevdiklerinden ayrılmak durumunda kalırlar. Kişilerin hastalanması, evden gelinin çıkması, delikanlının askere gitmesi, vatan toprağının kaybedilmesi, sevgilinin gidip de dönmemesi, sel baskını, zelzele, yangın, salgın hastalık gibi büyük felaketlerin meydana gelmesi, sevilen hayvanların kaybı ve ölümü üzerine

söylenen ezgili şiirler ağıt türünden eserlerdir. Bütün bunlardan hareketle ağıt; “İnsanoğlunun; ölüm karşısında veya canlı –cansız bir varlığını kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini, düzenli – düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türküler” olarak tarif edilmiştir”¹

Bir kimsenin ailesinde veya köyünde meydana gelen ölüm veya tabii afetler bu tarz türkülerle anlatılır. (“Kalk Todî”), “Köyümüzde kıran oldu Gagauzlar’ın Balkanlar’da yaşadıkları dönemde oluşan türkülerde ataların, babaların geçirdikleri zor günleri anlatılmaktadır. Bunların içinde kahraman (Marinki, Stuyeni. Tudorki adlı) ve haydutların kötü işlerini anlatan (‘Vardır gittiğini Bolgra’da, Şu dağın ardında’) vb. ballad türkülerini

1 Beni küüydân istediâr,
 Bay-lay-lay-lâ-lâ.
 Beni küüydân istediâr,
 lay-lay-lay-lay-lâ-lây.
 Beni mamu vermedi, mêt.
 Nândan nereyi geldi, mêt,
 bir aşırılı onmadı, mêt,
 bir aşırılı onmadı, mêt,
 “O da beni pek beendi, mêt
 O da beni istedi, mêt,
 ben da onu beenmedim, mêt,
 Mamu onu pek beendi, mêt,
 beni da ona verdi, mêt,
 geçti bir yıl üç da ay, mêt.
 geldi mamu dolaşmaa, mêt,
 Taa uzaktan o sorêr, mêt
 Nabêrsın, kızım? - deyor, - mêt.
 Daa uzaktan o sorêr, mêt
 -Nabêrsın, kızım? - deyor.
 Bân da utanmaktan dedim, mêt,
 Ani da pek isâyim.
 -Açan okaa pek islâasin,
 Nâanda senin o güüdân, mêt?
 Nâanda senin gözelliin, mêt?
 Nâanda senin gözelliin, mêt?
 -Gidâsin sän, mali ma, mêt,
 .Garaja, bir maşına tutasın.
 Çiizimi üklâdasın, mêt,
 Bir da şişâ gaz serpäsin.
 Bir da sırnık çekâsin,
 Bir da sırnık da çekâsin,
 Onnar nicâ yanêr, mêt,
 Bân da ölä yancam, mêt.

de mevcuttur.

Gagauzlar neşeli toplantılarda da genellikle hep uzun havalar ve ağıt şeklinde türküler söylemektedir. Neşe ile üzüntünün, hayatla ölümün, birleşme ile ayrılmanın yan yana olduğunu devamlı hatırlatmaları zorunluğunu sanki hissediyorlardır. Bu dengeyi saklamak için olsa gerek düğünlerin, çocuk kutlamaların vd. neşeli toplantıların sonucunda mutlaka hüznü türküler de söylenmektedir. Bu tür türkülerle sonra verilen mesaj aslında çok basit: hayatın kıymetini yaşayarak anlamak ve korumak , yanındakinin önemini, ona karşı olan sevgiyi, onu kaybetmeden, yanındayken göstermek, kaybettikten sonra ise onu geri getirilemeyeceği bilmek gerekir. Bu tür türkülerden sonra dinleyenler sanki gerçekler ile yüz yüze gelir ve herkes kendine göre bir ders mahiyetindeki anlam çıkarır.

Hüznü (ölüm) türkülerin söylenmesini iki şekilde sınıflandırmak mümkündür:

- mecazi anlamda ölüm (çeşitli sebeplerden dolayı sevgilisinden ayrılma);
 - fakirlik sonucu sevdiğinin başkasına verilmesi
 - ebeveynlerin rızası olmadan sevdiğine kavuşamaması
 - uzak memlekete gidip hasret çekme
- ölüm (çeşitli sebeplerden dolayı sevdiğini ,yakın ve uzak akrabalarını, kaybetme)
 - sevgilisinin ani ölümü
 - ebeveynlerin, sevgilisinin hastalık sonucu ölümü
 - doğal afetler (sel, yıldırım, toprak düşmesi vs) sonucu ölüm
 - kaza sonucu ölüm
 - intihar
 - savaşta ölüm

Sevgilisinden ayrılma, ona kavuşamama gibi sebeplerle ayrılığın ölüm kadar acı olduğunu dile getiren türkü mısraları:

Yârim kurdu bir saray,
Altın direkli.
Benim vardı bir yârim –
Demir ürekli.
Canavarlar su gibi,
Sardı çalıya.

Koç kurbannar kesiler
 Altın tuçlara,
 Koftannan kestilär,
 Herkez eşinnän.
 Eşlân çıkar çıraya
 Herkez eşinnän.
 E, ban nâbabilicäm
 Yalnız başıma?
 Helä gel, garibim, gidelim
 Daadan ucadan.
 Helä gel, gaaribim, gidelim
 Daadan ucadan.
 Tö o zaman sana soracam,
 Ayırılmak nicä.
Bu dünnedä hayırılmak
Ölümdän taa güç (Durbaylo 200;116)

Sevgilisinin başkası ile evlendirilmesi, hatta onun düğününde sadıç (dever –gag.) olma zorunluluğu sevdiğine kıyma ve intihara teşebbüs olaylarını da beraberinde getirir:

Yavklucuum, male,
 Yavklu da oldu.
 Diil uzaa, mali,
 Hiç dul yabancıya.
 Bir kapu komuşu,
 Amıcanın ooluna.
 Diil uzaa, mali,
 Beni dever okudular...¹

Öteki dünyadan haber verme , öteki dünyaya haber yollama, sevdikleri ile dertlerini paylaşma isteği her zaman bu tür örneklerde yer almıştır.

Çocuk yaşta annebabasız kalan genç kız annenin yerini ne ağabeyinin ne de yengesinin dolduramayacağını anlatırken, bunca yıl geçmesine rağmen onun benliğinde annesinin ve babasının hala daha genç ve annesinin “kıvrak boylu” olduğunu dile getirir:

Selâm götürâsin

1 Prof.Dr. Şükrü Elçin.Türkiye Türkçesinde Ağıtlar, s.1

Benim o genç anama.
Selâm götürâsin
Benim o gencecik bobama.....
Sokaa da çıkarım,
İçeri da girerim,
Benim o kıvrak mamuma
Kimseyleri benzedâmeerim (Kvilinkova 2003; 165)¹

Doğal afetler sonucu yakınlarını kaybetme gibi konular da sıkça işlenen konular arasındadır . Bu tür örneklerde Gagauzlar olayları ayrıntısı ile anlatmaya çalışmakta, onları art arda sıralamaktadırlar. Fakat bu tür örneklerin edebi değeri fazla zengin değildir.

Aşk Ve Ölüm Motif Analizi

Şairler iç dünyası her zaman teoritik kurallar çerçevesine uydurmaz, duygularını şiirsellik çerçevesinde dışarıya yansıtmaya çalışırlar. Müzik ise bu sıralamayı bir düzene sokar ve tempo verir. Aktarılan sözler hakikatin, bilginin, ahlakın, gerçeğin bir simgesidir. Bu tür hazır “sözü” halk algılamaya hazırdır; nedeni ise bu prizma çerçevesinde hayatın daha net bir biçimde simgelemesidir.

Sözlü halk edebiyatında bu tür motiflerin varlığı ve farklı kültür tiplerinde “ duyguların ve ifadelerin aynılığını sergilemesi” şekillerin kristalleşmesinden öte bir duygudur (Веселовский 1989, 300) .

Aşk ve ölüm insanlığın yaşamında yan yana yürüdüğü iki önemli konudur. Tüm eski sözlü ve yazılı kaynaklarda bu iki öge işlenmiş ve zamanla eserlere kaydedilmiştir. Kendi üzüntüsünü sagulara aktaran kadim Türkler bir yandan acı kayıpları dile getirirken diğer yandan o şahsın kahramanlıklarını övgü ile anlatmaktadır. Alp Er Tonga, Manas Destanı, Kitabı Dede Korkut, Köroğlu hikayeleri vd. buna benzer örnekler gösterilebilir.

Daha eskilerden beri hayatın varlığı, mutluluk ışıklı , ölümsüz , kutsal bir yaradılış gibi algılanırken ölüm düşüncesi siyah, karanlık bir

1 Yavklucuum, male, Yavklu da oldu. Diil uzaa, mali, Hiç dul yabancıya. Bir kapu komuşu, Amıcanın ooluna. Diil uzaa, mali, Beni dever okudular. Kızkardeşim Tudorkayı, Zıvla koydular. O kızkardeşim Tudorka Ko zıvla dursun. Ama ban, mali, dever duramıycam. Kızkardeşim Tudorka, Taa pek küçük, İstedik bilmeer. Bân Yordanayı gördükçe, Nasıl dayanımı? Gördüm, male, Giftâ bıcaymı, Ban Yordanayı Kıyıp, duureycam. - Kıyma, bâ Kralü, Duurama, be Ralü, O seni kıydısa, Sän onu kıyma. Suya gidârdi Biaz modıylan. Biaz modıylan, Biaz bakırılarlan, Altın küpeylân, Altın küpeylân, Cümüş blezıklân. Gümüş blezıklân, \, Bendân da üzüklân.

kuyu, uyku, soğukluk, uzaklık gibi algılanıyordu. Folklor buna benzer bir dizi motif benzerliği sıralamaktadır. Başkahramanın ölümü ve dirilmesi (rüyasında kendi ölümünü görmesi ve önceden hazırlık yapması, akrabalara nasihat vermesi¹), ölümü simgeleyen motif: sevgiliden vazgeçme veya sevgiliyi kaybetme, diğer dünyaya göç etme veya diğer dünyadan haber verme şekilleri bir nevi kozmogonik mitin arkaik süjesi olarak lirik türkülerde ortaya çıkmaktadır.

Sonuç.

Lirik türküler iki ana başlık halinde şekillenmesi ile bir yandan yazılı ve sözlü edebiyatta iki ana konunun üzerinde durmuştur. Aşk ve ölüm motifleri bir bütünlük içerisinde hayatın gerçeklerini sergilerken, diğer yandan bu konuların en fazla edebi tür olarak kullanılan türkülerde yer aldığını açıkça göstermiştir. Gagauz lirik türkülerinde bu tür motiflerin derinden işlenmediğini bildiğimiz için bu konu üzerinde yoğunlaşmayı uygun gördük.

Lirik türkülerin aşk ve ölüm üzerinde yapılan sınıflandırmalar elbet daha da genişletilebilir. Bu çalışma bu konu üzerine bir başlangıçtır.

1 187.

Edi yaşından
Bir üsüz kaldım.
Edi yaşından, mari,
Bir üsüz kaldım.
Ne anam vardı,
Ne bubam vardı.
Selâm götürâsin
Benim o genç anama.
Selâm götürâsin
Benim o gencecik bobama.
Söleyâsin onnara,
Ani batüdân boba olmêr.

Batüdân boba olmêr,
Buludan da mamu olmêr.
Selâm götürâsin
Benim o mamuma.
Söleyâsin ona,
Ani bân mamu lafi işitmedim.
Ban mamu lafi işitmedim,
Mamu milası da görmedim.
Şokaa da çıkarım,
İçeri da giririm,
Benim o kıvrak mamuma
Kimseyleri benzedâmeerim.

The motif of love and death in the gagauz türküs

The genre of türkü as a part of the oral literature tradition during centuries had been shown the spiritual richness of Gagauz nation, their views of the world, their sadness and happiness, their diligence. From the thematic point of view we can divide Gagauz türküs into two main groups: türküs about love and tragic türküs. These themes like they play one of the main part in all the folk literature, shows their importance in türküs too. In this article there will be shown the forms, the classification, the saying milieus and reasons of love and death motives' usage.

We suppose that the analysis of meaning, that will be made concerning to the concepts which are used in türküs, will help for the better understanding of this situation.

Cumaaya karşı, mali-ma,
Bän bir düş gördüm. 2
Bizim kapu onunda, mali-ma,
Bir eşil başça. 2
O başçenin içindâ, mali-ma,-
Bir serenni pınar. 2
O pınarın dolayı, mali-ma,
Katmer karanfil.
Katmer karanfil, mali-ma,
Üç kök ta feslen. 2
Bän yisleem onnarı, mali-ma, -
Onnar kuruyorlar.
Bulü islêr onnarı, mali-ma, 2
Onnar eşererlar.
Ozaman ki bän annadım, mali-ma
Anikilim bän ölecâm.2 •
Tutasınız bana, malima,
Üç ranin oolu.
Yaptırasınız bana, mali ma,
Bir eni evcââz.
O evcââz da olsun, mali-ma,
Olsun dört köşeylân.

Каунакча

Керлот Х.Э. (1994).Словарь символов.-М.

Веселовский А.Н. (1989). Историческая политика – М.

Квилинкова Е.Н. (2005) . Гагаузы Молдовы и Болгарии.
-Кишинев.

Türkiye Disindaki Tukur Edebiyatları Antolojisi 12.Romanya ve Gagauz
Turk Edebiyatı (1999) Kultur Bakanligi. Ankara.

Капаниця Л. (2000). Метапонятійна модель української ліричної
пісні.Київ

Kvilinkova E. (2003). Moldova Gagauzların Halk Türküleri. Kişinev.

Дурбайло М.А. (1991) Баллата тюркюлери. Кишинев.

Durbaylo M.A (2001) Gagauz halk türküleri. Kişinev

Mustafa Argunşah-Hülya Argunşah (2007). Gagauz Yazıları. Kayseri.

Yakıcı Ali (2007). Halk Şiirinde Türkü. Ankara.

Kaya Doğan (1999). Anonim Halk Şiiri. Ankara

В.Мошков. (2004).Гагаузы Бендерского уезда. (Этнографические

очерки и

материалы). (подг. Булгар С.С., Курогло С.С.). Кишинев.

MAKEDONYA'DA İÇ DİNAMİKLERİN II. MEŞRUTİYETİN İLANINA ETKİ ve KATKILARI

Doç.Dr.Numan ARUÇ
MANU-Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi
Üsküp

Makedonya, Osmanlı Devleti ve hakimiyetinin iki ayağından biri olan Rumeli Beylerbeyliği'nin her alandaki merkezliğini oluşturan bir tarihi coğrafyaydı. Osmanlıdan önce antik medeniyetlerinin önemli başkentleri olan Heraklea, Stobi ve Skupi gibi şehirlerin kültürel, ekonomik ve medeni vatani olarak İpek Yolu'nun Adriyetik'i Ege Denizi'ne bağlayan doğu-batı yolu Via İgnatia'nın da önemli ve tarihi kavşak geçidi merkezliydi. Hasaten Osmanlı hakimiyeti altına girmeden önce Makedonya toprakları Sılav dünyasının yazı ve düşüncesinin mimarları olarak kabul ettikleri Az. Kiril ve Metodi kardeşlerinin ve Az. Kliment Ohridski'nin de vatanyıdı. Kiril alfabesinin kurucusu olan bu düşünürler Kiril Alfabesi'nin de temellerini bu topraklarda attılar ve bu yazı buralarda yazıldı ve de gelişti.

Makedonya, Osmanlı döneminin önemli iki vilayeti olan Manastır Vilayeti'nin başkenti Manastır ve Kosova Vilayeti'nin merkezi olan Üsküp'ün o dönemdeki vatanyıdı, bugün de bu iki şehire vatanlık etmektedir. Rumeli coğrafyasının ve Osmanlı Medeniyetinin gözbebeği olan bu iki medeni şehir İstanbul'dan nerdeise bir asıra yakın önce Türk-İslam Medeniyeti, Kültürü ve Hakimiyeti ile şereflendi. Manastır 1382'de fethedildi, Üsküp ise 1392 yılında Osmanlı hakimiyeti altına geçti.

Osmanlı döneminde Üsküp vilayet merkezi olarak önemini korurken başta Rumeli Beylerbeyliği'nin daha sonra da Manastır Vilayeti'nin merkezi olan Manastır'ın merkezi önemliğini ve değerini kazanamadı. Manastır, Osmanlı döneminin batı yakasının meşhur sivil, dini, siyasi, askeri, ticari, uluslararası, eğitim ve kültürel merkezliydi.

II. Meşrutiyetin Manastır Vilayeti hudutları içinden çıkması, kaynaklanması ve ençok buralarda ilgi duyması ve de uygulanması şaşılacak bir tesadüf değildi. Çok rahatlıkla şunu söyleyebiliriz: II. Meşrutiyetin ana vatani Makedonya, merkezi de Manastır Vilayeti'nin başkenti Manastır ve çevresiydi.

Osmanlının Balkanlar'daki önemli metropollerinden biri olan Manastır daha önce antik medeniyetin doğduğu, yaşadığı ve geliştiği bir merkezdi. Eski Heraklea bugünkü Manastırın iki kilometre uzağında hala bugün yer almaktadır. Sılav alfabesi, yazısı ve düşüncesinin mimarları olan Az. Kiril ve Metodi kardeşler ve Az. Kliment Ohridski, Osmanlı döneminde Manastır Vilayeti içinde yer alan Ohri ve civarı diğer şehirlerde kendi kültürel ve medeni faaliyetlerini gerçekleştirdiler. Yukarıda zikrettiğim örneklerden hareketle Manastır Osmanlılar'dan önce de önemli bir yerleşim merkeziydi. Çeşitli kültür ve medeniyetlerin yerleştiği bir merkezdi. O dönemde herşey dini müesseseler etrafında dönüp dolaştığı için ismiyle müsemma olan Manastır büyük dini müesseseler ve külliyeler olan manastırların çok olduğu manastırlar şehriydi. Makedonya'da o zaman ve bugün de büyük kilise komplekslerine manastır ismiyle isimlendirilmektedir. Osmanlı da bu kenti fethedince manastırlardan dolayı bu isimle Manastır olarak isimlendirmiştir.

İşte bundan dolayı eski medeniyet ve kültürlerin geçidi ve barındığı yer olarak Manastır ve civarı yeni yapılanmalara, yeni kültürel ve medeni esintilere ve reformlara her zaman açık olan bir yapıya sahipti. Osmanlı Medeniyeti ve Kültürünün getirdiği Türk-İslam Medeniyeti ve Kültürüne de bağrını açtı onu yaşattı ve geliştirdi. Osmanlı hakimiyeti dönemlerinde de gerçekleşen yeniden yapılanmalara ve reformlara ilk bağrını açtı, yenilikleri uyguladı ve her çeşit muasır medeniyetler seviyesine ulaştıran yeni yapılanmalar ve gelişmelere de öncülük ve de liderlik etti. Manastır ve civarındaki bölgelerde terakki, muasırlaşmak ve hürriyet özelliği hakim olduğu için ve yer tuttuğu için, yeniliklere ve gelişmelere meyyal bir yapıya sahip oldukları için, II. Meşrutiyetin yenilikleri ve reformları buradan çıktı, uygulanması burada zemin buldu ve buradan diğer bölgelere yayıldı.

Türk hakimiyetinden önceki her alandaki stratejik önemini Manastır Osmanlı döneminde de korudu, aynı stratejik konum Türkler tarafından

da devam ettirildi. Osmanlı kendisini ilk zamanlarda idari açıdan Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği diye ikiye ayırdığında Rumeli Beylerbeyliğinin başkenti aralıklarla Sofya, Filibe ve Edirne olsa da genelde Manastır idi.¹ Tanzimattan sonra önemini yitirmeyip Manastır Vilayeti'nin merkezi oldu. Aralıklarla Selanik'le kim kimin hakimiyeti altına girecek yarışmasına girmesine ramen bir vilayete ait ögelere sahip olmayı başardı, bunları koruyup geliştirdiği için vilayet merkezi stratejisini hiç kaybetmedi ve Selanik'e karşı her zaman önceliğini korudu. II. Meşrutiyetin ilanı döneminde de Manastır şehri Manastır Vilayeti merkeziydi.²

Türkler Manastır'ı fethedince orada yaşayan çok sayıdaki etnik ve dini milletle karşılaştı. Multietnik ve multikonfensiyonel toplumsal yapıyı oluşturan Makedon, Arnavut, Bulgar, Rum, Ulah v.d. milletler ve bu milletlerin ait oldukları Ortodoks Hristiyan, Katolik, Yahudi v.d. dini cemaatler ile birlikte Türk-İslam Medeniyetine ait olan yüksek hoşgörü ve adalete dayalı yeni bir yaşam ve hakimiyet dönemi başlattı. Çok hızlı ve stratejik olarak yüzyıl zarfında Anadolu'dan gelen Türkmen aşiretleri ve kabileleri ile birlikte buradaki farklı etnik ve dini guruplarla muasır medeniyetler seviyesine yakışır bir iletişim ve işbirliği kurarak Manastır, Osmanlı hakimiyetinin Rumeli ve Avrupa'daki multietnik ve multikonfensiyonel yapıdaki en çağdaş ve en güçlü merkezi oldu. Osmanlı'nın hakimiyeti ile Manastıra merkezi önem verilirken bölgede yaşayan başta Türkler'in, her milletin ve dindeki halkın ve şahsın ilgisini çekerek zamanının önemli ve büyük medeni yaşam merkezi omuştur.

Manastır Balkanlarda konuşulan ve yaşayan her dilin ve dinin merkeziydi. Manastır bir bütün olarak heterojen bir yapıya sahipken içerde halklar homojen mahallelerde yaşıyorlardı. Yaşam bölgeleri mahalleler farklı din ve milletlerin yapılarına göre kurulmuştu. Müslümanlar müslüman mahallesinde, hristiyanlar hristiyan, yahudiler ve diğer dinden olanlar da kendi mahallelerinde yaşıyorlardı. Dini açıdan ayırdıkları gibi milli açıdan da ayrı ayrı yaşamayı tercih ediyorlardı. Ulahlar mahallesi, Rum mahallesi, Yahudi mahallesi, Türk mahallesi, Arnavut mahallesi vd. olmak üzere çeşitli milli bölgeler vardı. Manastırda her millet kendi dilini, dinini, kültür ve medeniyeti ile yaşıyordu ve kendi düşüncesi doğrultusunda hiçbir baskı olmadan hayat tarzını yaşıyordu. Şehirde Türkçe, Makedonca, Rumca,

1 Bahaeddin YEDİYILDIZ, "Osmanlılar Döneminde Manastır" **Atatürk ve Manastır Sempozyumu**, 1998, Manastır, s. 22.

2 Dragi GORGIEV, "Bitola i Bitolskiot Vilaet vo Sredinata na 19 Vek" **Atatürk ve Manastır Sempozyumu**, 1998, Manastır, s. 38-43.

Ulahca-Romence, göçetmiş Yahudiler'den dolayı hem Yahudi hem de İspanyolca konuşuluyordu. Her milli ve dini cemaatin kendi okulu, kültür merkezi ve ibadethanesi vardı. Tabii olarak bunları kurmak ve yaşatmak için herkezin ve de merkezi Osmanlı hükümetinin bir siyaseti vardı. Osmanlı hakimiyeti güçlü olduğu dönemde farklılıklar içinde bütünlüğü korumaya başardı ve bunu öncelikli bir görev olarak kabul ederek güçlü, adil ve engin Türk-İslam hoşgörüsü içinde sağladı. Oradaki halkları her çeşit iç ve dış tahrik, provokasyon ve suistimallerden uzak tutarak hem kendi huzur içinde yaşadı hem de milli ve dini yapısına bakmadan bütün halklarını yaşattı.¹

Ne zaman ki, kaderin bir cilvesi olarak her milletin ve de devletin yaşadığı tabii gelişim olarak zayıf düşmeye başlayınca, malesef bu dini, milli ve kültürel farklılıklar birlikteliğin subabı olmaktan çıkıp farklı olanları birbirinden uzaklaştırdığı, yabancılaştırdığı ve birbirine karşı düşmanlaşacak boyuta geçti. Bütün bu toplumsal unsurların hepsi hakkın var düşüncesiyle hürriyet, eşitlik ve adalet düşüncesi, tutumu ve faaliyetini okadar hakikatinden uzaklaştırdılar ki, zamanın gerektirdiği ve yapılması gereken reformlar ve yenilikler üzerine atılan her düşünce ve adım ihtilal malzemesi olmaktan kendini kurataramıyordu. İşte bu şekilde tabii olarak II. Meşrutiyet gibi reform ve yeniden yapılanmalar ve tanzimler için bu gibi ortamlardan daha uygun bir yer ve ilgi alanı olamazdı.

Çok sayıdaki milletin ve dinin hep beraber yaşadıkları kent Manastır bu yapının gereği ve sonucu aynı zamanda Uluslararası güçlerin ve dengelerin de ilgi alanıydı. Osmanlı hakimiyetinin batıdaki merkezi olması hasebiyle o dönemin Avrupa ve dünya güçlerinin çoğunun konzolosluk merkeziydi. Osmanlı'yı Avrupa'ya bağlayan ve Osmanlı'nın Avrupa'ya açılan kapısı ve yüzünü oluşturan Manastır bu özelliği açısından Konzolosluklar Şehri unvanına da sahipti, bu özelliği ile de Osmanlı Devleti'nin meşhur kentiydi.

Osmanlı devletine müttefik ve müttefik olamayan Avrupa ve Sılav devletlerinin diplomatik temsilciliklerinin en önemli olanları burada açılmıştı. Buradan bölgeyi her açıdan takip ettikleri gibi bölgeye yönelik kendi emellerini de gerçekleştirmeye planladılar, projeler yaptılar ve bunları gerçekleştirmeye çalıştıkları ve uyguladıkları yerlerdi. Batı devletlerinin çoğu konzolosluklarının yanında kendi kültür ve eğitim merkezlerini

1 Mehmed TEVFIK, *Manastır Vilayetinin Tarihçesi*, Manastır, 1327, s. 111-114.

kurdular. Buradan o dönemde moda ve meşhur olan Fransız İhtilali'nin düşünce, fikir ve reformlarını yaymaya çalışıyorlardı. Fransız İhtilali'nin reklamını yaparken, fikir ve düşüncelerini savunurken onları yaymaya, yaşatmaya ve de uygulamaya çalıştıkları ilk Osmanlı merkezi ve toprağı Manastır bölgesiydi. Bütün dünyayı kasıp kavuran insan hakları, adalet, eşitlik ve hürriyet kavramları ve fikirleri, fikir erbabında, şahıslarda, bütün müesseselerde ve bütün halklarda okadar neşvu nema oldu ki, bu fikirlerin, faaliyetlerin ve stratejilerin sonucu olarak meşhur Fransız İhtilali'nden daha reformcu, yenilikçi ve hürriyetçi reformları ve yenilikleri barındıran ve uygulayan II. Meşrutiyet doğdu.¹

Batılılaşma, çağdaşlaşma, hürriyet ve eşitlik gibi fikir ve düşüncülerden bu coğrafyadaki milli ve dini azınlıklar yoğun bir şekilde etkilenirken bunun yanında müslüman olan topluluklar da etkilendiler ve milli açıdan bölünmeye ve de ayrılmaya başladılar. Ortodokslar, Katolikler, Protestanlar gibi bütün dini cemaatler kendi dini okul ve merkezlerini kurma yarışına girdiler. Makedonlar, Rumlar, Bugarlar, Ulahlar ve Yahudilerin de kendi ana dilinde okul kurma iştahları kabardı.² Müslüman milleti de bu çağdaş fikirlerden kendisini alıkoyamadığından dolayı müslüman topluluğı da milli açıdan bölünerek Türkler, Arnavutlar, Boşnaklar ve Pomaklar gibi bölünmeye başladılar. Kendi milli müesseselerini kurmaya karar verdiler.

Manastır ve civarı Makedonya'da yaşayan bütün milli ve dini cemaatler kendi dilinde ve inancında dini ve eğitim müesseselerini kurdukları gibi kendi kültür, sanat ve düşünce dernekleri ve de müesseselerini kurma yarışına girdiler. Bu konuda okadar aşırılığa gittiler ki, hürriyet, eşitlik ve adalet havasına kapılarak kendi ideolojik ve siyasi partilerin fonksiyonunu gerçekleştiren organizasyonlarını da kurdular. Kültür ve medeni içerikli gazetelerini kurarken ideolojik ve siyasi lobiciliğini yapan yayın organlarının çıkmasını sağladılar. Manastırda bu içerikli ve dorultuda çok sayıda gazete ve yayın organı çıkmaya başladı. Kültür ve medeniyetin en büyük kaynağı ve vasıtası olan madbayı devrimci, ideolojik, siyasi ve ihtilale götüren faaliyetlerin hizmetine ayarlarken ayrılığın, kin, nefret ve düşmanlığın hizmetinde de kullandılar. Bütün bu müesseseler II. Meşrutiyetin ilanını hızlandıran, yayan ve içerdiği fikirlerin oluşmasının kaynaklığını sağlayan yuvalar ve vasıtaları.³

1 Mustafa SAFRAN, “Batılılaşma Sürecinde Balkanlar ve Atatürk” “**Atatürk ve Manastır Sempozyumu**”, 1998, Manastır, s. 61-64

2 Kemal KARPAT, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1994, s. 28-31.

3 Gül TOKAY, *Makedonya Sorunu, Jon Türk İhtilalinin Kökenleri(1903-1908)*,

II. Meşrutiyetin ilanını hızlandıran en büyük sebepler milli ve ulusalcı duyguların, düşünce ve fikirlerin en yoğun bir şekilde bu bölgede kabarmasıdır. Her millet kendi ulusal ve milli düşüncelerini, faaliyetlerini ve organizasyonlarını kurdu ve de hızlandırdı. Hiç çekinmeden bunların faaliyetleri acımasız bir şekilde devam ederek II. Meşrutiyetin ilanını zorladılar. Makedon, Ulah, Rum, Bulgar vd. gayri müslim milletler kendi milli, ulusal ve ideolojik yapıya sahip fikir, siyasi ve askeri hareketlerini, organizasyonlarını kurdular. Bunun yanında Türk ve Müslüman olan diğer halklar da Sultana ve Osmanlı Nizamına karşı kendi ulusal, milli ve ideolojik fikir, siyasi ve askeri hareketlerini, organizasyonlarını ve partilerini kurdular.¹ Balkanlarda çoğu ilk kez olmak üzere birçok millet ilk defa olmasa da, ancak uzun bir Osmanlı hakimiyetinden sonra ilk kez bağımsızlıklarıyla yüzyüze geldiler. Osmanlı devletindeki her alandaki revizyonlar, Avrupa devletlerinin emperyal içerikli siyasetleri ve de Fransız İhtilali'nin yoğun baskısı bölgenin demografik ve topografik yapısıyla birleşerek II. Meşrutiyeti meşrulaştırdılar.² II. Meşrutiyet ulusal ve milli hareketlerin sonucu olduğu gibi Osmanlı coğrafyasında ulus ve milli halkların ortaya çıkması ve de Balkan yarımadasındaki ulus devletlerin kurulması II. Meşrutiyetin sonucu ve eseridir.

Osmanlının son iki yüz yılında Manastır şehri batıdan gelen etkilerle mimari, şehircilik, yaşam tarzı, ticaret ve ekonomik yapısı, eğitim ve öğretim müesseseleriyle her alanda göz kamaştırıcı dönüşümler gerçekleştirdi. Osmanlı'nın ilk günlerinden beri zaten bir külliye kentine bürünmüştü, bu dönemde bunlar daha fazla modernleşti ve gelişti. Osmanlı Vakıf medeniyeti Manastır'da zirveye ulaşmıştı. Şehir yolları, geniş caddeleri ve mahalleleriyle vakıf müesseseleri olan külliye, imaretler, ibadethaneler, hastaneler ve de eğitim ve öğretim müesseseleri ile bezenmişti. O günün anlayışına ve ihtiyaçlarına uygun olarak hizmet gören kamu kuruluşları, iş yerleri ve meskenleri ile Manastır Osmanlı devletinin modern ve batılı yüzünün sembolü ve de merkeziydi.

İstanbul, 1995, s. 75.

1 Refik TURAN, "İttihat ve Terakki Hareketi ve Atatürk" **Atatürk ve Manastır Sempozyumu**, 1998, Manastır, s. 165-171.

2 Zoran TODOROVSKI, "Vnatrešnite Sudiri i Programskite Tseli na Makedonskata Revolucionerna Organizatsiya za Vreme na Mladoturskoto Dvijenje", **Atatürk ve Manastır Sempozyumu**, 1998, Manastır, s. 145-153; Mustafa SAFRAN, a.g.m, s. 56-58.

Bundan dolayı halkın demografik yapısına baktığımız zaman Manastır Vilayeti'nin yoğun bir yaşam merkezi olduğunu görürüz. Her çeşit din ve milleten halkın yoğun bir şekilde yaşamak istediği ve yaşadığı bir bölge olduğunu görürüz.¹ Özellikle eğitim ve öğretim müesseselerinin içinde askeri eğitim ve öğretim merkezi olması, hem daha güvenli, huzur ve istikrar kaygıları sebebi, hem de daha fazla yaşam fırsatları hasebiyle halkın buralara yerleşmesini ve yoğunlaşmasını hızlandırmıştır. Manastır Osmanlı askeri stratejisinin Balkanlarda ve Avrupadaki en önemli stratejik merkeziydi. Askeri kışlaları, ordu evleri yanında Manastır'da meşhur Manastır Askeri İdadiyesi² Osmanlı'nın en önemli eğitim ve öğretim kurumu olarak yer alıyordu. Burası bir askeri kurum olmasının ötesinde o dönemin çağdaş, batılı ve pozitivist fikirlerin, düşünce ve hareketlerin merkeziydi. Osmanlı devletinin en önemli paşaları, komutanları ve devlet adamları bu okuldan yetişiyordu. Batı ve Fransız İhtilali'nden etkilenen bu kadrolar devlet sisteminde yer edinmeye başlayınca, devletin kaderini ellerine aldıklarında II. Meşrutiyetin ilanını hızlandırdılar, ilanına en büyük yataklık yaptılar ve ilanını sağlayan en büyük ideoloğları, savunucuları ve uygulayıcılarıydı.³

İşte yukarıda arzettiğimiz gibi Manastır ve civarı Makedonya toprakları ve coğrafyası içindeki bütün iç dinamikler ve amiller II. Meşrutiyetin ilanını hazırladılar, ilan ettiler ve uygulamasını sağladılar. II. Meşrutiyet hiç tereddütsüz o dönemin ve hala bugünün başta Balkanlar, Ortasya, Ortadoğu ve Avrupa'nın pandora kutusudur. II. Meşrutiyeti incelemeyen, keşfedip anlamadan o dönemin ve bugünün meselelerini anlamamız ve keşfetmemiz mümkün değildir. Bütün ulus ve milletler bugün bu dönemi iyice incelemeli ve öğrenmelidir. Özellikle II. Meşrutiyet dönemini önüne bir ayna gibi alıp objektif olarak o dönemin psikososyal, toplumsal, askeri, siyasi, kültürel, ticari-ekonomik ve eğitim-öğretim konuları gibi bütün konuları tedkik etmelidir. Türkler, Makedonlar, Arnavutlar v.d. bütün balkan ve dünya devletleri geçmiş, bugün ve yarın kendi kaderlerine şaşı bakmamaları için II. Meşrutiyeti tamamen öğrenmeleri ve artısı ve eksisi ile hakkını vermeleridir.

1 Dragi GORGİEV, a.g.m, s. 45-48.

2 Mehmet Z. İBRAHİMGİL, "Manastır'da Osmanlı Dönemi Türk Eğitim Yapıları ve Atatürk'ün Okuduğu Askeri İdadî" **Atatürk ve Manastır Sempozyumu**, 1998, Manastır, s. 117-123.

3 Ülker AKKUTAY, "Osmanlı Eğitim Sisteminde İdadiler ve Manastır Askeri İdadisi", **Atatürk ve Manastır Sempozyumu**, 1998, Manastır, s. 97-107.

ÖZET

Osmanlı döneminin en çağdaş ve modern yüzünü temsil eden Makedonya coğrafyası II. Meşrutiyetin ilanının vatani olarak kabul etmemek mümkün değildir. Bundan dolayı bu bölgedeki psikososyal, jeopolitik ve kültür gelişmelerini gözönünde bulundurmadan II. Meşrutiyetin ilan sebeplerini ve sonrasında ortaya koyduğu etki ve tepkileri anlamak kolay olmaması gerek.

O dönemde Makedonya toprakları Osmanlı döneminin Avrupa'daki iki önemli vilayetinin anavatanıdır. Manastır ve Kosova vilayeti bugünkü Makedonya'nın bile iki kenti olan Manastır'da Manastır Vilayeti ve Üsküp'te ise Kosova Vilayeti idi.

Vilayetler Osmanlı Devleti'nin önemli merkezleri olarak vilayetlerin merkezleri ve enyakın civarları Osmanlı medeniyetini oluşturan önemli eğitim, kültür, sanat ve askeri müesseselerin yer aldığı ve bu konularla ilgilenen her kesin önemli çekim merkeziydi, dünyadan herkezin yöneldiği medeni şehirlerdi.

Özellikle Meşrutiyetin ilanının fikir ve siyaset merkezi olan Manastır Vilayeti siyasi teşekküllerin de merkezi idi. Hasaten konsolosluklar şehri olarak kabul edilen Manastır Vilayeti dünya siyasetinin ve devletlerinin de Avrupa'daki ilgili merkeziydi.

İki önemli vilayeti içinde barındıran Makedonya tabii olarak birçok milletin ve de dinin birlikte yaşadığı önemli Osmanlı coğrafyasıydı. Milli ve dini arzuların, milli ve dini hareketlerin ve siyasetlerin dışı vurulduğu en yoğun alandı.

Kültür, eğitim ve medeniyet toprağı olan Makedonya Osmanlı devletinin önemli şahsiyetlerini yetiştirdiğinden dolayı o dönemin fikir, kültür ve eğitim ekollerinin de ana vatanıdır.

İşte bu makalede II.Meşrutiyetin ilanına vesile olan yukarıda vurguladığım tarihi vakaların ortaya koyduğu Makedonya'daki iç dinamikleri ele alınmıştır. Meşrutiyet dönemindeki toplumsal yapıyı, devletin ve halkın ekonomik gelişmelerini, kültür ve eğitim yapısını, ortaya çıkan siyasi ve milli hareketleri ortaya koymaya çalıştık. Bunların II. Meşrutiyete etkileri ve bu devrimin onlara etki ve katkıları konu edilmiştir.

Kaynak olarak başta Makedonya'daki kaynakları ele alırken Türkiye ve dünyadaki bu konuyla ilgili en yeni ve önemli kaynaklardan da yararlandık.

ABSTRACT

Macedonia is a geography that represented the latest and most modern sight of the Ottoman Empire. It is the homeland of the declaration of the 2nd 'Mesrutiyet', that is The 2nd Constitutional Government. That's why it is not easy to understand the causes of the declaration, its impact and the reactions later on without considering the psycho-sociological, geopolitical, and cultural developments in this region.

At that time Macedonia was the land of two important provinces like Manastir and Kosova. The province Manastir today known as the city called Bitola in Macedonia; and Kosovo province with its center in Skopje, today the capital city of Macedonia.

The provinces in The Ottoman Empire were the most important centers that represented the Ottoman civilization, that is, the culture, the art, education, and the military constitutions. Therefore, the provinces and /or the civilization centers were the destinations of all those interested in the previous, from the suburbs and worldwide.

Province Manastir had been a center of the political formations, especially after the declaration of the 2nd Mesrutiyet (Constitutional government) when Manastir was the center of ideas and politics. In addition, Manastir was known as a province with the greatest number of embassys, and considered as a well known European center for the countries and politics in the world.

With the two provinces Macedonia was a very important land in the Ottoman Empire where many nations and religions were living together. It was a place where the national and religious requests, movements and political ideas were expressed and revealed. Macedonia which was a land of civilization, culture, and education in the Ottoman Empire has brought up the important personalities, educators and artists of the time.

To sum up, this article has made an emphasis on the inner dynamics of Macedonia that have been the cause for the 2nd Mesrutiyet, that is, the new constitutional government. We tried to describe the social construction at that period, the economical developments of the state and its people, the educational and cultural construction, and the political and national movements. All of these had an impact on the revolution, and the revolution had an effect to it all. As a main source for this article the Macedonian sources are taken into consideration, then the Turkish, and, the latest sources all over the world.

KAYNAKÇA

Bahaeddin YEDİYILDIZ, “Osmanlılar Döneminde Manastır “ Atatürk ve Manastır Sempozyumu, 1998, Manastır.

Dragi GORGİEV, “Bitola i Bitolskiot Vilaet vo Sredinata na 19 Vek” Atatürk ve Manastır Sempozyumu, 1998, Manastır.

Mehmed TEVFİK, Manastır Vilayetinin Tarihçesi, Manastır, 1327.

Mustafa SAFRAN, “Batılılaşma Sürecinde Balkanlar ve Atatürk” “ Atatürk ve Manastır Sempozyumu, 1998, Manastır.

Kemal KARPAT, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul, 1994.

Gül TOKAY, Makedonya Sorunu, Jon Türk İhtilalinin Kökenleri(1903-1908), İstanbul, 1995.

Refik TURAN, “İttihat ve Terakki Hareketi ve Atatürk” Atatürk ve Manastır Sempozyumu, 1998, Manastır.

Zoran TODOROVSKİ, “ Vnatreşnite Sudiri i Programskite Tseli na Makedonskata Revolutsionerna Organizatsiya za Vreme na Mladoturskoto Dvijenje”, Atatürk ve Manastır Sempozyumu, 1998, Manastır.

Mehmet Z. İBRAHİMGİL, “Manastır’da Osmanlı Dönemi Türk Eğitim Yapıları ve Atatürk’ün Okuduğu Askeri İdadı” Atatürk ve Manastır Sempozyumu, 1998.

Ülker AKKUTAY, “Osmanlı Eğitim Sisteminde İdadiler ve Manastır Askeri İdadisi”, Atatürk ve Manastır Sempozyumu, 1998.

DIŞ AÇIĞIN CARİ AÇIĞA ETKİSİ VE DIŞ FİNANSMAN

M-r. Bülent DERVİŞ

ÖZET

Doksanlı yılların başından itibaren serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu eski sosyalist ülkelerden biri olan Makedonya Cumhuriyeti, finansal serbestlik ışığında sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırarak ekonomisini uluslararası sermaye hareketlerine açmıştır.

Bu araştırmanın konusunu Makedonya'nın dış ticaret açığındaki gelişmeler, bunun cari açığı etkisi ve ülkenin dış finansman kaynakları oluşturmaktadır. Araştırmada, Makedonya'nın dış ticareti, enerji ve petrol fiyatlarındaki artışların dış açık ve dolayısıyla cari açığı etkisinin yanı sıra ödemeler bilançosunun diğer kalemleri de ayrıca incelenmiştir. Ülkenin dış finansmanı ve finansman ihtiyacı, doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretin ülke ekonomisindeki yeri istatistikî verilerle ifade edilmiştir.

ABSTRACT

The old socialist state Macedonia, after the 90' years had goes to free market economical system and removed the all limitations in international capital movements and opened the financial liberation.

This research is about the Macedonian foreign trade deficit progress and the financial stocks of the state. Also research the states foreign trade, energy and oil markups and cause of deficit in budget also the balance sheet in the state. The states foreign finance and financial needs, direct foreign investements and foreign trades effects in state economic situations was researched with istatistical data.

1. GİRİŞ

Günümüzün küreselleşen dünyasında gelişme yolunda olan ülkelerin büyük bir çoğunluğu dış ve cari açık nedeniyle dış finansmana ihtiyaç duymaktadırlar. Ülkeler bu ihtiyaçlarını özel yabancı sermaye yatırımları (doğrudan, portföy ve diğer yatırımları) ile karşılamaktadırlar. Bilançodaki açık sermaye yatırımları ile karşılanamadığı takdirde ülke rezervlerinden takviye yapılarak açık kapatılmaya çalışılır.

Az gelişmiş ülkeler finansal serbestleşme programları ile dışa açılarak uluslararası sermaye hareketlerinden faydalanmaya çalışmaktadırlar¹. Sermayenin serbest dolaşımı sonucunda gelişmiş ülkelerdeki düşük getiriye sahip sermayenin, sermayenin yüksek getiriye sahip az gelişmiş ülkelere kayması dünya kaynaklarının dağılımının etkinliğini arttırarak sermayenin ihtiyaç duyulan ülkelere aktarılmasını sağlamaktadır.

2003 yılının mart ayından daha doğrusu ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden önce petrolün varil fiyatı 30-35 dolar civarında seyretmekteydi. Amerika'nın Irak'ı işgal etmesinin ardından petrol fiyatları önce 50 doları aşarken daha sonraki yıllarda 70, 80 dolar derken son dönemde petrolün varil fiyatı 150 dolara kadar çıkmıştı.

Son iki yılda dünya ekonomisinde ABD kaynaklı finansal krizler tüm ülkeleri etkisi altına almıştır. Mortgage kredilerinden kaynaklanan finansal kriz ve ABD dolarındaki durgunluk dünya ekonomisi olumsuz etkilerken, başta elektrik, doğal gaz ve petrol gibi ürünlerin fiyatlarında artışlar yaşanmıştır. Bu ürünleri ithal eden ülkelerin dış ticaret açığı hızlı bir şekilde artarken bu durum cari açığın da artmasına neden olmaktadır.

Makedonya'ya ithalatının ve dış ticaret hacminin büyük bir bölümünü doğal gaz, elektrik, petrol ve sanayi ürünleri oluşturduğundan yüksek fiyatlarla ithal edilen bu ürünlerin dış ticaret açığının artmasında en önemli unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Finansal serbestleşme sonucunda ülkenin ihtiyaç duyduğu finansman, ya doğrudan yabancı sermaye yada portföy yatırımı olarak ülkeye aktarılmaktadır.

1 Ferit Kula, **Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler**, s.142

2. DIŞ FİNANSMAN İHTİYACI VE FİNANSMAN KAYNAKLARI

Bir ülkenin dış finansman ihtiyacı, ödemeler bilançosundaki, cari işlemler hesabının açık vermesi ile doğar. Cari açığın kapanması için yine ödemeler bilançosundaki kalemler ile gerçekleşir. Dış ticaret ve cari açığı finanse etmek, doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları, kısa vadeli sermaye yatırımları ile mümkündür. Eğer, ülkeye saydığımız bu yollardan sermaye girişleri gerçekleşmez ise ülke cari açığı kapatmak için resmi rezervler ve borçlanma yolunu seçmektedir.

Dış kaynak finansmanının Makedonya'daki gelişimini ödemeler bilançosundaki değerlere göz atarak değerlendirmek hem daha pratik hem de sonuca daha doğru ulaşmamıza yardımcı olacaktır. Ödemeler bilançosu ve kalemlerine ait verileri geçmeden önce finansman ihtiyacı ve finansman kaynağına kısaca değinelim.

Aşağıdaki tabloda Makedonya'nın 2007 ve 2008 yıllarında çeyrek bazda dış finansman ihtiyacı ve finansman kaynak rakamları yer almıştır.

	2007				2007	2008		2008 Q1+Q2
	Q1	Q2	Q3	Q4		Q1	Q2	
Toplam Finansman İhtiyacı	59,96	67,84	-3,18	-399,63	-275,01	-283,65	-368,50	-652,14
Cari Denge	59,46	72,87	12,90	-393,33	-248,10	-266,77	-346,97	-613,74
Net Hata ve Noksan	0,50	-5,02	-16,08	-6,31	-26,91	-16,88	-21,53	-38,41
Toplam Finansman	-59,96	-67,84	3,18	399,63	275,01	283,65	368,50	652,14
Doğrudan Yatırımlar	21,62	82,45	51,33	165,34	320,75	192,06	219,81	411,87
Portföy Yatırımlar	27,04	61,82	33,29	28,57	150,72	-12,57	-17,33	-29,90
Diğer Yatırımlar	-114,68	-196,19	58,53	198,90	-53,44	91,20	202,15	293,36
Rezerv Değişimi (- artış)	6,06	-15,93	-139,98	6,83	-143,01	12,95	-36,14	-23,19

Tablo 1: Dış Finansman İhtiyacı ve Finansman Kaynakları
Kaynak: M.C. İstatistik Kurumu

Dış finansmanın önemli bir bölümü Avrupa Birliği ülkelerinden karşılanmaktadır. 2007 ve 2008 verilerine göre doğrudan yabancı yatırımların yüzde 80'den fazlası AB ülkelerinden oluşmaktadır. Yine dış borç ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin büyük bir çoğunluğu bu ülkelerden kaynaklanmaktadır.

Cari açık ve net hata ve noksan kalemleri birlikte 2008 yılının ilk yarısında Makedonya'nın 652,14 milyon dolar finansman ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Ödemeler bilançosunda yatırım hesabının alt kalemlerinden doğrudan yatırımların 411,87 milyon dolar ve diğer yatırımlardan 293,36 milyon dolarlık sermaye girişi sonucunda Haziran 2008 tarihi itibarıyla toplam sermaye girişi ise 705,23 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde resmi rezervler 23,2 milyon dolar artış kaydetmiştir.

Makedonya'ya giren yabancı kaynak (yatırım hesabı) 705 milyon dolar olmuştur. Makedonya ekonomisi bu kaynağın 614 milyon dolarıyla cari işlemler açığını finanse etmiş, kaynağı tespit edilemeyen net hata ve noksan kalemindeki 38 milyon dolar civarındaki çıkış ve IMF'ye yapılan geri ödemeleri de hesaba kattığımızda, geri kalanı döviz rezervlerini aktarılmıştır.

Makedonya ekonomisi için Haziran 2008 tarihi itibarıyla gelen doğrudan yabancı sermaye bir rekordur¹. Bu rekor cari işlemler açığının finansman kalitesini artıran en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. DIŞ TİCARETTEKİ GELİŞMELER

2008 yılının ilk yarısında ülkenin dış ticaret hacmi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 45 artmıştır. İthalat ve ihracat sırayla yüzde 57 ve yüzde 28 oranında artmış kaydetmiştir. Dış ticaret hacminin yüzde 37'si ihracat ve yüzde 63'ü ithalattan oluşmaktadır. İhracatın ithalatı karşılama oranı bir önceki döneme göre 13,5 puan azalarak yüzde 58,2'ye gerilemiştir. Dış ticaret açığı 2007 yılının ilk yarısına göre yüzde 133 artarak 630 milyon dolardan 1.468 milyon dolara ulaşmıştır. İthalat artış hızı ihracat artışının çok üzerinde seyretmesinin doğal sonucu olarak dış ticaret açığı rekor seviyelere ulaşmıştır².

1 Makedonya Cumhuriyeti Merkez Bankası (NBRM), **Raporlar Serisi II. Çeyrek 2008**, s.31.

2 Bu kısımdaki veriler, M.C. İstatistik Kurumundan elde edilmiştir.

Makedonya'nın dış ticaretini ürün gruplarına göre incelediğimizde, ihracatın % 42'si ve ithalatın % 27,5'ini sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra tüketim malları, gıda ürünleri, içecekler ve tütün ihracatta önde gelen ürünler olmuştur. İthalatta ise, yakıtlar ve yağlar, makine ve ulaşım donanımı ile kimyasallar ve gıda ürünleri ticarete konu olan ürünlerin başında yer almıştır.

2008 yılının ilk altı ayında feronikel, tekstil, gıda ve demir-çelik en çok ihraç edilen ürünler iken, en fazla ithal edilen ürünler arasında ham petrol, elektrik enerjisi ve motorlu taşıtlar yer almaktadır.

Dış ticareti bölgesel bazda incelediğimizde, toplam ihracatın yüzde 60'ı 27 ülkeli Avrupa Birliğine gerçekleştirilirken bunu yüzde 34,5 ile Batı Balkan ülkeleri izlemiştir. Toplam ithalatın yüzde 47'si Avrupa Birliği ülkelerinden yüzde 32,4'ü gelişmekte olan ülkelere gerçekleştirilmiştir. Makedonya'nın dış ticaretinde ilk beş ülke sırasıyla, Sırbistan, Almanya, Rusya, Yunanistan ve Bulgaristan yer almıştır¹.

Makedonya'nın dış ticareti temel birkaç kalem veya ürün grubundan oluşmaktadır. Ayrıca, Makedonya dış ticaretinin yarısından fazlasını yukarıdaki beş ülke ile gerçekleştirmektedir. Bu durum bir yandan ülkenin dış ticaretini temel birkaç ürünle sınırlandırmakta diğer yandan ise Makedonya'nın dış ticarete birkaç ülkeye bağımlı hale gelmesine (Sırbistan-Karadağ, Almanya, Yunanistan, İtalya, Rusya) yol açmaktadır.

Son dönemde Makedonya ticaretinde Rusya'nın önemi artmaya başlamıştır. Rusya toplam 561 milyon dolarlık hacimle ülkeler bazında üçüncü sırada yer almıştır. Rusya'ya yapılan ihracat 13,5 milyon dolarda kalırken, ithalat 547,5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam Rusya ile ticaretin sadece ithalattan ibaret olduğunu gösteriyor. Nitekim iki ülke arasındaki ticari ilişkiden doğan ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 2,5'tir. Bu oran bize ülkenin Rusya'ya toplam ihracatı ile mevcut ithalatın sadece yüzde 2,5'ini karşıladığını göstermektedir.

Makedonya'nın Rusya ile ticaretinde ortaya çıkan bu tablo, ülkenin ne derece dışa bağılı olduğunu göstermektedir. Bu sadece Rusya ile sınırlı kalmamakta, Rusya sadece bir örnek olarak alınmıştır. Makedonya, yıllardır hem ticaret hem de üretimde dışarıya bağlanmış durumdadır. Dış ticaretteki bu gelişmeler, Makedonya'nın sanayi ürün ve makine ulaşımı gibi daha ileri teknoloji gerektiren maddeleri yurt dışından temin ettiğini, tüketim

1 M.C. İstatistik Kurumu, Dış Ticaret raporu 05.08.2008, s.2-4

ve gıda ürünleri gibi düşük işgücü gerektiren maddeleri ihraç ettiğini göstermektedir. Bu ise, ülkede sanayi üretiminin yetersiz kaldığını ve sanayi maddeleri üreten birçok fabrikanın faaliyette bulunmadığını gösterir. Ayrıca ihracat ürünlerinin rekabet edecek düzeyde olmaması nedeniyle ülkeye döviz girişlerinin düşük kalması ve enerjide ithalata bağlılığın bir sonucu olarak ithalat ve dış açık paralel bir şekilde artış kaydetmektedir.

Bir diğer nokta, ihracat için üretilen ürünlerde kullanılan hammadde, enerji ve petrol gibi girdilerin ithalat fiyatlarındaki artış, ihraç edilen ürünlerin fiyatlarını yukarıya doğru çekmektedir. Bunun sonucunda, yerli ürünler dış pazarlarda pahalı geldiği için talep edilmez duruma düşmektedir. Bu durum hem yerli şirketlerin hem de Makedonya'nın dış piyasadaki rekabet gücünü kırmaktadır.

Talebin ithalat yoluyla karşılanması ekonominin ithalata bağımlılığını artırmaktadır. Böyle bir ekonomik yapıda, ithalat sürekli artış sağlarken, geçen her yıl dış ticaret açığı artış kaydetmektedir.

Yüksek fiyatlarla ithal edilen elektrik enerjisi dış ticaret açığının artmasında en önemli unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bir diğer önemli etken ithal edilen petroldür. Son aylarda petrol fiyatlarındaki artış dış ticaret açığının artmasına sebep teşkil etmiştir. Bu yılın ilk 6 ayında ithal edilen motorlu araç sayısında da önemli artışlar kaydedilirken bu, dış açığın artmasında da etkili olmuştur¹.

Dış açık döviz çıkışı anlamına gelmektedir, döviz çıkışlarının belli yerlerden gelen döviz girdileri ile dengelenmesi gerekir. Dış ticaret açığının finansmanına gelince, geçen yıllarda açık özelleştirmeler ve döviz rezervleri ile kapatılırken, ülkede özelleştirilecek bir yapı kalmadığından artan dış açığını finanse etmek yabancı yatırımlar ve döviz rezervleri ile mümkün olmaktadır.

İhracat'ın yarısını düşük kaliteli ürünler oluşturmaktadır. Dolayısıyla ihracat ile ülkeye giren döviz de düşük kalmaktadır. İhracattaki en büyük sorun düşük katma değerli ürünlerin ihraç edilmesinden kaynaklanmaktadır. İhracatı artırmak derken, ihracat hacimden çok ihracattaki katma değeri artırmak anlaşılmalıdır.

İthalat ve dış ticaret açığındaki artışın bir diğer olumsuz etkisi ödemeler bilançosunda karşımıza çıkmaktadır. Cari açığın artmasında en

1 DERVİŞ Bülent, Dış açık ve dış ticarete muhtemel sorunlar. Yenibalkan 11.08.2008

Tablo – 2 Dış Ticaret Değerleri

DIŞ TİCARET DEĞERLERİ (Milyon \$)	2003	2004	2005	2006	2007	2007	2008
							Q2
İHRACAT	1.363	1.675	2.041	2.396	3.349	1.600	2.045
İTHALAT	2.214	2.814	3.104	3.681	4.976	2.230	3.513
DIŞ TİCARET DENGESİ	-851	-1.139	-1.063	-1.285	-1.627	-630	-1.468
DIŞ TİCARET HACMI	3.576	4.489	5.144	6.077	8.326	3.830	5.558
İHRACAT/İTHALAT (%)	61,6	59,5	65,7	65,1	67,3	71,7	58,2

Kaynak: M.C. İstatistik Kurumu

Tablo – 3 Ürün Gruplarına Göre Dış Ticaret Değerleri

ÜRÜNLER	İhracat		İthalat		Pay	
	Milyon dolar	Milyon dolar	Milyon dolar	Milyon dolar	İhracat	İthalat
Toplam	1.600	2.045	2.230	3.512	100.0	100.0
Gıda ürünleri	108,4	144,4	230	307,8	7,1	8,8
İçecekler ve Tütün	94,1	104,2	17,4	23,6	5,1	0,7
Yakıt Dışındaki Hammaddeler	85,8	149,9	112,6	173,2	7,3	4,9
Yakıtlar ve Yağlar	64	160,7	355,4	777,5	7,9	22,1
Kimyasallar	60,7	81,5	227,4	313,1	4,0	8,9
Sanayi Ürünleri	764	858,4	695,6	966,1	42,0	27,5
Makine ve Ulaşım Ekipmanı	63,3	93,8	421	696,2	4,6	19,8
Tüketim Malları	358,7	443,9	152,9	214,2	21,7	6,1
Diğer	1,0	8,0	18,0	40,0	0,8	1,15

Kaynak: M.C. İstatistik Kurumu

büyük etken dış ticaret açığıdır. Eğer cari açık sermaye girişleri ile finanse edilemezse, ülkenin döviz rezervleri kullanılarak açık kapatılmaya çalışılır. Bu durum uzun yıllar devam ederse ülkenin döviz rezervleri azalacaktır. Bu azalma dış borçlanmayı beraberinde getirmektedir.

Tablo – 4 Dış Ticarete İlk 10 Ülke

Ülkeler	Hacim Milyon \$	Pay	İhracat Milyon \$	Pay	İthalat Milyon \$	Pay	İhracat/İthalat
I – VI 2008							
Toplam	5.557,8	100.0	2.045,1	100.0	3.512,6	100.0	58.2
Sırbistan	754,3	13.6	476,3	23.3	278,0	7.9	171.4
Almanya	621,5	11.2	299,1	14.6	321,9	9.2	92.9
Rusya	561,1	10.1	13,6	0.7	547,5	15.6	2.5
Yunanistan	544,5	9.8	290,9	14.2	253,6	7.2	114.7
Bulgaristan	363,2	6.5	204,2	10.0	159,0	4.5	128.4
İtalya	339,5	6.1	148,6	7.3	190,1	5.4	77.8
Hırvatistan	183,0	3.3	112,1	5.5	70,6	2.0	158.3
Türkiye	157,3	2.8	19,7	1.0	137,6	3.9	14.3
İsviçre	154,6	2.8	7,2	0.4	147,4	4.2	4.9
Çin	143,9	2.6	0,9	0.0	142,9	4.1	0.6

Kaynak: M.C. İstatistik Kurumu

3.1 Dış Ticaretin Makedonya Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

Bir ekonomide dış ticaretin yerini belirlemede en önemli ölçüt, ihracat ve ithalatın o ülkenin GSYİH içindeki oranının bulunmasıdır¹. Makedonya ekonomisinde bu ölçütlere göre hazırlanmış bir tablo aşağıda verilmiştir.

1 Karluk, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi**, 6. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1999. say.590.

Tablo – 5 İhracat ve İthalatın GSYİH İçindeki Yeri (2004-2010)

	İHR/ GSYİH (%)	Kişi Başına İhracat (\$)	İTH/ GSYİH (%)	Kişi Başına İthalat (\$)	Dış Ticaret Açığı/ GSYİH (%)	Cari İşlemler Dengesi/ GSYİH (%)
2004	31,2	824,3	52,4	1384,8	-21,2	-8,4
2005	35,1	1002,0	53,4	1523,8	-18,3	-2,7
2006	37,8	1174,5	58,0	1804,4	-20,3	-0,9
2007	44,2	1638,5	65,6	2434,4	-21,4	-3,1
2008*	41,3	1717,8	66,2	2753,9	-24,9	-4,6
2009*	41,9	1909,4	66,1	3011,7	-24,2	-4,6
2010*	42,3	2102,1	66,0	3281,5	-23,7	-4,7

Kaynaklar: M.C. İstatistik Kurum, M.C. Merkez Bankası, M.C. Maliye Bakanlığı

* Tahmin veri

Tablo-5'teki veriler ışığında, ülke ekonomisinin tamamen dışarıya bağımlı hale geldiğini söyleyebiliriz. Buna göre 2004 yılında ihracat/GSYİH oranı yüzde 31,2, ithalat/GSYİH oranı yüzde 52,4 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen dönemde ihracat/GSYİH oranı 10 puan, ithalat/GSYİH oranının 14 puan artması ve bu yılın (2008'in) sonunda bu rakamların sırasıyla yüzde 41,3 ve yüzde 66,2'ye çıkması beklenmektedir.

Makedonya gibi orta gelirli ülkeler için ihracat/GSYİH ortalama değeri, yüzde 4,8, ithalat/GSYİH ortalama değeri ise yüzde 6,1'dir¹. Makedonya dış ticaretinde bu rakamlar 10 kat fazladır. Toplam ticaret hacminin GSYİH'yı geçmesi ve özellikle GSYİH'nın yüzde 66'lık kısmını ithalatın oluşturması ülke ekonomisinin tamamen dışarıya (ithalata) bağlı olduğunun bir göstergesidir.

Yılsonunda kişi başı ihracatın 1717 dolara, kişi başı ithalat ise 2754 dolara çıkması beklenmektedir. 2004-2008 döneminde kişi başı ihracat ortalama 894 dolar artarken, kişi başı ithalat ortalama 1369 dolar artmıştır. Bu rakamlardan da görüleceği üzere son beş yılda hem ihracat hem de ithalat yüzde 100 artış kaydetmiştir.

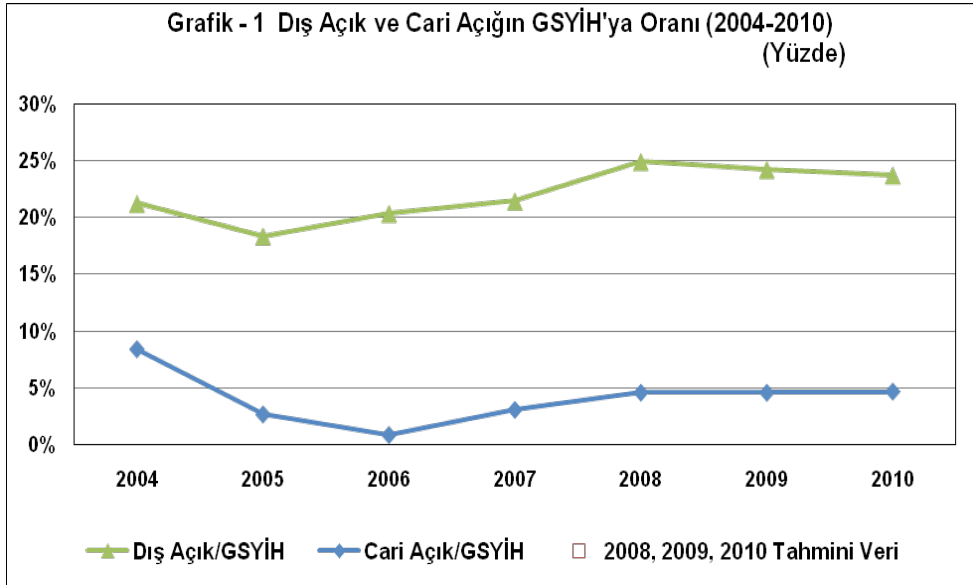
Dış ticaret dengesi devamlı olarak açık verirse, zamanla uluslararası

1 Orta gelirli ülkelerde ortalama değerler için bkz. Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi..., s.590-591.

likidite sorunu ile karşı karşıya gelinmektedir¹. Dış ticaret açığı/ GSYİH oranı incelenen dönemde sürekli eksi değer almıştır. Bu, dış ticaretin 2004-2008 döneminde sürekli açık verdiğini göstermektedir. 2004 yılında Dış ticaret açığı/ GSYİH yüzde -21,2'iken 2008 yılında bu oran 3,7 puan artarak yüzde -24,9'a çıkması beklenmektedir. İncelenen dönemde bu oranın negatif artışı, Makedonya dış ticaret açığının tehlike arz ettiğini açık bir şekilde göstermektedir.

Cari işlemler dengesi/GSYİH oranı, cari açık nedeniyle 2004-2008 dönemi boyunca eksi değer almıştır. 2004 yılında Cari işlemler dengesi/ GSYİH yüzde -8,4'iken 2008 yılında bu oranın yüzde -4,6'ya gerilemesi beklenmektedir. Cari açık/GSYİH oranının tehlike sınırı yüzde -4'tür. 2008, 2009 ve 2010 öngörülerine göre cari açığın GSYİH'ya oranının bu tehlike sınırının üzerinde olması beklenmektedir.

Aşağıdaki grafikte 2004-2010 yılları arasında Cari açık/GSYİH ve Dış açık/GSYİH oranı yer almıştır. Grafikten de görüleceği üzere hem dış ticaret açığı hem de cari açık artış eğilimi göstermektedir.

1 Tülay Evgin, 'Dış Borçlarımız', **Hazine Dergisi**, Sayı 4, (Ekim 1996). s.80.

4. ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN SINIFLANDIRILMASI

IMF'in yaptığı tanıma göre ödemeler bilançosu, belirli bir süre içinde bir ekonominin yerlileri ile yabancılar arasında meydana gelen ekonomik akımlara bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezervlerde meydana gelen değişikliklerin sistematik ve muhasebe kayıtlarına uygun olarak belirlendiği istatistikî bir belgedir¹.

Ülkelerin birbirleri ile olan ticari ilişkilerinden doğan ekonomik işlemlerin belirli bir düzen içerisinde izlenmesi gerekir. Bu izleme yapılırken ekonomik işlemler, kendi aralarındaki benzerliklerine göre çeşitli hesaplar içinde toplanır. Ödemeler bilançosunu, esas olarak üç ana hesaba ayırarak incelemek mümkündür.

Bunlar; cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve resmi rezervler hesabıdır².

4.1 Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler hesabı, ödemeler bilançosunun en önemli ana hesabıdır. Cari işlemler hesabı;

- Mal Ticaret Hesabı,
- Uluslararası Hizmet Hesabı (Diğer Mal ve Hizmet Gelir ve Giderleri),
- Özel Karşılıksız Transferler Hesabı olarak üç alt hesaba ayrılır³.

Kısaca bu hesapta ülkenin ihraç ve ithal ettiği mal ve hizmetler kaydedilir.

Cari işlemler hesabı, cari yılda ülkenin uluslararası işlemleri ile milli gelir arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır. Açık bir ekonomide cari işlemler dengesinin pozitif veya negatif çıkması ülkenin milli gelirini de aynı yönde etkiler.

$$GSYİH = C + I + (X - M)$$

1 IMF, **Balance Of Payments Manuel**, 1963, s.13.

2 Karluk, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi**, 5. Baskı Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş İstanbul 1998, s.360.

3 Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, s.511.

Açık ekonomi milli gelir formülünden yola çıkarak, ithalatın ihracattan büyük olması ($X < M$) durumunda, milli geliri olumsuz etkileyerek ek bir külfet yüklemektedir. Bunun tersi ise ($X > M$) milli geliri artırıcı yönde etkiler.

2000 yılında Makedonya'da cari işlemler hesabı 97 milyon dolar açık vermiştir. Cari açığın en büyük nedeni dış ticaret açığıdır. Bir ülkenin dış ticaret dengesi açık veriyorsa o ülkenin cari işlemler dengesi de büyük olasılıkla açık verecektir. Nitekim 2000 yılında dış ticaret açığı cari açığın çok üzerinde 691 milyon dolar gerçekleşmiştir. Cari transferler 609 milyon dolar ve uluslararası hizmetler 49 milyon dolar olarak gerçekleşmesi sonucunda cari işlemler hesabı 97 milyon dolar açık vermiştir.

Cari açık 2004 yılında rekor seviyeye ulaşmış ve yılsonunda 453 milyon dolar eksi bakiye ile kapanmıştır. Cari transferlerin 780 milyon dolara ulaştığı 2004 yılında dış açığın 1.139 milyon dolara çıkması ve gelir ile hizmetler hesaplarının eksi bakiye ile sonuçlanması cari açığın rekor düzeye ulaşmasında önemli rol oynamıştır.

2007 yılında dış ticaret açığının 1.627 milyon dolara yükselmesine karşın transferlerin 1.380 milyon dolar gibi yüksek bir düzeye çıkması sonucunda cari açık 248 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılının ilk yarısında dış ticaret açığı 1,468 milyar dolara çıkarak Makedonya tarihinde en üst düzeye ulaşmıştır¹. 2008 yılı sonunda dış açığın 2.200 milyon doları aşması beklenmektedir. Dış ticaretteki bu olumsuz gelişmeler cari transferler ile karşılanamaz duruma gelmiştir. Bunun neticesinde 2008 yılının ilk yarısında cari işlemler hesabı 614 milyon dolar açıkla kapanmıştır.

2000-2008 döneminde, Makedonya'da cari işlemler hesabı devamlı açıkla kapanmış, dolayısıyla Makedonya devamlı olarak net yabancı sermaye ithalatçısı olmuştur. Diğer bir değişle, Makedonya büyük ölçüde dışarıya borçlanarak cari işlemler dengesi açığını kapatmıştır. Cari işlemler hesabındaki dengesizlik, incelenen dönemde büyük ölçüde dış ticaret açığından kaynaklanmıştır.

1 Makedonya Cumhuriyeti Merkez Bankası (NBRM), **Raporlar Serisi II. Çeyrek 2008**, s.29.

4.2 Sermaye ve Yatırım Hesabı

Sermaye hesabı, kamu ve özel kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen sermaye hareketlerini kapsar. Genelde ülke vatandaşlarının diğer ülkelerde yaptıkları reel yatırımlar ile ülke dışına çıkarılan mali kaynaklardan oluşur. Ülkenin kendisine ait olmayan sermayeyi kullanması sermaye ithali olup, alacaklı bir hesaptır. Hesaptaki artış lehte, azalış aleyhte bir gelişmeyi gösterir¹.

Makedonya Cumhuriyeti ödemeler bilançosunun ikinci ana hesabı olan yatırım ve sermaye hesabı;

- doğrudan yatırım,
- portföy yatırım,
- diğer yatırımlar hesabı olarak üç alt hesap içinde ele alınmıştır.

Sermaye ve yatırım hesabı 2000 yılında 305 milyon dolar, 2005 yılında ise en üst düzeye 580 milyon dolara ulaşmıştır. 2004 yılına kadar sermaye ve yatırım hesabının büyük bir bölümünü doğrudan yabancı yatırımlar oluşturmaktadır. 2004-2007 yılları arasında portföy yatırımlarında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bu dört yılda ülkeye yaklaşık 500 milyon dolarlık portföy yatırımı girmiştir. 2008 yılının ilk yarısında portföy yatırımları negatif değer almıştır. Bu, 2008 yılının başında Makedonya'nın NATO'dan davet alamaması ve Yunanistan ile isim anlaşmazlığının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

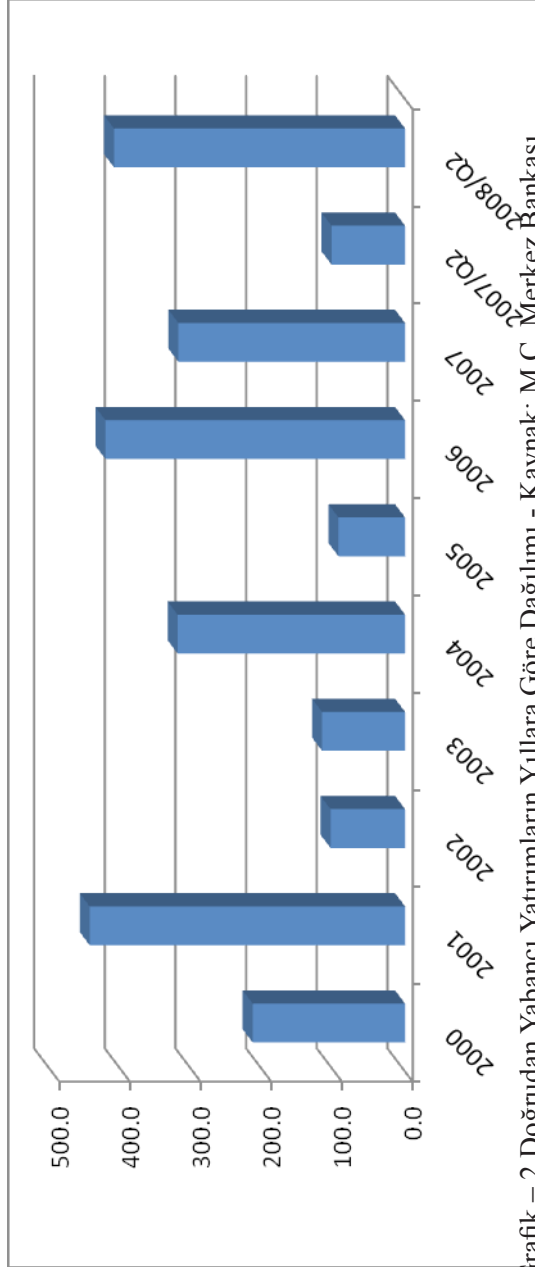
Doğrudan yabancı yatırım (direct foreign investment), bir ülkede bir firmayı satın alma, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır².

1 Karluk, **Uluslararası Ekonomi...**, s.365.

2 S. Rıdvan Karluk, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No.13, İstanbul 1983, s. 14.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007 Q2	2008 Q2
SERMAVE VE YATIRIM HESABI	304.7	313.6	248.3	269.3	453.5	580.54	424.4	419.7	-117.72	669.66
SERMAVE HESABI	0.33	1.39	8.26	-6.69	-4.62	-2.02	-1.11	1.70	0.24	-5.67
YATIRIM HESABI	304.4	312.2	240.1	276.0	458.1	582.6	425.5	418.0	-117.96	675.33
Doğrudan Yabancı Yatırımı	215.7	446.3	105.5	117.5	321.9	94.2	424.0	320.7	104.08	411.87
Portföy Yatırımlar	-0.1	0.4	0.3	5.5	12.5	237.9	92.9	150.7	88.84	-29.90
Diğer Yatırımlar	88.8	-134.4	134.2	153.0	123.7	250.5	-91.4	-53.4	-310.88	293.36

Tablo – 6 Sermaye ve Yatırım Değerleri (2000-2008)

Grafik – 2 Doğrudan Yabancı Yatırımların Yıllara Göre Dağılımı - Kaynak: M.C. Merkez Bankası

1994–2008 tarihleri arasında Makedonya’ya giren toplam yabancı sermaye tutarı 2,350 milyar dolardır. 2008 yılının ilk yarısında 412 milyon dolar düzeyinde gerçekleşen uluslararası doğrudan yatırım girişinin yılsonu hedefi olan 403 milyon doları ilk yarıda aştığı görülmektedir. 2000–2008 yılları arasında yabancı yatırımlar dalgalı bir seyir izlemiştir.

2008 yılının ilk altı ayında sermaye girişlerinin üçte ikisini teşkil eden doğrudan yatırımların, ödemeler dengesi finansmanındaki ağırlığı artmaya devam etmiştir. Borç oluşturmeyen sermaye kalemi olarak nitelendirilen doğrudan yatırım girişlerindeki yüksek artış, cari işlemler açığının finansmanı ve sürdürülebilirliği açısından önemini korumaktadır.

Sermaye ve yatırım hesabının yüzde 99’unu yatırım hesabı oluşturmaktadır. 2000-2007 döneminde Makedonya’nın sermaye ve yatırım hesabı artı bakiye ile kapanmıştır. 2001 yılında ülkeye giren 446 milyonluk doğrudan yabancı sermayeye karşın diğer yatırımlardaki (ticari kredilerdeki) düşüş sonucunda yatırım ve sermaye hesabı 312 milyon dolar art bakiye ile kapanmıştır.

2008 yılının ilk altı ayında yatırım ve sermaye hesabına 670 milyon dolarlık giriş yaşanmıştır, bunun 412 milyon doları doğrudan yatırımdan ve 293 milyon doları diğer yatırımlardan gerçekleşmiştir. Portföy yatırımları dört yıl sürekli artış sağlamasına karşın Makedonya borsasında, NATO’dan gelen olumsuz cevap ve isim anlaşmazlığı gibi siyasi nedenlerden dolayı satışlar yaşanmış ve portföy hesabı, 2008 yılının ilk yarısında 30 milyon dolar eksi bakiye ile kapamıştır.

5. MAKEDONYANIN ÖDEMELER DENEGESİ İSTATİSTİKLERİ

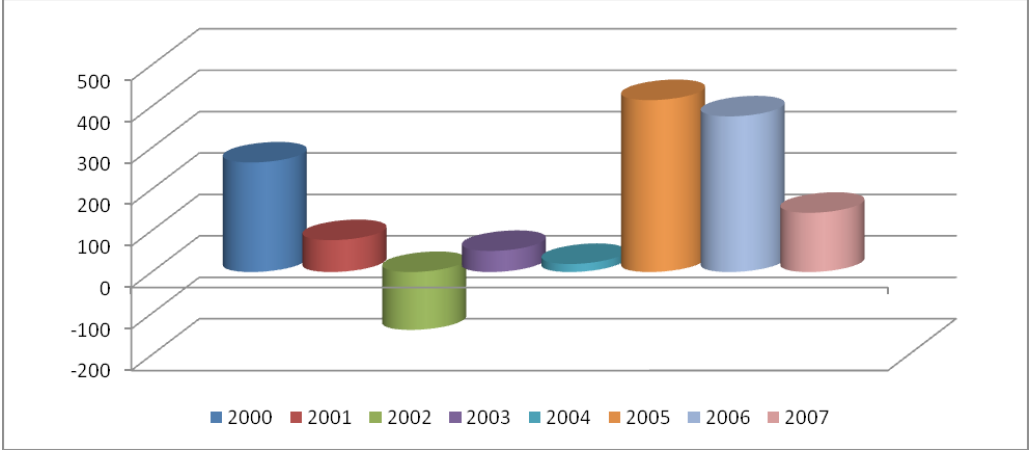
Dış ticaret açığının genişlemesini sürdürmesi sonucu, Haziran 2008 tarihi itibariyle cari işlemler hesabı 614 milyon ABD doları açık vermiştir. Finansman ihtiyacının büyük bir bölümü doğrudan yabancı yatırımlardan karşılanırken geri kalan kısmı özel sektörün ve bankaların kullandığı uzun vadeli krediler ve ticarî kredilerden sağlanmıştır¹. Yabancı yatırımların toplam finansman içindeki payında belirgin bir artış gözlenmiştir. Söz konusu dönemde, net 670 milyon ABD doları sermaye girişi olurken, resmî rezervler 23 milyon ABD doları artmıştır.

1 Makedonya Cumhuriyeti Merkez Bankası (NBRM), **Raporlar Serisi II. Çeyrek 2008**, s.26-27.

ÖDEMELER DENGESİ (Milyon ABD Dolar)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007/Q2	2008/Q2
A. CARI İŞLEMLER HESABI	-97,61	-236,08	-377,61	-184,11	-452,82	-157,91	-56,39	-248,10	132,33	-613,74
Mal Dengesi	-690,82	-526,72	-805,58	-851,00	-1.138,97	-1.063,03	-1.284,99	-1.626,99	-555,87	-1.277,00
Hizmet Dengesi	48,70	-19,17	-22,11	-6,62	-54,37	-33,64	28,25	34,98	0,04	-14,76
Gelir Dengesi	-64,53	-27,97	-44,33	-62,39	-39,19	-113,46	-36,65	-35,81	35,43	8,92
Cari Transferler	609,04	337,78	494,42	735,90	779,71	1.052,21	1.237,00	1.379,73	652,73	669,10
B. SERMAYE VE YATIRIM HESABI	304,68	313,59	248,32	269,26	453,52	580,54	424,36	419,73	-117,72	669,66
SERMAYE HESABI	0,33	1,39	8,26	-6,69	-4,62	-2,02	-1,11	1,70	0,24	-5,67
YATIRIM HESABI	304,35	312,20	240,06	275,95	458,15	582,56	425,47	418,02	-117,96	675,33
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	215,66	446,26	105,47	117,46	321,87	94,23	423,96	320,75	104,08	411,87
Portföy Yatırımlar	-0,11	0,36	0,35	5,45	12,54	237,87	92,87	150,72	88,84	-29,90
Diğer Yatırımlar	88,81	-134,42	134,24	153,04	123,74	250,45	-91,36	-53,44	-310,88	293,36
C. NET HATA VE NOKSAN	57,41	-0,51	-10,37	-34,19	18,77	-7,55	7,84	-28,61	-4,76	-32,74
GENEL DENGE	264,48	77,00	-139,66	50,96	19,47	415,07	375,82	143,01	9,85	23,18
RESMİ REZERVLER	-264,48	-77,00	139,66	-50,96	-19,47	-415,07	-375,82	-143,01	-9,85	-23,18

Tablo-7 Makedonya Cumhuriyeti'nin Ödemeler Bilançosu (2000-2008)

Kaynak: Makedonya Cumhuriyeti Merkez Bankası

Grafik – 3 Ödemeler Dengesi (Milyon ABD Dolar)

2000-2007 döneminde (2002 yılı dışında) dış ticaret ve cari açığı artıran artışlara karşı başta yabancı yatırımlar olmak üzere portföy yatırımları ve ticari kredilerdeki artışlar neticesinde ödemeler bilançosu artı bakiye vermiştir.

Cari işlemler dengesini negatif yönde etkileyen hizmetler hesabı, özellikle ulaşım hizmetlerindeki çıkışlar ve turizm giderleri sonucunda, Haziran 2008 itibari ile azalış göstermiştir.

2008 yılının ilk altı ayında gelirler hesabı 8,9 milyon ABD doları fazla vermiştir. Faiz giderlerinin 43 milyon ABD dolarına ulaşmasına rağmen aynı dönemde doğrudan yabancı yatırımlardan elde edilen kâr ve hisse senedi satışlarından elde edilen kârlar sonucunda hizmetler hesabı cari işlemler hesabına pozitif katkı sağlamıştır.

2002 yılında yüksek dış ticaret açığını finanse edebilecek sermaye girişlerinin siyasi belirsizlik nedeniyle düşük kalması ödemeler bilançosunun 140 milyon dolar açıkla kapanmasına neden olmuştur. Söz konusu dönemde 377,6 milyon dolarlık cari açığın 248,3 milyon doları sermaye girişleri ile finanse edilmiş geri kalanı resmi rezervlerden karşılanarak, rezervlerin 140 milyon dolar azalmasına yol açmıştır. 2002 yılı dışındaki yıllarda resmi rezerv hesabında artış görülmüştür.

Cari işlemler hesabındaki dengesizlikler, incelenen dönemde

büyük ölçüde dış ticaret açığından kaynaklanmış, yabancı yatırımlar ve son yıllarda portföy yatırımlarındaki artışlar sonucunda cari işlemler hesabındaki açık kapatılmıştır. Ancak cari açığın GSYİH'ya oranı 2008, 2009 ve 2010 öngörülleri sırasıyla yüzde 4,6, yüzde 4,6 ve yüzde 4,7 olarak belirlenmiştir. Cari açık/GSYİH oranının tehlike sınırı yüzde 4'tür. 2008, 2009 ve 2010 öngörülerine göre cari açığın GSYİH'ya oranının bu tehlike sınırının üzerinde olması cari açığın ileriki yıllarda da ülke ekonomisine engel teşkil etmesi beklenmektedir. Eğer cari açık sermaye girişleri ile finanse edilemezse, ülkenin döviz rezervlerinden takviye yapılarak açık kapatılmaya çalışılır. Bu durum uzun yıllar devam ederse ülkenin döviz rezervleri azalacaktır. Bu azalma dış borçlanmayı beraberinde getirmektedir.

SONUÇ

Ocak-Haziran 2008 döneminde dış açık 1,5 milyar dolara ulaşmıştır. 2008 yılının ilk yarısında ihracat 2 milyar ithalat 3,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatın ihracatı karşılama oranı yüzde 58,2'ye gerilemiştir. Feronikel, tekstil, gıda ve demir-çelik en çok ihraç edilen ürünler iken, en fazla ithal edilen ürünler arasında ham petrol, elektrik enerjisi ve motorlu taşıtlar yer almaktadır.

Yüksek fiyatlarla ithal edilen elektrik enerjisi dış ticaret açığının artmasında en önemli unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bir diğer önemli etken ithal edilen petroldür. Son aylarda petrol fiyatlarındaki artış dış ticaret açığının artmasına sebep teşkil etmiştir. Bu yılın ilk 6 ayında ithal edilen motorlu araç sayısında da önemli artışlar kaydedilirken bu, dış açığın artmasında da etkili olmuştur.

İthalat ve dış ticaret açığındaki artışın bir diğer olumsuz etkisi ödemeler bilançosunda karşımıza çıkmaktadır. Cari açığın artmasında en büyük etken dış ticaret açığıdır. Eğer cari açık sermaye girişleri ile finanse edilemezse, ülkenin döviz rezervlerinden takviye yapılarak açık kapatılmaya çalışılır.

Finansman ihtiyacının büyük bir bölümü doğrudan yabancı yatırımlardan karşılanmıştır. Son yıllarda portföy yatırımlarındaki artışlar cari işlemler hesabındaki açığın kapatılmasında önemli rol oynamıştır. Dış finansmanın önemli bir bölümü Avrupa Birliği ülkelerinden karşılanmaktadır.

2007 ve 2008 verilerine göre doğrudan yabancı yatırımların yüzde 80'den fazla AB ülkelerinden oluşmaktadır.

Dış ticaret açığı/ GSYİH oranı incelenen dönemde sürekli eksi değer almıştır. Bu, dış ticaretin 2004-2008 döneminde sürekli açık verdiğini göstermektedir. 2004 yılında Dış ticaret açığı/ GSYİH yüzde -21,2'iken 2008 yılında bu oran 3,7 puan artarak yüzde -24,9'a çıkması beklenmektedir. İncelenen dönemde bu oranın negatif artışı, Makedonya dış ticaret açığının tehlike arz ettiğini açık bir şekilde göstermektedir.

Cari işlemler dengesi/GSYİH oranı, cari açık nedeniyle 2004-2008 dönemi boyunca eksi değer almıştır. Cari açık/GSYİH oranının tehlike sınırı yüzde -4'tür. 2008, 2009 ve 2010 öngörülerine göre cari açığın GSYİH'ya oranının bu tehlike sınırının üzerinde olması beklenmektedir.

Dış açık cari açığı artırmaya devam ettiği müddetçe ve bu durum doğrudan veya portföy yatırımlar ile finanse edilemeyecek duruma gelirse ülkenin döviz rezervleri azalacaktır. Bu azalma dış borçlanmayı beraberinde getirmektedir. İleriki dönemde dış ticaret açığı giderilemez ise ithalatın önu ancak devalüasyon ile kesilmek zorunda kalacak. Devalüasyon sonucunda artan döviz kuru ithalatı yavaşlatırken ihracat artmasına neden olacaktır ve dış ticaret açığı gerileyebilecektir.

KAYNAKÇA

- Derviş, Bülent, Makedonya – Türkiye Ekonomik İlişkilerinin Yapısal Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2005.
- Derviş, Bülent, Yenibalkan Gazetesi, 2006-2008
- Evgin, Tülay. “Dış Borçlarımız”, Hazine Dergisi, Ekim 1996 Sayı 4.
- Ferit Kula “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2003.
- “Türkiye-Makedonya Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi”, İktisadi Araştırmalar Vakfı,
Seminer / Konferans. Üsküp, 2005
- Kazgan, Gülten, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul 1998.
- Karlık, Rıdvan. Türkiye Ekonomisi, 6. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş İst 1999.
- Karlık, Rıdvan. Uluslararası Ekonomi, 5. Baskı Beta Bas.Yay.Dağıtım A.Ş İst 1998.
- Kikerkova, İrena. Nekoi Seogleduvanye Za Problemite Vo Nadvorošnotrgovskata Razmena Na Republika Makedonija. Univerzitet “sv. Kiril i Metodiy” Godišnik Na Ekonomski Fakultet, YDK: 339.56 (497.7) c.323-333 (2004).
- Nikolov, Maryan. Zošto Na Makedonija i Se Potrebnii Starnskite Direktnii İnvsticii,
Parasız, İlker. Ekonomi Sözlüğü, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa 1999.
- Sekulovska-Gaber, Bilyana. Teoretskata Versus Primenetata Analiza Na Nadvorošnata
Trgovija, Godišnik Na Ekonomski Fakultet., T. 38, c.309-318 (2003).
- Yıldırım, Kemal. Karaman, Doğan, Makroekonomi, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayın No: 145. Eskişehir 1999.
- Makedonya Cumhuriyeti İstatistik Kurumu, Dış Ticaret Raporu, 05.08.2008.
- Makedonya Cumhuriyeti Merkez Bankası Mali Rapor, 31 Aralık 2007.
- Makedonya Cumhuriyeti Merkez Bankası, Yıllık Raporlar Serisi 2000-2007
- Makedonya Cumhuriyeti Merkez Bankası, Raporlar Serisi II. çeyrek 2008,
- Makedonya Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı, Bülten, 2003-2007, 1-4.2008.
- <http://www.nbrm.gov.mk>
- <http://www.economy.gov.mk>
- <http://www.finance.gov.mk>
- <http://www.vlada.mk>
- <http://www.stat.gov.mk>

AZINLIKLARIN KORUNMASINA YÖNELİK OLARAK YAPILAN ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

M-r Habil MUSTAFA

ÖZET

Yukarıda adı geçen makalede, genel olarak azınlık haklarının gelişiminin tarihçesi; Milletler Cemiyeti, Bileşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve AGİK/AGİT çerçevesinde oluşturulan azınlık korunma sistemi ve bu konudaki temel belgeler ele alınmaktadır.

I. Dünya Savaşından sonra kurulan Milletler Cemiyetinin, azınlık haklarını değil de genelde toprak paylaşımlarını konu etmesi, sistemin çökmesine neden olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra kurulan Bileşmiş Milletler azınlık sorunlarını devletin iç sorunu olmaktan çıkararak, uluslararası sorun olmasına ve çözüm aranmasına ön ayak olmuştur.

ABSTRACT

In this article will be considered the historical development and protection of the minority rights by the League Of Nations, United Nations, European Council and OSCE, the most important documents about the minority rights will be taken up.

After the I. World War, establishing of the League of Nations, get collapse, cause the League of Nations have been apathetic to the rights of the minorities but pertaining for the sharing of the lands. After establishing of the United Nations, the minority rights question become an international state of and formed universal regime for minority rights.

GİRİŞ

Uluslararası alanda azınlıkların korunmasında genel olarak iki dönem mevcuttur. Birinci dönemde XIX. yüzyıla kadarki süreçte belirli bir ülkedeki azınlıkların belirli bir büyük devletçe korunması, ikinci dönemde ise uluslararası kuruluşların büyük devletlerin yerini alması söz konusudur¹.

Azınlıkların uluslararası hukuk çerçevesinde korunması, esas olarak XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki düzenlemelerin en önemli özelliği, bu grupların uyruğunda buldukları devlete karşı korunması sorununun, kendileriyle dil, din, etnik gibi çeşitli bağları bulunan diğer devletler tarafından gündeme getirilmesi ve bu devletlerarasındaki anlaşmalarla güvence altına alınmasıdır. Bu dönemde azınlıklara ilişkin sorunlar özel anlaşmalarla düzenlenmeye çalışılmıştır².

XIX. yüzyıl sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti'nin azınlık haklarının korunmasını sadece Balkanlar'da kurulan yeni devletlere dayatması, dünyadaki bütün azınlıklar için geçerli evrensel azınlık haklarını sağlam bir temel üzerine bina etmekten uzak kalmış bu da Milletler Cemiyeti için büyük bir başarısızlık olmuştur.

Milletler Cemiyeti Azınlıkları Koruma Sistemi genel olarak dört yöntem çerçevesinde yapılan antlaşmalarla oluşmuştur. Bu antlaşmalardan ilki 1919-1920'de başlıca Müttefik ve Ortak Devletlerle (ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya) savaştan sonra yeni kurulan (Polonya, Çekoslovakya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti) ya da savaştan topraklarını genişleterek çıkan (Romanya, Yunanistan) ülkeler arasında azınlık koruma antlaşmalarının imzalanması şeklinde olmuştur³.

İkincisinde ise, 1919-1923'te savaştan yenik çıkan devletlerle (Bulgaristan, Avusturya, Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu-Türkiye)

1 Oran, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayınları, 4. Basım, Ankara, Aralık 2001, s. 118-125.

2 Alpkaya, Gökçen, "Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler", **İnsan Hakları Yıllığı**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1993, s. 148.

3 Kurubaş, Erol, **Asimilasyondan Tanınmaya**, Asil Yayınları, 1. Baskı İstanbul, 2004, s. 38.

yapılan antlaşmalara azınlıkların korunmasına ilişkin özel hükümler eklenmiştir. Üçüncüsünde, birtakım ülkeler (Polonya-Danzig, İsveç-Finlandiya, Almanya-Polonya, BMOD-Litvanya) kendi aralarında ikili antlaşmalar yapmışlardır. Dördüncü yöntemde ise bazı ülkeler (Arnavutluk, Litvanya, Letonya, Estonya, Irak) tek taraflı bildiri yayımlayarak azınlık koruma sistemini benimsemişlerdir¹.

Milletler Cemiyeti Azınlıklar Sistemi, 1919'daki toprakların paylaşımına dair antlaşmaların sağladığı uluslararası barışı sürdürmek için tasarlanan ortak güvenlik rejiminin bir ögesi idi. Kısacası, ulusal azınlık hakları, Orta ve Doğu Avrupa'nın savaş sonrasında milletlerin kendi kaderini tayin hakkı yarışında yenik düşen uluslara verilen bir nevi teselli ödülüydü².

Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla birlikte azınlıklara dönük yaklaşımlarda önemli farklılıklar görülmektedir. Öncelikle, sorunun yerel ya da bölgesel değil, evrensel olduğu kabul edilmişti. Bunun yanı sıra, özel ya da siyasi düzenlemeler ne olursa olsun, sorunun bir insan hakları sorunu olduğu anlayışı benimsenmiştir³.

Azınlıklara ilişkin en önemli sorunlardan biri şüphesiz ki tanım sorunudur. MC döneminde yapılan antlaşmalarda doğrudan bir azınlık tanımı yapılmamış olmamakla beraber, “ırk, dil, din bağlarıyla bağlı insanlar” nitelemesi, kültürel kimlikle ilişkilendirilerek azınlık tanımı uluslararası eylem alanına taşınmıştır. 1928 yılında Uluslararası Adalet Divanında görülen “Yukarı Silezya Azınlık Okulları Davası”nda hukukçu Mello Toscana azınlık kavramını “bir devletin nüfusunun, topraklarının belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karıştırılması imkânsız, kalıcı parçası” şeklinde tanımlamıştır⁴.

BM çerçevesinde azınlıkların tanımlanması sorunu daha 1948'de gündeme gelmekle birlikte, Alt Komisyon'un bu konudaki çalışmaları, devletin temsilcilerinden oluşan İnsan Hakları Komisyonu'na uzun bir süre kösteklenmiştir. Bunda, sorunun karmaşıklığı kadar, bazı devletlerin,

1 Oran, **op. cit.**, s. 126.

2 Preece, J.J., **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus Devlet Sistemi**, çev. Ayşegül Demir, Don Kişot Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s. 114.

3 Alpkaya, **op. cit.**, s. 148.

4 Preece, **op. cit.**, s. 24.

bu tanımı, kendi ülkelerinde hiçbir azınlık grubu bulunmadığı sonucunu yaratacak şekilde sınırlandırma ya da ayrıntılandırma isteğinin payı da büyüktür¹.

Yapılan tanım denemelerinin en kabul görmüş olanı ve ayrıca daha sonraları yapılan azınlık tanımlarına ışık tutanı, Bileşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti'nin azınlık tanımı denemesidir. Capotorti'nin hazırladığı raporda azınlıkları; “Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, o devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren bir grup” olarak tanımlamıştır².

A. MİLLETLER CEMİYETİ ÇERÇEVESİNDE AZINLIKLAR

Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da I. Dünya Savaşından sonra imparatorlukların son bulmasıyla birlikte kurulan MC azınlıklar sistemi, önceden büyük devletlerce korunan azınlıkları görünüşte olsa bile ilk defa Uluslararası Organizasyon çerçevesinde korunmasına ön ayak olmuştur.

MC genel olarak azınlık sorunları ile değil de, Paris Barış Konferansı'ndan sonra genellikle Orta ve Doğu Avrupa'da toprak paylaşımı sırasında doğan azınlık anlaşmazlıkları ile ilgilendi. Orta ve Doğu Avrupa'nın sınırlarının belirlenmesi için görevlendirilen Yeni Devletler Komitesi, etnik karmaşıklıklardan dolayı “kendi kaderini belirleme ilkesi”nin uygulanamayacağını görmüş ve komite Yeni Devletler ve Azınlıkların Korunması Komitesi olarak adlandırılmaya başlanmıştı³.

Wilson'un azınlıklara eşit muamele ile ilgili azınlık maddelerinin

1 Alpkaya, **op. cit.**, s. 153.

2 Çavuşoğlu, Naz, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, 2. Baskı, 1999, İstanbul, s. 35.

3 Preece, J.J., **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus Devlet Sistemi**, çev. Ayşegül Demir, Don Kişot Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s. 88.

MC Ana Sözleşmesi'ne konulmaması, buna karşılık ulusal azınlıkları korunmasını da ele alan ek anlaşma taslaklarının, sadece yeni ve genişlemiş devletlere dayatılması, uluslararası azınlık rejiminin oluşmamasına neden olmuştur¹.

1. MC Azınlık Sistemi

MC'nin öngördüğü azınlık sistemi, antlaşmalara taraf devletlerin bünyelerinde var olan azınlıklara karşı tutumları çerçevesinde yürürlüğe koymayı kabullendikleri garantileri ve MC'yi antlaşmaların garantörü olarak tanıdıkları bir dizi antlaşmayı içermektedir.

Balkanlar'da bulunan ülkelere farklı şekillerde dayatılan bu antlaşmalar; Bulgaristan'ın (Neuilly-sur-Seinne, 27 Kasım 1919) I. Dünya Savaşından yenik çıkması dolayısıyla, Sırp, Hırvat ve Sloven (SHS) Krallığı (Saint Germain, 10 Eylül 1919) savaştan sonra yeni kurulması ile Yunanistan'ın (Sevr, 10 Ağustos 1920) savaştan topraklarını genişleterek çıkması, Arnavutluk'un (2 Ekim 1921) ise MC'ye katılma şartıyla, MC ulusal azınlıklar ile ilgili antlaşmaları imzalamalarıyla, adı geçen ülkeler MC'nin garantörlüğünü tanımışlardır².

a) MC Azınlık Sistemi Antlaşmalarının Ortak Maddeleri

MC ulusal azınlık antlaşmalarının hepsinde ortak olarak beş benzer madde yer almaktadır.

İlkinde, yurttaşlığı nedini düzenleyen koşullar bulunmaktaydı. Bu koşul, Orta ve Doğu Avrupa imparatorluklarının çöküşüyle, farklı ardıl devletlere üyeliğinin siyasi berraklığının sağlanması gerekliliği sonucu, bir zorunluluk haline gelmiştir³.

İkinci ortak madde, devletlerin yerleşiklerinin yaşamlarının, özgürlüklerinin, soy, din ve inançlarının genel düzen ve kamu vicdanına

1 Ürer, Levent, **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s. 78.

2 Ürer, **op. cit.**, s. 81-82.

3 **Ibid.**, s. 82.

aykırı olmayan şekilde gereklerini, gerek özel gerekse kamusal alanda özgürlüklerinin yerine getirmeleri kayıtsız şartsız korunması koşulunu içermekteydi¹.

Üçüncü ortak madde, ilgili devletin bütün yurttaşları için yasalar önünde eşitlik, eşit yurttaşlık ve siyasal haklar ayrıca gerek yasalar önünde, gerekse fiili olarak eşit muamele hakkı yer almaktaydı. Buna ek olarak yurttaşların işe alınmalarında, görevlerinde ve kişilik haklarında ve ya mesleklerini icra etmede ya da sanayide, ırk, dil, din farklılıkları ayırımı gözetilmemesi ilkesini oluşturmaktaydı².

Dördüncü ortak maddede imzacı devletler, bütün ulusal azınlık dillerinin özel ilişkiler alanında, ticarete, dinde, basın ve ya yayım araçlarında kullanımına sınırlama getiremeyecekler. Ayrıca ulusal azınlıklar kendi yararlarına vakıflar, dini, toplumsal ve eğitim kurumları kurabilecek, bu kurumları da özgürce yönetmeleri ve denetlemeleri yapabileceklerdi. Ayrıca ilgili devletler, azınlıkların ana dillerini mahkemeler önünde sözlü ve ya yazılı olarak kullanmaları için gerekli düzenlemeler yapması ve yeterli sayıda ilkokulda azınlık dilinin okutulmasını sağlayacaklarını temin etmişlerdir³.

Son ortak madde ise, ırk, dil ve dini azınlıkların hatırı sayılır oranlarda yerleşik olduğu şehirler ve bölgelerde, azınlıkların eğitimi, dini kurumları ve vakıflarının kamu gelirlerinden eşit pay alacaklarını güvence altına alındığını belirtmekteydi⁴.

b) Milletler Cemiyeti'nde Azınlık Düzenlemelerin İşleyişi

Polonya, Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya, Macaristan, Romanya ve Türkiye, MC'nin garantörlüğünü tanıdıktan sonra, Cemiyet Konseyi garantörlüğün içeriği ve işleyiş yöntemine ilişkin Tittoni Raporu'nu hazırladı. Adı geçen raporda MC'nin antlaşmalarda da belirtilen

1 **Ibid.**, s. 83, ayrıca bkz. Preece, **op. cit.**, s. 91.

2 Preece, **op. cit.**, s. 92.

3 Ürer, **op. cit.**, s. 84.

4 Ürer, **loc. cit.**

rolünü kısaca özetlemektedir. Rapor MC'nin garantörlüğünü, öncelikle, azınlıkların korunması koşullarının çiğnenmezliği ilkesini ele almıştır. Dolayısıyla antlaşma çerçevesinde koruma altına alınmış azınlık haklarının çiğnenmesi anlamına gelecek her hangi bir düzenlemenin yapılabilmesi için yine Cemiyet Konseyi'nin çoğunluğunun onayını gerektirmektedir. Tittoni Raporu, azınlıkların korunmasına ilişkin kuralların çiğnenmesi durumunda, Cemiyet Konseyi'nin harekete geçmesi gerektiğini önermektedir. Buradaki amaç, MC'nin azınlıklar ile ilgili harekete geçilmesini, kurallara bağlamak ve böylesi müdahale ve düzenleme koşullarıyla, uluslararası örgütlerin saygınlığının zedelenmesi ihtimalini en aza indirmeyi amaçlamıştır¹.

Tittoni Raporu'nda yer alan ve 1920'de Cemiyet Konseyi tarafından uygulanmaya başlanan bu yönetsel sınırlamaları getiren kurallar dışında, Cemiyet garantörlüğü, antlaşmalarda herhangi bir biçimde ifade edilmemiştir. Bu eksiklik, 1920-1929 yılları arasında altı ardıl çözümle giderildi.

Birinci işleyiş kuralında; Cemiyet Konseyi, Konsey Başkanı ve başkan tarafından atanan iki üyeden kurulu bir komitenin (Üçler Komitesi) Genel Sekreter'e sunulan başvuru dilekçelerini incelemesi ve gerekli olduğu takdirde, Cemiyet Konseyi'nin resmi bir girişimde bulunup bulunmayacağına karar verilmesi şeklinde bir çözüm benimsendi. Bu yöntemle Cemiyet Konseyi'nin hiçbir üyesinin antlaşmaya bağlı devletlerin herhangi birine karşı tek başına ithamlar getirme görevini üstlenmek istemeyeceği yolundaki güçlüklerin üstesinden gelmeyi amaçlamıştır².

İkinci işleyiş kuralı; Cemiyet Konseyi, Genel Sekreter tarafından kabul edilen bir dilekçenin ilgili devletlere derhal iletilmesi ayrıca Genel Sekreter, bir dilekçeyi kabul ettiğini bildirmesi üzerine, ilgili devlete, konu üzerinde herhangi bir yorum bildirmek isteyip istemediğine karar vermesi için, üç haftalık süre vermektedir. Genel Sekreter bu sürenin ardından dilekçeyi yanıtıyla birlikte, Cemiyetin bütün üyelerine iletilecektir³.

1923 yılında ise Polonya ve Çekoslovakya'nın talebi üzerine işleyiş

1 Ürer, **op. cit.**, s. 90-91, ayrıca bkz. Preece, **op. cit.** s. 98.

2 **Ibid.**, s. 92.

3 **Ibid.**, s. 93.

kuralları üçüncü kez düzeltildi. Buna göre Cemiyet Konseyi bir dilekçenin kabulünden önce, yerine getirilmesi gereken beş koşul sıraladı;

1. Ulusal azınlıkların korunması antlaşmalarına uygunluğun bulunması zorunluluğu,
2. İlgili ulusal azınlık ve bu azınlığın bir parçası olduğu devlet arasında siyasi ilişkilerin kesilmesini talep eden bir üslupla yazılmamış olması,
3. Kimliği belirsiz ve ya bölge dışı kaynaklardan gelmemiş olmak zorunda olması,
4. Şiddet söyleminden sakınılarak hazırlanmış olması,
5. Meclise kısa bir süre önce sunulmuş bir dilekçenin konusu olan olaylar ve ya bilgiler içermemesi.

Bu düzeltmeler, MC'nin işleyişi içinde devlet egemenliğinin ulusal azınlık haklarına karşı güç kazanmakta olduğunun göstergesiydi¹.

Dördüncü işleyiş kuralı, MC Konseyi'nin 1925 yılında Üçler Komitesi olarak bilinen komitenin birleşimini düzenlenmesiydi. Üçler Komitesi'nde hizmet verecek üyeleri, Cemiyet Konseyi başkanı, sorun yaratan anlaşmayla bağlı devletlerin ve ya çoğunluğunu ulusal azınlık zararına aynı etnik grubunun oluşturduğu bir devletin arasından atayamazdı².

Beşinci işleyiş kuralı, Üçler Komitesi'ne Konsey başkanının üyeliğini de benzeri şekilde sınırlandırıyordu. Eğer halen görevde olan başkan sorun yaratan devletin, bir komşu devletin ve ya bir akraba devletin temsilcisi ise, bu durumda başkan, kendi yerini derhal Üçler Komitesi'nden birine bırakacaktı³.

Altıncı ve son usule ilişkin kural, azınlık dilekçelerinin açıklanması ile ilgiliydi. Bu kural 13 Temmuz 1929'da yürürlüğe kondu. Bu kurala göre, dilekçe kabul edilemez bulunduğu taktirde, Genel Sekreter, bu kararı dilekçe sahibine bildirmek ve gerekirse kabullenirlik koşullarını dilekçe

1 Preece, **op. cit.**, s. 99.

2 Preece, **loc. cit.**

3 Preece, **op. cit.**, s. 100.

sahibine izah etmek zorundaydı. İstisnai durumlarda, Cemiyet Konseyi başkanı, hazırlık komisyonunda çalışmak üzere iki yerine dört Cemiyet Konseyi üyesini davet edebilirdi. Böylece Üçler Komitesi, Beşler Komitesi haline getirilebilirdi¹.

Bu altı karara göre işleyiş usulleri beş farklı biçimde şekillendi. Bunlar;

1. Sekreterliğin ulusal azınlık bölümü tanınmış azınlık haklarının ihlaline ilişkin bütün kaynaklardan gelecek, ihlal iddiası taşıyan dilekçelere açıktı. Ulusal azınlıklar sadece bu aşamada Cemiyetin işleyiş sürecine katılma hakları vardı,
2. Genel Sekreter, dilekçeyi uygun bulduğu halde, dilekçeye konu olan devlete yorum ve delilleri çürütme fırsatı tanımak amacıyla bildirmekteydi,
3. Suçlama ve suçlamaya ilgili herhangi bir yanıt, MC Meclisi üyelerinin tamamına bilgilendirme maksadıyla iletilmekteydi,
4. Üçler ve ya Beşler Komitesi, evrakları inceleyip suçlamanın asılsız ya da gerçek olduğuna karar veriyor. Suçlama gerçekse ilgili devlete resmi olmayan kaynaklardan iyileştirme yapılmasını öneriyor ya da olayın bir bütün olarak incelenmesi için MC Meclisi gündemine alıp incelenmesini kararlaştırıyor.
5. MC Meclisi, suçlanan devletin temsilcilerine de bir sandalye ayırarak, şikayet görüşülüyordu².

MC Meclisi suçlanan devletin onay oyu olmaksızın bir karar alamayacağından dolayı, bu tür kararların uzlaşma yoluyla sağlanması gerekmektedir. Bu uygulama yöntemine, MC Meclisi'nin Uluslararası Adalet Divanı'ndan danışma niteliğinde görüş isteyebileceği koşulu eklenerek, bir nevi hukuki yöntemlerin de dahil edilmesi söz konusuydu. Aynı zamanda, MC Meclisi üyelerinden biri tarafında bir olay mahkemeye getirildiğinde, mahkemenin kararı bağlayıcıydı ancak adli yöntemlere çok az başvuruldu. Bunun ise başlıca nedeni devlet hakları ve egemenliğinin üstünlük taşımasıydı³.

1 Ürer, **op. cit.**, s. 94.

2 Preece, **op. cit.**, s. 101.

3 Ürer, **op. cit.**, s. 95.

c) MC Azınlık Sisteminin Sonuçları

MC azınlık sistemi, realist açıdan bakılacak olursa, I. Dünya Savaşı sonundaki toprak düzenlemelerinden doğan özel durumlar için düşünülmüştü. İdealist açıdan ise amaç, azınlık haklarının, azınlıkları mutlu etmesiyle bu gruplar devletlerinin sadık yurttaşları olacak böylece dünya barışı sağlanmış olacaktı¹.

Oysa 1930'ların karmaşası içerisinde azınlıkların mutlu olması bir yana, kendi devletlerinde Beşinci Kol olarak görülmeye başlanacaktı.

Milletler Cemiyeti döneminin başarısız olmasının nedenlerinden biri de, azınlık haklarının sadece Orta ve Doğu Avrupa Devletleri'ne dayatılmış olması ve azınlıklara ilişkin sistemin tam olarak oturtulamaması ile ilgili olmuştur. Ancak MC döneminde yapılan yanlışlardan ders alınmış ve BM yüklenemeyeceği kadar görev almamıştır.

B. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇERÇEVESİNDE AZINLIKLAR

Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla azınlık sorunlarının yerel ya da bölgesel değil de evrensel olarak kabul edilmesi, MC'nin bu konudaki hatasının telafisi olmuştur. Bunun yanı sıra, özel siyasi düzenlemeler ne olursa olsun, sorunun bir insan hakları sorunu olduğu anlayışı benimsenmiştir. Bu anlayış genel olarak insan haklarında yapılacak olan düzenlemelerin paralel olarak azınlıkları da olumlu etkileyeceği ve azınlıklara özel olarak hakların verilmesine gerek kalmayacağından ibarettir. Dolayısıyla, evrensel düzeyde tanınan ve güvence altına alınan insan haklarının azınlık grupları için de geçerli olduğu görüşü, azınlıkların korunmasını eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkelerinin tam olarak gerçekleştirilmesiyle sınırlandırılmıştır².

Bu dönemdeki bazı sözleşmelerde, özellikle 1948 tarihli "Soykırım

1 Oran, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayınları, 4. Basım, Ankara, Aralık 2001, s. 127.

2 Alpkaya, Gökçen, "Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler", **İnsan Hakları Yıllığı**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1993, s. 149.

Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”nde dolaylı biçimde bir grup olarak azınlıkların varolma hakkını tanımasına karşın, kültürel soykırım (ethnoside) sözleşme kapsamına alınmamıştır.

1948’de çıkartılan “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”, azınlıklardan hiç söz etmemesine karşın ayrımcılığı önleme ilkesine onay verir. Çeşitli maddeleri arasında düşünce ve inanç özgürlüğüne (18.Madde), barış içinde toplanma ve dernek kurma özgürlüğü (20. Madde) ve topluluğun kültürel yaşamına özgürce katılma hakkına (27. Madde) yer veren maddeleri ulusal azınlık sorunuyla özel bir bağlantı içermektedir¹.

Evrensel Bildirgede azınlıklarla ilişkin herhangi bir maddenin yer almamasına karşın, Genel Kurul, Bildirgeyle aynı gün, 10 Aralık 1948’de Birleşmiş Milletlerin azınlıkların durumuna kayıtsız kalamayacağına ilişkin 217 C (III) sayılı kararı kabul etmiştir. Bu kararda, azınlık sorununun her devlette farklı olan karmaşık ve hassas bir konu olduğunu ve çözüm benimsemenin güçlüğü vurgulanarak Ekonomik ve Sosyal Konsey’e bu konuya ilişkin çeşitli öneriler yapılmış ve İnsan Hakları Komisyonu ile Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonu’ndan bu konuda çalışmalar yürütmesi istenmiştir. Bu çalışmaların ilk somut sonucu 1966’da Genel Kurul tarafından kabul edilen Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi olmuştur².

1. Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

Bu sözleşmede azınlıkların korunmasından bahseden 27. md BM’nin kurulduğu tarihten beri azınlık haklarının korunması ile ilgili çıkartılan en ileri belgedir. 1976 yılında yürürlüğe giren bu Sözleşmenin 27. Maddesinde “ etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların var olduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup bireyler, kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte, kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerini ifade etme ve gereklerini yerine getirme ve kendi dillerini kullanma haklarından yoksun bırakılamazlar” hükümü yer almıştır³.

1 **1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi**, <<http://www.unhchr.ch/udhr/lang/eng.htm>>, ayrıca bkz. Preece, **op. cit.**, s. 134.

2 Alpkaya, **op. cit.**, s. 150.

3 **Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi**, <<http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>>, ayrıca bkz. Arsava, Ayşe Füsün, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının**

Bu sözleşmede üç tip azınlıktan söz edilmiştir. Bunlar etnik, dilsel ve dinsel azınlıklar olarak sıralandırılmıştır. Ancak sözleşmede ulusal azınlıklar ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmaması ve Avrupa’da bulunan ulusal azınlıklara değinilmemesi, sözleşmenin siyasi bir ima taşıdığını göstermektedir. 27. madde azınlık haklarını ilk defa grup hakları olarak değil, birey hakları olarak nitelemekteydi. Buna göre, azınlıklara mensup bireyler kültürlerini yaşama, dinlerini ifade ve gereğini yerine getirme ve kendi dillerini kullanma hakkına sahiptiler.

KSHS’nin farklı yorumlanmaması ve değişik anlamlar çıkartılmaması için, İnsan Hakları Komitesi Genel Yorum yayınlayarak, sözleşmenin bu maddesini ayrıntılı olarak açıklama gereğini duymuştur. Komite özellikle Self Determinasyon hakkının bu madde ile karıştırılmaması gerektiği üzerinde durmuş, 27. maddenin sadece bireylere tanınan haklar olduğunu ve ilgili devletin toprak bütünlüğüne zarar vermeyeceğini açıklamıştır¹.

Vatandaşlık konusuna da değinen Komite, 27. Maddede kullanılan terimlerin, korunması düşünülen kişilerin bir gruba mensup ve ortak bir kültür, din ve dili paylaştıklarına işaret ettiğini, dolayısıyla taraf devletin vatandaşı olmasını, hatta “ Bulunan/Varolan” ifadesinin herhangi bir sürekliliği bile içermediği için sürekli ikameti bile gerektirmediğini belirtmektedir. Bu yoruma göre maddede herhangi bir ülkeye kişilerin kısa amaçlı seyahatlerinde bile azınlık haklarına tabi tutulması gerektiğini ifade edilmektedir. Ayrıca göçmen işçilerin de bu maddeden yararlanması söz konusu olmaktadır. Ayrıca komite negatif terimlerin kullanılmasından dolayı devletlerin herhangi bir yükümlülüğe sahip olmayacağı anlamının çıkartılmaması gerektiğini de özellikle vurgulamıştır².

Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27.

Maddesi Işığında İncelenmesi, AÜ, SBF Yayınları, Ankara, 1993., s. 38-40.

1 **BM İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum 23, 50. Oturum, 1994.**, <[http://193.194.138.190/Huridocda/Huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.1994.NGO.23.En?Opendocument](http://193.194.138.190/Huridocda/Huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.1994.NGO.23.En?Opendocument)>. ayrıca bkz. İnanç, Zeki, “**Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**”, Ütopya Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2004, s. 68.

2 **27. Madde için Genel Yorum**, <[http://193.194.138.190/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/CCPR+General+comment+23.En?OpenDocument](http://193.194.138.190/tbs/doc.nsf/(symbol)/CCPR+General+comment+23.En?OpenDocument)>, Ayrıca bkz. İnanç, Zeki, “**Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**”, Ütopya Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2004, s. 69–72.

Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin getirdiği denetim mekanizması, İnsan Hakları Komitesi tarafından gerçekleştirilir. Sözleşmenin iç hukuklara uygulanmasının denetimine ilişkin olarak 40. maddede rapor yöntemi, 41. maddede seçimlik devletlerarası başvuru yolu, seçimlik ek I. Protokol'de ise kişisel başvuru yolu düzenlenmiştir¹.

40. madde uyarınca, taraf devletlerin sözleşmedeki haklar konusunda yapılanları beş yılda bir rapor haline getirerek Komite'ye sunması ve Komite'nin bunları taraf devletlerin de katıldığı açık oturumlarda soruşturup inceleyerek, hazırladığı raporları bütün taraf devletlere göndermesi gerekmektedir².

41. madde ise, bir taraf devletin sözleşmeden doğan yükümlülüklere uymadığı gerekçesi ile, bir başka devletin Komite'ye başvurabileceği hükmünü içermektedir³. Ancak bu tür başvuru yönteminin gerçekleşmesi için, her iki devletin de başvuru yöntemini önceden bir bildirimle kabul etmiş olmalarına bağlıdır. Siyasi sorunlar açabileceği endişesiyle çok az devlet tarafından kabul edilen bu başvuru yolu, günümüze kadar hiç kullanılmamıştır⁴.

Ek Protokol'ün 2. maddesinde düzenlenmiş olan kişisel başvuru yönteminin kullanılabilmesi için, öncelikle iç hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir. Bu başvuru yöntemi de ancak Ek Protokol'ü kabul eden devletler için geçerlidir. Bahsedilen şartlar yerine getirildikten sonra her birey Komite'ye başvurma hakkını elde etmiş olmaktadır⁵.

Komite bu başvuruları inceledikten sonra, sonucunu ilgili devlete bildirir ve gerektiği durumlarda da önlemler almasını ister. Bundan sonra ise Komite, ilgili devletin önlemler alıp almadığını da devamlı izlemektedir. Ancak Komite'nin bu açıklamalarının ilgili devlet için bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır.⁶

1 Çavuşoğlu, Naz, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, 2. Baskı, 2001, İstanbul, s. 140.

2 **Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi**, <<http://www.ohchr.org/english/law/pdf/ccpr.pdf>>, s. 9-10.

3 **Ibid.**, s. 10-11.

4 Çavuşoğlu, **op. cit.**, s. 142.

5 **Ibid.**, s. 143.

6 Kurubaş, Erol, **Asimilasyondan Tanınmaya**, Asil Yayınları, 1. Baskı 2004,

Bugüne kadar yerli halklar tarafından yapılan, bu tür yöntemle başvuruların sayısı çok azdır. 1981’de bu yöntemle azınlığa mensup birey olan Kızılderili Sandra Lovelace, Kanada’ya karşı yaptığı başvuruda haklı bulunmuştur. Ayrıca 1990’da “Kanada ve Lubicon Lake Band” davasında, sözleşmenin 27. maddesinin ihlal edildiği tespit edilmiştir. Komitenin bu başvurularda ülkeye yaptırım yapabilmesi söz konusu olmamakla birlikte sadece ülkenin uluslararası ortamda imajının zedelenmesi söz konusudur. Fransa aleyhine açılan davalarda ise, bu ülkenin 27. maddeye olan çekincesi yüzünden davalar ele alınmamakta, bu tür davalar 26. maddede yer alan Ayrımcılık Yasağı kapsamında değerlendirilmektedir¹.

BM İnsan Hakları Komisyon’una bağlı olan ve 1999’da ismi değiştirilerek, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu olan denetim organı da mevcuttur. Alt Komisyon, İnsan Hakları Komisyonu’na yardım ederek, gerektiği zaman önerilerde bulunmaktadır. BM’nin kabul edilen bu denetim mekanizmaları günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir².

Bu sözleşmeden sonra Alt Komisyon, azınlık haklarına ilişkin olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Bu çalışmaların ürünü ise, 1992 yılında İnsan Hakları Komisyonu tarafından kabul edilen “Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildiri” tasarısı olmuştur³.

2. Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi

18 Aralık 1992’de yayınlanan, Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi genel olarak, Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. maddesinin tekrarı niteliğindedir. Bu bildirgenin 27. maddeye göre farkı ve en önemli yanı, bildirgeye Ulusal Azınlıkların da dâhil edilmesi ve bir bütün olarak bakıldığında, sadece

İstanbul, s. 52-53.

1 Çavuşoğlu, **op. cit.**, s. 148.

2 Kurubaş, **op. cit.**, s. 53.

3 Apkaya, **op. cit.**, s. 151.

azınlık haklarını içeren ilk uluslararası belge olmasıdır. Bu bildirge KSHS'nin de bu konudaki eksikliğini de gidermekte ancak bu bildirgede de azınlık tanımı konusunda herhangi bir tanım yer almamaktadır¹.

Bu bildirgede genel olarak azınlıklara mensup bireylerin kültürlerini, dillerini ve varlıklarını korumalarına gönderme yapılmıştır. Ayrıca toplumsal ve kamusal alanda da azınlıkların var olma hakları kabul edilmiştir. Azınlık barındıran devletlere de, azınlık mensubu kişilere anadillerini öğrenmeleri ve anadilinde eğitim almaları için olanakların yaratılması ve gereken önlemlerin alınmasını bildirilmiştir².

BM çerçevesinde yaşanan bir diğer önemli gelişme de, 1995'te İnsan Hakları Komisyonu'nun, Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında BM Genel Kurul Bildirgesinin uygulanmasını gözetleyecek ve azınlıklarla ilgili sorunlara çözüm üretecek, sadece azınlık konularıyla ilgilenen, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu'na bağlı beş kişilik Azınlık Çalışma Grubunun oluşturulmasını kabul etmesidir. Azınlık Çalışma Grubu, Alt Komisyona azınlıklara ilişkin çalışmalarının da yıllık raporlarını sunmaktadır. Ayrıca, Azınlık Çalışma Grubu, hükümet dışı örgütlere bir yardımcı niteliğinde olup, hükümetlerle azınlıklar arasında diyalogun sağlanması işlevi görmektedir³.

C. AVRUPA KONSEYİ ÇERÇEVESİNDE AZINLIKLARIN KORUNMASI

Avrupa Konseyi'nde, BM azınlık koruma sistemindeki gibi azınlıkların korunması uzun bir dönemde insan hakları çerçevesinde yürütülmüştür. Avrupa Konseyi'nin insan haklarının korunmasına ilişkin kabul ettiği temel belge 1953'te yürürlüğe giren, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir⁴.

1 **Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi**, <<http://www.ohchr.org/english/law/minorities.htm>>.

2 <<http://www.ohchr.org/english/law/minorities.htm>>, ayrıca bkz. İnanç, **op. cit.**, s. 63-67.

3 Kurubaş, **op. cit.**, s. 62.

4 **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/005.doc>>.

AİHS’de konu bakımından en önemli madde olan 14. maddede, “Ayrım Gözetmeme” ilkesi, azınlıklar açısından ayrıca önem teşkil eden noktalardan biridir. Sözleşmede azınlıklara herhangi bir özel hak verilmemesine karşılık, din, dil, renk, köken gibi ölçüler ve ulusal bir azınlığa mensubiyet ölçüsü getirmesi büyük önem taşımaktadır. 1949–1961 yıllarında azınlıklara özel haklar verilmesi girişimlerinde bulunulmuş, ancak bu girişimler sonuçsuz kalmıştır¹.

AK’nin benimsemiş olduğu kültür politikası, azınlıkların korunması konusunda yapılan çalışmaların temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda üye ülkelerin kültürel işbirliğini geliştirmek için 1954 yılında Avrupa Kültür Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir. AK Kültür Komitesi tarafından “Kültür Şartı” hazırlanması ve bu şartın üye ülkeler tarafından benimsenmesinden sonra AK, çalışmalarını sadece tek bir kültürel hak olan bölgesel ve azınlık dilleri üzerine yoğunlaştırarak devam etmiştir².

1. Bölgesel Diller ve ya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı

5 Kasım 1992’de kabul edilen ve 1 Mart 1998’de yürürlüğe giren bu belge, özel olarak bir azınlık hakları belgesi olmamakla birlikte, azınlık dilleri konuşanlar için önemli bir belgedir. Bu sözleşmeyle korumaya alınan dillerin geleneksel olarak, belli bir ülkede, bir vatandaş grubu tarafından konuşuluyor olması ve resmi dil olmaması gerekmektedir. Aynı zamanda konuşulan bu dilin mutlaka bağımsız olması yani diyalekt olmaması gerekmektedir³.

Şart’a ilişkin yayınlanan Açıklayıcı Rapor’da, bu raporun amacının azınlık gruplarını harekete geçirmek olmadığı yanısıra sadece kültürel olduğu vurgulanmış, bundan dolayı da “dilsel azınlık” kavramının kullanılmadığı ifade edilmiştir⁴.

1 Preece, **op. cit.**, s. 140.

2 **Avrupa Kültür Sözleşmesi**, <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/018.doc>>, ayrıca bkz. Kurubaş, **op. cit.**, s. 55.

3 Oran, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayınevi, 4. Baskı, Ankara, 2001, s. 133., ayrıca bkz. **Bölgesel Diller ve ya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı**, <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=148&CM=8&DF=6/17/2006&CL=ENG>>.

4 **Explanatory Report, European Charter for Regional or Minority**

Şart genel olarak, devletlerin bu dilleri kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak tanımasını, her dilin coğrafi alanına saygı göstermeleri, bu dillerin öğreniminin sağlanması ve bunun için gerekli araçların temin edilmesi, üniversite ve dengi kurumlarda bu dillerin gelişimini sağlayacak araştırma ve çalışmaların yapılması, bu dillerle ilgili her türlü ayrımcılığın giderilmesi gibi olumlu eylemler gerçekleştirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca Şart bu dillerin eğitim, yargı, yönetim ve kamu hizmetlerinde, basın, kültürel etkinlik, ekonomik ve sosyal yaşamda etkin hale getirilebilmesi için neler yapılabileceği ve ne gibi önlemler alınabileceği konusunda devletlere yükümlülükler getirmektedir¹.

Belgenin uygulanması ve denetimi ile ilgili hükümler belgenin IV. Bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde belgenin uygulanmasının denetimi sadece tarafların sunacakları düzenli raporlarla sınırlandırılmıştır.

Buna göre katılımcılar azınlık dilleriyle ilgili uygulamalarını içeren raporları üç yılda bir Avrupa Konseyi Genel Sekreterine sunacaklardır. Bu raporlar kamuoyu ve Genel Sekreterlikçe oluşturulacak uzmanlar komitesi tarafından ilgili devlete de danışılarak incelenecek ve rapor Bakanlar Komitesine iletilecektir. Ayrıca Genel Sekreter, belgenin uygulanışıyla ilgili olarak Parlamenter Meclise iki yıllık ayrıntılı raporlar sunacaktır².

Şart'ın, bireysel ve ülkesel şikâyet mekanizmalarını öngörmemesi nedeniyle, getirilen denetimin zayıf kalması ve nihai değerlendirmelerin Bakanlar Komitesi tarafından yapılacak olmasından dolayı, verilecek kararların da siyasi olması imkânını vermektedir³.

Languages, ETS no. 148, par. 17., <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/148.htm>>.

1 **Bölgesel ve ya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı**, <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/148.doc>> ayrıca bkz. İnanç, **op. cit.**, s. 87-109.

2 **Bölgesel ve ya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, 4. Bölüm, 15, 16, 17. Madde.**, <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/148.htm>>, ayrıca bkz. Kurubaş, **op. cit.**, s. 65.

3 Kurubaş, **loc. cit.**

2. Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi

Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi, azınlıkların korunması konusundaki hukuki yükümlülükleri içeren bir metin oluşturulması gereğinin ortaya atılmasıyla hazırlanmıştır. 1995 yılında imzaya açılan bu sözleşme, 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmenin en önemli yanı, sadece ulusal azınlıkları içeren ilk uluslararası belge olmasıdır. Sözleşmede ulusal azınlık tanımına yer verilmemesiyle birlikte, imzacı devletler bu sözleşmeyi kendine uygun olarak yorumlama imkânı bulmuşlardır. Buna en önemli örneği Almanya teşkil etmektedir. Almanya bu sözleşmeye imza atmakla birlikte, göçmen işçileri azınlık statüsüne almayarak kendi yorumunu ortaya koymuştur¹.

Çerçeve Sözleşmesi'nin ilk bölümünde azınlıklar ile ilgili genel hükümler yer almıştır. Özellikle azınlıkların hak ve özgürlüklerinin korunması, bireylerin kendilerini özgürce azınlık olarak beyan edebilmeleri ve bu tercihlerinin de herhangi bir olumsuzluğa yol açmayacağı, ayrıca hakların hem bireysel hem de başkalarıyla topluca kullanılacağı belirtilmektedir².

İkinci bölümde ise özellikle azınlıklara mensup kişilerin yasa önünde eşitliği, eşit korunma hakkı, ayrımcılığın her türlüşünün yasaklanması söz konusudur. Ayrıca, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da tam bir eşitliğin geliştirilmesini ve devletlerin bu konularda önlemler almasını beyan etmektedir³.

5. Maddede belirtilenler, tarafların, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini yaşatmalarını, geliştirmelerini, dinlerini, dillerini, geleneklerini korumak için gerekli koşullar sağlamalarını da taahhüt etmektedir. Ayrıca bu maddede tarafların, azınlıkların kendi iradeleri dışında, asimilasyonu amaçlayan politikalarından kaçınması ve eylemlere karşı azınlıkları koruması gerektiği bildirilmektedir⁴.

1 Oran, **op. cit.**, s. 133-134., ayrıca bkz. <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=157&CM=8&DF=6/17/2006&CL=ENG&VL=1>>.

2 **Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi**, <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/157.doc>>, s. 3.

3 **Ibid.**, s. 3-6.

4 Çavuşoğlu, **op. cit.**, s. 171-186.

7. Maddede ise, azınlık bireylerin barışçıl amaçlı toplanma, örgütlenme ve ifade özgürlüğü ile düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün taraf devletler tarafından saygı gösterilmesini içermektedir¹.

Sonraki üç maddede ise, kişilerin dinini ya da inancını açıklama, dini kurumlar, örgütler ve dernekler kurma hakkına sahip olduğu, ifade özgürlüğünün bireylerin azınlık dilinde serbestçe görüş edinme, fikir alma ve verme özgürlüğünü içerdiğini tanımayı kabul etme, azınlık bireylerin yazılı kitle iletişim araçlarını kullanmaları ile radyo – televizyon yayıncılığına ilişkin iletişim araçları kurma imkânını sağlama, azınlık dillerini özel ve kamusal alanda kullanma ve talep doğrultusunda azınlıkların çoğunlukta yaşadıkları bölgelerde bu kişilerle idari makamlar arasında azınlık dilini kullanmasına imkân verme, azınlık dilinde ayrıca ad ve soyadı kullanımında, tabela ve kamuya açık özel alanlarda ve azınlıkları geleneksel olarak yaşadıkları bölgelerde yerel adlar, sokak adları ve diğer işaretlerde azınlık dillerini kullanmaları gerektiğini beyan etmektedir².

11. Maddede ise azınlıkların, kültür, tarih, dil ve din bilgisinin geliştirilmesi için eğitim ve araştırma alanlarında önlemler alma ve azınlıkların kendi özel eğitim ve araştırma kurumlarını kurma hakkını tanınması yer almaktadır. Ayrıca 13. maddede belirtildiği gibi, yeterli talep olan bölgelerde azınlıkların kendi dilini öğrenme hakkının verilmesi ve bu dillerde eğitim görülmesi için fırsatların tanınması hükmünü içermektedir³.

14. madde ve bundan sonraki maddelerde ise, azınlık bireylerin kendilerini ilgilendiren kamusal işlere etkin katılım sağlamasından, azınlıkların yer aldıkları bölgelerde nüfus oranlarını değiştirme ve sözleşmedeki özgürlükleri sınırlama amacını güden önlemlerden kaçınılmasından, azınlıklara sınır ötesinden kendi gruplarıyla ilişki kurmalarına izin verilmesinden bahsedilmektedir. Ayrıca Sivil Toplum Kuruluşları'nın (NGO) faaliyetlerine katılmalarına izin vermek, diğer

1 <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/157.doc>>, s. 4.

2 Çavuşoğlu, **op. cit.**, s. 177-179.

3 <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/157.doc>>, s. 5., ayrıca bkz. İnanç, **op. cit.**, s. 80.

devletlerle azınlıkların korunması ile ilişkin antlaşmalar yapmaya çaba göstermek ve son olarak da azınlıkların, tüm bu hakları devletlerin ülke bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına aykırı biçimde kullanmamalarını sağlamak yükümlülüğünü getirmektedir¹.

Bu sözleşmede azınlıklara verilecek kültürel haklardan çok, devletlerin yükümlülükleri sıralanmıştır. Bu sözleşmeyi birkaç devlet hariç (Türkiye, Andora, Fransa) çoğu devlet imzalamıştır. Balkan Devletleri açısından baktığımızda ise, Sözleşmeyi 1995’de ilk imzalayan ve onaylayan Romanya olmuştur. 1996 yılında ise diğer bir Balkan ülkesi olan Makedonya sözleşmeyi imzalamış ve bir yıl sonra da onaylamıştır. 1997 yılında ise Bulgaristan sözleşmeyi imzalamış ve iki yıl sonra sözleşmeyi onaylamıştır. Arnavutluk da sözleşmeyi 1995 yılında imzalamış ve 1999 yılında onaylamıştır. Bunlardan bir yıl sonra ise Bosna-Hersek ve akabinde Sırbistan ve Karadağ da sözleşmeyi onaylamışlardır. AB’ye aday ülke olan Yunanistan ise 1997 yılında sözleşmeyi imzalamış fakat günümüze kadar geçen sürede hala onaylamamıştır².

Ç. AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ KONFERANSI - TEŞKİLATI (AGİK-AGİT) ÇERÇEVESİNDE AZINLIKLARIN KORUNMASI

1994 Budapeşte Konferansından sonra Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), kurumsal bir yapıya kavuşarak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını almıştır. 1975 yılından 1994 yılına kadar konferanslar süreci olarak devam eden AGİK’te kabul edilen belgelerin hukuki bağlayıcılığı olmamasına karşın, hem antlaşma kökenli hem de yapılageliş kökenli uluslararası hukuk normlarının oluşumuna önemli katkı sağlamıştır³.

Azınlıklara ilk defa yer veren 1975 Helsinki Nihai Senedi’nde üç ayrı

1 **Ibid.**, s. 75-86.

2 16.06.2006 tarihli Ulusal Azınlıkları Korunması Çerçeve Sözleşmesini onaylayan ülkelerin listesi için bkz. ><http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=157&CM=8&DF=16/07/2006&CL=ENG>>.

3 Alpkaya, Gökçen, **AGİK Sürecinden AGİT’e İnsan Hakları**, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996. s. 47.

bölümde azınlıklardan söz edilerek, eşitlik, ayırım gözetmeme gibi ilkeler yinelenmiştir. Konferanslarda, başlangıçta azınlık konusuna gösterilen bu ilgi 1989 yılına kadar bir nevi dondurulmuştur¹.

1989 Viyana Belgesi'nde ilk defa ulusal azınlıklara ilişkin yeni yaklaşımlar sergilenmiştir. Belgede; katılan devletlere insan hakları ve temel özgürlüklerin, ülkesinde ulusal azınlıklara mensup kişileri gözeterek korunması için yasal, yönetsel, yargısal ve diğer alanlarda gereken bütün önlemleri alma, bağlı olabilecekleri ilgili uluslararası belgeleri uygulama, bu kişilere karşı her türlü ayrımcılıktan kaçınma ve onların insan hakları ve temel özgürlükler alanındaki meşru çıkar ve özlemlerini kolaylaştırma üstlenimi getirmiştir. Ayrıca katılımcıların, ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunması ve azınlıklara mensup bireylerin haklarını özgürce kullanmalarına saygı göstermeleri istenmiştir².

1. Soğuk Savaş Sonrasında AGİK-AGİT Çerçevesinde Azınlık Haklarının Gelişimi

Başlangıçta kültürel işbirliğine katkıda bulunabilecek unsurlar olarak görülen azınlıklar, soğuk savaşın sona ermesiyle ve özellikle Balkanlar'da istikrarsızlık unsuru olarak gündeme gelmesiyle, AGİT'te insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır³.

AGİT rejiminin temel ilkeleri olan İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Belgesi, Paris Şartı, Cenevre Raporu ve azınlıkların korunması için bir denetim mekanizması kuran İnsani Boyut Konferansı Moskova Toplantı Belgesi, soğuk savaş sonrasında oluşturulan azınlık denetim mekanizmalarının temelini oluşturmuştur⁴.

1 1975 Helsinki Nihai Senedi, <<http://www.osce.org/item/15435.html>>.

2 1989 Viyana Belgesi, <http://www.osce.org/documents/fsc/1990/11/4262_en.pdf>., ayrıca bkz. Kurubaş, **op. cit.**, s. 58.

3 **Ibid.**, s. 74.

4 Preece, **op. cit.**, s. 173.

a) Kopenhag Belgesi

1990 yılında kabul edilen Kopenhag Belgesi'nde, ulusal azınlığa mensubiyetin kişisel bir tercih olduğu ve hiçbir dezavantaj oluşturmayacağı, etnik, dilsel, dinsel ve kültürel kimliklerini tam bir özgürlük içinde ifade etme, ve hiçbir şekilde asimilasyona uğramadan koruma ve geliştirme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir¹.

Kopenhag Belgesinin azınlıklar ile ilgili en önemli noktalarını özetlemek gerekirse, özellikle 32, 33, 34, 35, 36 ve 39'uncu maddeler azınlık hakları konusunda bu belgenin temelini oluşturmaktadır. 32. Madde, azınlıkların kendi kültür, din ve eğitim kurumlarını ve derneklerini kurma hakkı, anadillerini kullanma hakkı, diğer devletlerde olan ve ortak bağları olan kişilerle temas kurma ve kamu işlerine demokratik yollarla katılma hakkını öngörmektedir. 33, 34 ve 35. Madde ise katılımcı devletlerin görevleri ile ilgilidir. Bu maddelere göre, katılımcı devletler, ulusal azınlıkların kültürel, dinsel ve dilsel kimliklerini koruyacağını ve azınlık kimliklerinin korunması için gerekli koşulları oluşturması, ayrıca azınlıkların kendi dillerinde eğitim görmeleri ve kamu organlarıyla ilişkilerinde kendi dillerini kullanmalarını sağlamaları için çaba göstermeleri gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca azınlık bireylerinin kamusal işlere, özellikle de kendilerini ilgilendiren işlere etkili katılımının sağlanması için taraf devletlerin gerekirse özerk yönetimler kurmaları vurgulanmıştır².

b) Cenevre Raporu

Cenevre Raporu'nda kabul edilen en önemli yeniliklerden biri, devletlerin ulusal azınlıklarla ilgili sorunlarının sadece kendi iç işleriyle alakalı olmadığını, bu konuların uluslararası alanın meşru konusu olduğunun vurgulanması olmuştur. Ayrıca her farklılığın mecburen bir azınlık oluşturmayacağını da altı çizilmiştir³.

1 Alpkaya, "AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları", **op. cit.**, s. 107., ayrıca bkz; **Kopenhag Belgesi**, <http://www.osce.org/documents/odihr/1990/06/13992_en.pdf>.

2 Alpkaya, **op. cit.**, s. 108, ayrıca bkz. <http://www.osce.org/documents/odihr/1990/06/13992_en.pdf>, s. 18-20.

3 **Ibid.**, s. 109.

Bu raporda dikkat çeken bir başka özellik ise, azınlıkların korunması için uygulanabilecek demokratik yollar arasında yerel ve özerk yönetimin uygulanamadığı durumlarda, azınlıkların kendi ulusal özyönetimini kurmasının meşru olabileceğinin belirtilmesidir. Raporda ayrıca azınlıkların bir ayrıştırıcı unsur olarak görülmemesi, aksine devletin zenginleşmesini sağlayacak unsurlar olarak görülmesi gerektiği belirtilmiştir¹.

Kopenhag Belgesi ve Cenevre Raporu'na birlikte bakıldığında, bu raporların azınlık haklarının gelişmesinde büyük rol oynadıklarını ve özellikle de Çerçeve Sözleşmesi'nde belirtilen noktalara ön ayak olduklarını görmekteyiz².

2. AGİK-AGİT Çerçevesinde Azınlıkların Korunması İçin Oluşturulan Denetim Mekanizması

AGİT, uluslararası konferanslardan, uluslararası örgüte dönüşüm sürecinde insan ve azınlık hakları taahhütlerinin uygulanışı konusunda üç kurumsal düzenek benimsemiştir. Bunlar;

1. İnsani boyut düzeneği olarak bilinen ve kriz durumlarında kullanılabilecek olan devletlerarası şikayet yöntemi,
2. Katılımcı devletlerin belirlenen ölçütleri nasıl uygulamakta olduklarının ortaklaşa değerlendirileceği, yıllık yürütmeyi değerlendirme konferansları,
3. Azınlıklar ile çatışma durumunda olabilecek ülkelerde bir nevi erken uyarı olarak görev yapacak olan Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiser uygulamasıdır³.

1 **Cenevre Raporu**, <http://194.8.63.155/documents/osce/1991/07/14125_en.pdf>, ayrıca bkz. Kurubaş, **op.cit.**, s. 76.

2 **Ibid.**, s. 77.

3 Preece, **op. cit.**, s. 173.

a) İnsani Boyut Mekanizması

İnsani boyut mekanizması Viyana Belgesi (1989)¹, Moskova Belgesi (1991)² ile Roma Meclisi Kararları (1993)³ metinlerinde benimsenen politikaların sonucudur⁴. Dört aşamalı olarak öngörülen bu denetim mekanizmasının ilk aşamasında, bir devlet diğer bir devletten hak ihlalleri ile ilgili genel bir durum ya da özel bir olay hakkında bilgi isteyebilmektedir. Bu tür istemle karşılaşan devletin on gün içinde yazılı olarak cevap vermesi gerekmektedir. İstenen yeterli bilgilere ulaşılamaması durumunda ise konuların görüşülmesi için ikili toplantıların düzenlenmesi öngörülmüştür. Bu iki aşamanın başarısızlığa uğraması durumu ilgili devletin tartışılan sorunları diğer katılımcı devletlerin dikkatine sunmasına yol açmaktadır. Tekrar çözüm gelmemesi durumunda ise katılımcı devletlerin, sorunu AGİK toplantılarında tartışmaya açma imkanı doğmaktadır⁵.

Moskova Belgesi'nin, insani boyut mekanizmasının işleyişinde öngördüğü en önemli yenilik, insan hakları ihlallerini tarafsız uzmanların incelemesini sağlaması olmuştur. Ayrıca Prag Belgesi'yle oluşturulan Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (ODIHR) ise Helsinki Belgesi'yle bu mekanizmanın işleyişine katılmıştır. Adı geçen büro, tartışılan sorunlar hakkında diğer devletlerin bilgi almasına yardımcı olacaktır. Moskova Belgesi'nin öngördüğü AGİK uzmanlar ya da raportörler misyonu, her katılımcı devletin belirlediği üç uzmandan oluşan kaynak listeden seçilen kişilerden kurulmaktadır. Buna göre herhangi bir devlet kendi isteğiyle raportörleri ülkesine davet edebilir ya da başka katılımcı devletin girişimiyle kurulan raportörler misyonunu ülkesine kabul etmek zorunda kalabilir⁶.

Uzmanlar ya da raportörler misyonu, gittikleri her ülkede serbestçe dolaşabilme, resmi görevlilerle, sivil toplum kuruluşlarıyla görüşerek

1 **1989 Viyana Belgesi**, <http://www.osce.org/documents/fsc/1990/11/4262_en.pdf>.

2 **1991 Moskova Belgesi**, <http://www.osce.org/documents/odihhr/1991/10/13995_en.pdf>.

3 **1993 Roma Meclisi Kararları**, <http://194.8.63.155/documents/mcs/1993/11/4165_en.pdf>.

4 Preece, **op. cit.**, s. 174.

5 Çavuşoğlu, **op. cit.**, s. 150-151.

6 **Ibid.**, s. 152.

bilgi toplama hakkına sahiptir. Uzmanlar misyonu ele aldığı soruna ilişkin gözlemlerini davet eden devlete sunacak, ilgili devlet de aldığı ya da alacak olduğu önlemleri ODIHR aracılığıyla diğer devletlere bildirecektir. Siyasi bir denetim mekanizması olarak işleyen İnsani Boyut Mekanizması, devletin insan hakları ile ilgili sorunlarını iç sorunlar olmaktan çıkararak, uluslararası düzeyde tartışılmasını sağlamaktadır. Bundan başka ise, 1992 Helsinki Belgesi¹ ile azınlık sorunlarından kaynaklanan çatışmaların önlenmesi için özel düzenlemeler getirmiş ve Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri birimini oluşturmuştur².

b) Yıllık Yürütmeyi Değerlendirme Konferansları

Yıllık yürütmeyi değerlendirme konferansları Prag Belgesiyle ortaya çıkmıştır. Toplantılar, genel olarak katılımcı devletlerin üzerinde anlaşmış oldukları ölçütlerin nasıl uygulanmakta olduğunu değerlendirilen bir yöntemdir. İnsan hakları ve azınlık hakları yükümlülükleri bakımından devlet uygulamaları böylece 1990-1995 yılları arasında AGİT kurumsal yapıları içerisinde düzenli bir incelemeye konu olmuştur. Bu toplantılarda genel olarak ihlali olduğu saptanan ülkeler uyarılmış ancak herhangi bir yaptırım söz konusu olmamıştır. Slovakya üç defa uyarılmasına rağmen, bundan ne Avrupa Birliği katılım süreci çerçevesinde, ne de başka bir konuda etkilenmesi söz konusu olmamıştır³.

c) Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri

UAYK'nin görevleri genel olarak ulusal azınlıklar ile ilgili sorunlardan doğabilecek olan olası çatışmaları daha önceden tespit edebilmek ve bu tür çatışmaların doğmasını engellemeye yardımcı olmaktan ibarettir. Yüksek Komiser olarak seçilen kişi, azınlıklar ile ilgili her tür kaynaktan bilgi toplayabilme ve kendine iletilen raporları değerlendirme imkanına da sahiptir. Özellikle Türkiye'nin girişimiyle, terör örgütüyle bağlantılı azınlıkların sorunlarının incelenmemesi kararlaştırılmıştır⁴.

1 1992 Helsinki Belgesi, <http://www.osce.org/documents/mcs/1992/07/4046_en.pdf>.

2 Çavuşoğlu, *op. cit.*, s. 154.

3 Preece, *op. cit.*, s. 177.

4 *Ibid.*, s. 178.

Bireysel olaylar Yüksek Komiserin görevi dışında olup, Komiserin bu görevini bağımsız olarak ve gizlilik içinde yürütmesi gerekmektedir. Yüksek Komiser topladığı bilgilerden ve yaptığı görüşmelerden sonra istikrarı tehdit edecek bir durumu sezecek olursa, AGİK Dönem Başkanı aracılığıyla Sürekli Konsey'e erken uyarıda bulunması gerekmektedir. Bu durumda Yüksek Komiserin soruna müdahalesi ortadan kalkmaktadır¹.

1992 yılında göreve atanan ilk Yüksek Komiser olan Max van der Stoel, kendisine sunulan erken uyarı aracını kullanmaktan kaçınmamıştır. 12 Mayıs 1999 yılında iki yüz bin kadar Kosova'lı Arnavut'un Makedonya'ya sığınarak bu ülkenin zaten hassas bir denge halindeki etnik bileşimini altüst etmesi üzerine, Sürekli Konsey'e erken uyarıda bulunmuştur. Sürekli Konsey Makedonya konusunda herhangi bir önlem almamış, Yüksek Komiser de ziyaretlerini ve tavsiyelerini de devam etmiştir. Yüksek Komiser'in erken uyarı nedeniyle eylemini sona erdirmesinin tek koşulu, Sürekli Konsey'in bu konuda bir karar alması olarak görülmelidir².

UAYK denetim işlevi gören bir kurum olmaktan çok, azınlık sorunlarının çatışmalara dönüşmesini önlemek için çözüm üreten ve taraflar arasında diyalog ve işbirliğinin kurulmasını sağlamak için arabuluculuk görevi üstlenen bir kurum niteliğindedir³.

SONUÇ

Avrupa'da esen ulusçuluk rüzgârlarına kapılan çoğu Balkan devleti, I. Dünya Savaşı arifesinde kendi ulusal bütünlüğünü kurmaya çalışmıştır. Ancak kurulan bu yeni devletler azınlık nüvesini içlerinde taşıyorlardı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan MC, özellikle Balkanlar'ın bir tür ulusal mozaik olmasından dolayı, bu bölgelerin çoğunda plebisit uygulanamamış ve güçsüz uluslara self determinasyon yerine, teselli ödülü olarak azınlık statüsü verilmiştir.

1 Alpkaya, Gökçen, "Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri", **AÜ, SBF Dergisi**, C. 55, No: 2, Nisan-Haziran, 2000, s. 10., ayrıca Yüksek Komiserin Görevleri için bkz. <http://www.osce.org/documents/mcs/1992/07/4046_en.pdf>.

2 **Ibid.**, s. 7.

3 Çavuşoğlu, **op. cit.**, s. 158.

MC azınlık sisteminin özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlar'da kurulan yeni devletlere dayatılması, bu sisteme olan güvenin yitirilmesine neden olmuş ve MC azınlık sistemi işlevsiz hale gelmiştir.

Özellikle II. Dünya Savaşı öncesindeki kargaşa ortamında, azınlıklar kendi ülkelerinde beşinci kol muamelesi görmüş olup, birçoğu ya öldürülmüş ya da zorunlu göçe tabi tutulmuştur.

II. Dünya Savaşından sonra oluşturulan Birleşmiş Milletler azınlık sisteminin Milletler Cemiyetinden birinci farkı; azınlık sorununun yerel ya da bölgesel değil de, evrensel olduğunu kabul etmesi, ikincisi ise yüklenemeyeceği kadar görev almamasıdır.

KAYNAKÇA

KITAPLAR VE MAKALELER

Alpkaya, Gökçen, “Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri”, AÜ,Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 55, No: 2, Nisan-Haziran, 2000.

Alpkaya, Gökçen, “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler”, İnsan Hakları Yıllığı, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1993.

Alpkaya, Gökçen, AGİK Sürecinden AGİT’e İnsan Hakları, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996.

Arsava, Ayşe Füsün, Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesininin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi, AÜ, SBF Yayınları, Ankara, 1993.

Çavuşoğlu, Naz, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, Su Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001.

İnanç, Zeki, Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları, Ütopya Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2004.

Kurubaş, Erol, Asimilasyondan Tanınmaya, Asil Yayınları, 1. Baskı İstanbul, 2004.

Oran, Baskın, Küreselleşme ve Azınlıklar, İmaj Yayınları, 4. Basım,Ankara, Aralık, 2001.

Preece, J.J., Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus Devlet Sistemi, çev: Ayşegül DEMİR, Don Kişot Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

Ürer, Levent, Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

BELGELER

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/005.doc>>.

Avrupa Kültür Sözleşmesi, <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/018.doc>>.

BM İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum 23, 50. Oturum, 1994., <[http://193.194.138.190/Huridocda/Huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.1994.NGO.23.En?Opendocument](http://193.194.138.190/Huridocda/Huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.1994.NGO.23.En?Opendocument)>.

Bölgesel Diller ve ya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=148&CM=8&DF=6/17/2006&CL=EN>>.

Cenevre Raporu, <http://194.8.63.155/documents/osce/1991/07/14125_en.pdf>.

Commission Opinion on Bulgaria's Application of the Membership of the European Union, <<http://europa.eu.int/comm/enlargement/dwn/opinions/bulgaria/bu-op-en.pdf>>.

Explanatory Report, European Charter for Regional or Minority Languages, ETS no. 148, par. 17., <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/148.htm>>.

Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, <<http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>>.

Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi, <<http://www.ohchr.org/english/law/minorities.htm>>.

Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi, <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/157.doc>>.

27. Madde için Genel Yorum, <[http://193.194.138.190/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/CCPR+General+comment+23.En?OpenDocument](http://193.194.138.190/tbs/doc.nsf/(symbol)/CCPR+General+comment+23.En?OpenDocument)>.

1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, <<http://www.unhchr.ch/udhr/lang/eng.htm>>.

1975 Helsinki Nihai Senedi,
<<http://www.osce.org/item/15435.html>>.

1989 Viyana Belgesi, <http://www.osce.org/documents/fsc/1990/11/4262_en.pdf>.

1991 Moskova Belgesi, <http://www.osce.org/documents/odihhr/1991/10/13995_en.pdf>.

1992 Helsinki Belgesi, <http://www.osce.org/documents/mcs/1992/07/4046_en.pdf>.

1993 Roma Meclisi Kararları, <http://194.8.63.155/documents/mcs/1993/11/4165_en.pdf>.

BAĞIMSIZ KOSOVA'NIN EKONOMİPOLİTİK ETKİLERİ

M-r Abdülmecit NUREDİN*

Özet

Osmanlı'nın Balkanlardan çıkışıyla birlikte başlayan azınlık sorunları ve azınlık mücadelesinin Balkanlardaki en hiddetli örneğini Kosova örnek telkil etmektedir. Bu bağlamda, İki Kutupluluk Sisteminin çöküşüne mütakiben, ayrılıkçı hareketlerin bağımsızlık mücadelesine sahne olmuştur. Özellikle son yüzyılın “soykırımı” yaşandığı Balkan coğrafyasında büyük güçlerin çekişme sahnesi olan Kosova'nın, bağımsızlık etkisi bölgesel olmaktan çok küresel bir nitelik kazanmıştır. Kosova'nın bağımsızlık etkisinin ulaştığı nokta ve nasıl bir refleks oluşturduğu çalışmanın esasını oluşturmaktadır.

Abstract

Independent Kosovo's Political Economy Affection

With the Ottoman's leaving of Balkans starts the minority problems (troubles- issues) and Kosovo is enraged example of the minority struggle. In this context, following the collapse (downfall) of the bipolar system also was scene of independence struggle of separatist movements. Especially last century Kosovo was scene of competition of the big powers in Balkans geography where the discrimination had lived, and the indecency of that country is more global than in regional character. Kosovo what point of indecency has reached and what kind of reflex have created is the main point of this study.

Giriş

Soğuk Savaş sonrasında iki kutupluluktan dünya imparatorluğu hakimiyeti dönemine geçiş yeni kavramları da beraberinde getirmiştir. NATO yeni bir savunma konseptiyle hareket etmeye başlamış ve buna uygun yapılanma hızla tamamlanmaktadır. Bu konsept aslında ABD'nin 'Önleyici Vuruş Doktrini' temelindeki zihniyet olup kabul edilme yaygınlığı AB ve Rusya da dahil olmak üzere geniş ve etkili bir alanı kapsamaktadır.

Bu devrin gerçekleşebilmesi ve imparatorluğun hakimiyetinin yayılabilmesi için de güçlü devletler yerine küçük çok sayıda devlet tercih edilmektedir. İmparatorluğun tahakkümü altındaki Cumhuriyetçi ulus devletler tehdit altındadır. Ulus inşa etmek kavramı da parçalanma sonrasında imparatorluğun değerlerini yerleştirebilmek ve uygun tebaalar yaratmak içindir. Soğuk savaşın sona ermesiyle başlayan Balkanlardaki tarihi hesaplaşma süreci devam edecek niteliktedir. Siyasi literatüre "Balkanlaşma"¹ olarak nitelendirilen ve büyük devletlerin küçük devletlere bölünmesini ifade eden, teoriye adını veren Balkanlar'da izlenen stratejiye tıpkı Ortadoğu'daki gibi keskinleştirilen etnik bölünmeler, istikrarsızlaştırılan ekonomiler, çözülen uluslar, dayatılan yeni siyasi-sosyal yapılanmaların nesnesi haline gelmiştir. ABD'nin balkanlardaki projeksiyonları ve tarihin akışını bilerek hızlandırması balkanlaşma projeksiyonunun devamı niteliğindedir. Bu tempodaki küresel sermayenin akışını kontrol edebilen ve hatta istediği zaman arttırabilen yegâne güç olarak "evrensel avantaj"ını isabetle değerlendirmektedir.² "Bilgi, bilişim, teknoloji ve psikolojik ağırlıklı bu modeli kısaca "çok alanlı, eş zamanlı ve yoğun-yaygın gündemli" olarak tanımlanmaktadır.³ Ulus-devlet inşası çerçevesinde tasarlanan yeni yapılanma Batılı ülkelerin kontrolü sayesinde gerçekleşmektedir.⁴ "Balkanlaşma süreci" Kosova'nın 17 Şubat 2008 de bağımsızlığını ilan etmesiyle bu sürecin "şimdilik" son halkasını oluşturuyor. Bu konjoktürde Kosova'nın bağımsızlığı yerlerde balkanlar,

1 *Araştırmacı

Олег Борисович, "Независимость Косово и балканизация Центральной Европы", МГУ Института славяноведения, РАН, [Агентство Политических Новостей, 12.03.2008](http://www.agentstvo-politicheskikh-vestey.ru/12.03.2008)

2 Brzezinski, Zbigniew, *Tercih*, (çev: Cem Küçük), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005, s.86

3 Alain Joxe, "Kaos İmparatorluğu" İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.21

4 National Intelligence Council, "Mapping the Global Future," Aralık 2004, <http://cia.gov/nic>

genelde ise “sorunlu Kafkasya-Ortadoğu-Rusya-Çin” bölgelerini ekonomik ve siyasi açıdan etkileyerek domino etkisi yaratarak yeni bir dönemin başlangıcı niteliğini kazanmıştır.

Balkanlar sahip olduğu çok etnik ve dini yapı dolayısıyla ve de tarih boyunca bir etkileşim merkezi olması sebebiyle özel bir konuma sahiptir. Balkanlarda Miloseviç önderliğinde Sırp milliyetçilerinin başlattığı ve temelde Balkanları bir etkileşim merkezinden çıkarıp hegemonik bir düzene dönüştürme projesi doksanlı yıllarda Bosna ve Kosova savaşları örnekleri dikkate alındığında pek de başarılı olmamıştır. Hala bir yerel hegemonya tehlikesinin bulunduğu bir durum olan günümüzde kendisini zayıf hisseden her aktör, Bosnalılar ya da Kosovalılar, kendi özgün kimliklerini korumanın ancak bağımsız bir devlet kurmaktan geçtiğini yıllar önce anlamışlardı. İşte bu çerçevede Kosova’nın bağımsızlığı doksanlarda yarım bırakılan ve sorunları çözmekten ziyade dondurulan bir bakış açısının değiştiğini ve sorunlarla doğrudan ilgilenmeye başlanıldığının en temel göstergesidir. Öte yandan ABD’nin hegemonik arzusu 1990’lı yıllarda Yugoslavya iç savaşına Batı’nın müdahale edemeşi ile meşruiyet kazanmıştır. Bu bağlamda, NATO bünyesi altında müdahalelerin yapılması, bir yanda Rusya’nın bölgedeki pasifliği, diğer tarafta AB’nin yetersizliğini ve ABD hegemonyasına teslim oluşunu ortaya çıkarmıştır

Bağımsızlık Süreci

1980’li yıllarda başlayan özgürlük talepleri, 1989 yılında Miloşeviç yönetimince sert bir biçimde bastırılarak Kosova’nın özerkliği”ne son verilmiştir. 1990’lı yıllardaki Yugoslavya çözümlenmesi ve neticesindeki ekonomik buhranlar “büyük Sırbistan” hayallerini suya düşürmüştür. Kademe kademe küçülen Yugoslavya, Karadağın ayrılmasıyla tarihe karışmıştır. Kosova ise Karadağın bağımsızlığından mütakiben 1999’dan süregelen statü sorununun “bağımsızlıkla” sonuçlanması için çaba sarfetmiştir.

Sırbistan’ın radikalleşmesini önlemek için, Batılı ülkeler, Kosova’ya resmî bağımsızlık süreci uzatılmıştır. Lakin, Kosova’daki kötü ekonomik koşullar, statü belirsizliğinin Arnavutlarda yarattığı sabırsızlık ve Kosova’da görev yapan yabancılara karşı artan düşmanlık, Kosova’nın nihai statüsü konusunda izlenen statükocu politikaları sürdürülemez hale getirmiştir. Bu yüzden, Arnavutların şiddete başvurabilecekleri endişesiyle, uluslararası

topluluk, Kosova'nın statüsünü müzakerelere açmayı kararlaştırmıştır. Nitekim, 20 Şubat 2006'da, en çok bir yıl sürdürülmesi öngörülen bu müzakereler fiilen başlatılmıştır.¹ Kosova sorunu üzerine iki ayrı müzakere süreci uygulanmıştır. Viyana'da, Sırbistan ve Kosova heyetleri arasında gerçekleştirilen toplantılar, "Kosova'nın nihai statüsü üzerine müzakereler" gibi gösterilmeye çalışıldıysa da, bunlar "Kosova'daki Sırpların siyasi, ekonomik ve kültürel statüsüyle ilgili müzakerelerden" söz konusuydu. Asıl müzakereler ise, Sırbistan ve Kosova'nın aktör olarak pek katılmadığı bir "gizli diplomasi"ye bırakılmıştır. Batılı ülkeler kendi aralarında Kosova'nın kaderini belirlemektedir. Marti Ahtisaari'nin raporunda² Kosova'nın statüsüne³ ışık tutan maddelerin söz konusu gizli diplomasinin ürünü olduğu söylenebilir.⁴

Bağımsızlığın Etkileri

Kosovanın 17 Şubat 2008 de bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte, Batılı ülkelerin "kontrol edilebilir bir bağımsız Kosova devletinin" yapılandırılması için çaba sarfederken, Sırplar ise 1990 sonrası sürekli küçülen "Büyük Sırbistan" idealinden hayal kırıklığına uğramaktadırlar. "Büyük Sırbistan" projesinin en büyük kurbanı olan Bosna-Hersek, Sırpların olumsuz tavırlarından baskı altındadır.

Batılı ülkelerde Kosova sorununun Bosna-Hersek'e bazı yansımalarına neden olmaktadır. Çünkü, Batı açık bir şekilde Kosova kaybı nedeniyle Sırbistan'a bir ödün verme arayışı içine girip, etnik temizlik politikalarıyla oluşturulan Sırp Cumhuriyeti'nin her zaman yaşayacağı güvencesini vermektedir.⁵ Oysa Boşnaklar bu "devlet içinde devlet" zamanla tasfiye edilmesini talep etmektedirler. Bosnaya benzer sorunlar başta Makedonya, Karadağ ve Yunanistan'da yaşayan arnavutlar üzerinde doping etkisi yaratacaktır. ABD'nin Balkanlarda "Arnavut Kartı" nı oynamasının asıl nedeni bu topluluğu dağıtmak ve "potansiyel kaos unsurları" olarak

1 International Crisis Group, Europe Report No. 177, November 10, 2006

2 Ahtisaari's report to Secretary General Ban Ki-Moon on the plan can be found at http://www.un.org/Docs/sc/unsc_presandsg_letters07.htm.

3 Steven Woehrel, Kosovo's Future Status and U.S. Policy, Order Code RS21721 Updated December 28, 2007

4 Office of the Special Envoy of the Secretary-General of the United Nations for the Future Status Process for Kosovo, "The Status Process", <http://www.unosek.org/>.

5 Report of the Secretary-General on the U.N. Interim Administration Mission in Kosovo, S/2006/906, November 20, 2006.

algılayışında yatmaktadır. Özellikle Makedonya’da yaşayan arnavutların sürekli ertelenen özgürlük mücadelesi, ülkenin kantonlaşma veya federal bir yapıya bürünmesini zorlayacak niteliktedir.

Bağımsızlık sonrası uluslararası sistemde “Kosova’yı Tanıyanlar” ve “Kosova’yı Tanımayanlar” olarak ikiye ayrılan bir kutuplaşma görünümüne bürünmüştür. Bu süreç aynı zamanda dünyada “mikro devlet”ler sürecinin başlangıcı niteliğindedir. Yakın zamanda Kosova, farklı coğrafyalarda yeni devletlere “mikro devlet” modelini teşkil edecek niteliktedir.

ABD’nin desteği ile Kosova yönetimi, “kontrol edilebilir bağımsız”lığına kavuşmuştur. Lakin bu süreçte, ABD Kosova’da yeralan Trepca madenlerini Sırbistanı (dolayısıyla Rusya’yı hatta AB’yi de) by-pas edip ABD şirketleri tarafından işletilmesini sağlamak, doğudan-batıya enerji transformasyonunu güvenli bir şekilde sağlamak, mevcut sorunlar çerçevesinde farklı coğrafyalardaki muhtemel gelişmeler (Transilvanya-Voyvodina-Abhazya-Osetya-Karabağ-Bask, Belüciistan-Çeçenistan-Tataristan-Tibet-Doğu Türkistan-Lübnan Hristiyan Kontluğu) NATO genişleme arzu ve talepleri ile paralel olarak dünyayı yenibir Postdam-Yalta eşğine getirebilir. Bu bölgelerin ayrılması, yeni etnik devletlerin kurulması, domino taşı etkisi yaratarak yeni iç savaşlar ve bağımsızlık taleplerinde öncüsü potansiyeline sahiptir.¹

Bağımsızlığın Küresel Etkisi

Uluslararası aktörlerin enerjiye olan ihtiyacı kadar nakil sorunu da önem arz etmektedir. Bu konu özellikle Balkanlarda ABD-Rusya-AB ekseninde çekişmelerin sahne olduğu bir laboratuvarı ansımsattırmaktadır. ABD için bölünmüş Yugoslavya’nın en önemli parçası Kosova’dır. Çünkü, Rusya’yı, Avrupa’yı ve Kuzey Afrika’yı kontrol edecek bağlantılı “mevzi üsler”den sonra bu defa “ülke nüfuz üsleri”nin birini de Ferizay’daki “Bondsteel askeri üssü”² dahi (Küba’daki Guantanamo’dan sonra ki en büyük ABD askeri üssü) çok önemli bir bölgesel üs hüviyetindedir.³

1 Провозгласить независимость Косово - значит открыть «ящик Пандоры»
<http://www.eer.ru/archive/3025.html>

2 Chalmers Johnson, America’s Empire of Bases, *Freedom Daily*, April 2004, s.7

3 Zoltan Grossman, “New Balkans” Winconsin-Madison University Press, 2006, s.98

Kosova'nın bağımsızlığı, fiili bir durumun ilanındır. Ancak, enerji nakil hatlarının Kosova'dan geçecek olması, bu yeni ülkenin bağımsızlığını biraz daha anlamlı hale getirmektedir. Nitekim, Kosova'nın ABD'nin önemli enerji projelerinden AMBO Petrol Boru hattı'na ev sahipliği yapacak olması, enerji konusundaki işbirliğini örneklemektedir. Hazar petrollerini Bulgaristan, Makedonya, Kosova üzerinden Arnavutluk'un Vlora limanına aktaracak olan AMBO hattının fizibilite çalışmaları ise ABD Başkan yardımcısı Dick Cheney'e ait Halliburton şirketi'nin İngiliz ortaklarınca gerçekleştirilmiştir.¹ Güç mücadelesi ekseninde asıl önem arz eden enerji hatları ve enerjinin nakliyatı söz konusudur. Kosova'da boru hatlarının geçiş noktasında 2011 de faaliyete geçmesi planlanmaktadır. Boru hattından ayrı olarak, Halliburton şirketi'nin Balkanlardaki ABD birliklerine hizmet vermek ve ABD'nin Vietnam'dan bu yana en büyük yabancı üssü olan "Bondsteel"i Kosova'da inşa etmiştir.

Karadeniz ile Hazar denizi arasında büyük bir petrol taşımacılığına girişen ABD'nin bu yolu askeri üslerle koruması olağan bir durumdur. Bu projelerin yanında, Kosova'nın ABD, AB ve NATO tarafından atanan organlarca yönetilecek olması da,² bağımsızlığın arkasında emperyalist güçlerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu konjoktürde, Kosova'nın Sırbistandan bağımsız, küresel sermaye yönetimine giren bir "eyalet"³ görünümü sergilemektedir. Boru hatlarının "korunması", örtülü faaliyetler ve silahlı isyanların desteklenmesi için uyuşturucu gelirinin aklanması, stratejik koridorların militarizasyonu, "Barış İçin Ortaklık" (BİO) ülkelerine askeri esneklik sağlanması, Anglo-Amerikan eksenini ve onun, Hazar Denizi Havzası, Karadeniz ve Balkanlar boyunca uzanan petrol-doğalgaz rotaları ve ulaşım koridorlarını ele geçirme hedefinin önemli objeleridir.⁴

1 Robert O'Harrow Jr, Halliburton Is a Handy Target for Democrats, *Washington Post*, Saturday, September 18, 2004; s.12

2 Reports of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, September 28, 2007, and June 29, 2007; U.N. News press release, July 9, 2007.

3 Steven Woehrel, CRS Report RS32136, Future of the Balkans and U.S. Policy Concerns, Updated January 10, 2008

4 Steven Woehrel, *Kosovo's Future Status and U.S. Policy*, CRS Report RS21721,

Bağımsızlığın Balkanlardaki Etkisi

Kosovanın bağımsızlığı Balkanlarda domino etkisi yaratmaktadır. Özellikle Mitrovitsa bölgesinde Sırpın de facto statüsünde olması, devlet içindeki yeni bir federal yapı görünümünü kazınmaktadır. Mitrovitsa'nın olası ayrılık¹ talepleri Balkanlardaki bütün azınlıklar için emsal teşkil edecek niteliktedir. Mitrovica içindeki Avrupanın en önmeli altın-gümüş madeni olan “Trepça” Sırpın için stratejik öneme sahiptir. Aynı zamanda Sırbistan'ın preşova bölgesinde Arnavutların yaşadığı dikkate alınır. Ahtihisari planının Dayton planı gibi kalıcı barışı engelleyecek unsurlar dikkate alınmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda küllenmiş veya belirli bir süre için ertelenmiş bölge ülkelerinin büyük idealleri², Balkanlar'da sonu olmayan sorunları beraberinde tetikleyecektir. Özellikle, Arnavuluk dışında Karadağ, Makedonya ve Yunanistan'da azınlık konumunda yaşayan arnavutların mevcudiyeti, Balkan dengelerini değiştirecek niteliktedir. Söz konusu durumda Yunanistan'daki Makedon ve Türk azınlığının refleksi, Bosna Hersek'teki Sırp ve Hırvat federal bölgeleri, Karadağ ve Sırbistan'daki Sancak bölgelerinde ayrılıkçı akımları etkilemesi kaçınılmazdır. Ayrıca, Sırbistan içindeki Macarların yaşadığı Voyvodina bölgesi de etnik ayrımcılığın fitillenebileceği kritik bir bölge konumundadır.

Bağımsızlığın Azınlıklara Etkisi

Uluslararası toplum özellikle Balkanlarda giriştiği yeni devletçiler modellemesinde Bosna-Hersek'te sonra Makedonya'da görüldüğü üzere, çok kültürlülüğün çok ulusluluğun korunmasına özel bir önem atfetmektedir. Uluslararası örgütler vesayetinde olan “bağımsızlık” ülke içerisindeki azınlıklara son derece geniş kültürel, ekonomik, siyasi haklar verilmesini şart koşturmaktadır. Örneğin Makedonya'da yerel yönetimlerin güçlendirilmesi vasıtasıyla azınlıklar –pratikte Arnavutlar- nüfus yoğunluğuna bağlı olarak bayrak ve etnik simgelerini kullanılabilmeye hakkına dahi ulaştılar. Kosova'da ise uluslararası toplum azınlık hakları arayışını Sırpın üzerinde yoğunlaştırmış, diğer azınlıklar ise ihmal edilmiştir. Kosova'nın modern ve demokratik bir toplum olması ve Avrupa Birliği'ne üye olması adına,

1 referandum ile bağımsızlığını ilan etmesi veya AB'nin dayatması sonucu

2 Yunanistan'ın “Megali İdea”, Arnavutluğun “Büyük Arnavutluk”, Sırbistan'ın “Büyük Sırbistan”, Bulgaristan'ın “Büyük Bulgaristan” gibi devlet politikalarının hayata geçmesi

gereken koşullardan hareket ederek azınlık toplulukları ve haklarının çok önemli olduğu söylenebilir. 1999 yılında yaşanan savaş ve 2004 yılının mart ayında yaşanan olaylı gösteriler özellikle Sırp, Türk ve Rom topluluklarına büyük zararlar vermiştir. Bu bağlamda azınlıklar konusunun önemi 2006 yılında başlayan, merkezi Belgrad'ta bulunan Sırp Hükümeti, Kosova Hükümeti ile uluslararası toplum arasında yapılan müzakerelerde Kosova'nın gelecekteki statüsünden ziyade, Kosova'daki Sırp toplumunun konumu ve hakları tartışma konusu olmuştur. Lakin Kosova'daki Sırp azınlık dışında Haşkali, Boşnak, Hırvat, Mısırlı, Goralı, Rom ve Türkler gibi değişik azınlıklar bulunmaktadır. Kosova hükümeti tarafından 2003 yılında toplum dağıtılan 8 maddelik "Kosova İçin Standartlar" dökümanının ikinci standardı olan "hukukun üstünlüğü" ve üçüncü standart olan "hareket özgürlüğü" ki, bu çerçevede hareket özgürlüğü dilin serbest kullanımına vurgu yapmaktadır.¹ Bu bağlamda anadilde eğitim ve milli sembollerin kullanımındaki belirlisizlik kayda değerdir. Sırp hükümeti tarafından desteklenen ve finanse edilen paralel eğitim sistemi, Sırp, Romlar ve Gora topluluğunun bir kısmı tarafından kullanılmaktadır. Kosova'nın üç resmi dilinden biri olmasına rağmen Türkçe, BM Kosova Yönetimi tarafından "bölgesel dil" statüsünde itilme pozistonu ile karşı karşıya bırakılmıştır. Hatta, 1999 düzenlemesiyle Türkçe ile ikame edilmesine İngilizce, üçüncü resmi dil olarak kabul edilmiştir. Prizren, Priştine, Gilan, Vıçitırın, İpek, Nobırda, Dragaş, Mitroviça gibi yerleşim birimlerinde mukim Türklerin savaştan önceki statülerini ve kimi haklarını UNMIK döneminde kaybetmeleri "azınlık hakları" alanındaki seçmeci tutumu açıkça ortaya koyar niteliktedir. Bu bağlamda Türkçenin birçok belediyeden resmi dil olarak kaldırılması AB'nin çok etnili, çok kültürlü çoğulcul demokratik yapısına tezat oluşturur niteliktedir. Dillerin kullanımı yasasına yapılan yasal düzenleme² ile Arnavutça ve Sırpça dilleri dışındaki bir dilin belediyelerde resmi ve eşit olması için o dili konuşanların nüfusun yüzde 5'ini oluşturması Prizren, Vuştri gibi bazı belediyelerde Türkçe resmi dil statüsünü kazanırken, "tek bir Sırp'ın bile bulunmadığı yerlerde Sırpça'nın resmi kullanımına onay verilirken Türklerin yaşadıkları yerlerde Türkçe'nin resmi kullanımının sınırlandırılması" anti-demokratik bir uygulama olarak nitelendirilmektedir.

1 Kosova Özyönetimsel Geçici Kurumlarına değin Anayasal Çerçeveye ilişkin 2001/9 Sayılı UNMIK Kuralı, Bölüm 3 (İnsan hakları) ve Bölüm 4 (Topluluklar ve onun üyelerinin hakları).

2 Kosova Meclisi'nin UNMIK 2006/51. Sayılı Kuralı ile ilan edildiği üzere Dillerin Kullanımına ilişkin 02/L-37 Sayılı Kanun

Sonuç

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Balkanlar'da: Makedonya, Karadağ, Bosna-Hersek (Sırp Cumhuriyeti), Yunanistan'ın yanı sıra Gürcistan, Kuzey Irak, İspanya, Kuzey Kıbrıs ve Rusya'da yeni gelişmelerin ve tartışmaların yaşanması muhtemeldir.¹ Kosova'nın bağımsızlığı bölgesel ve uluslararası düzende yeni bir sürecin başladığının göstergesidir. Bu hem Avrupa Birliği açısından hem de küresel aktörler olan Rusya ve Amerika için geçerlidir. Ne var ki bu durumun batılı devletler lehine bir kazanç olduğunun farkında olan Rusya'nın nasıl bir yanıt vereceğini şimdiden kestirmek oldukça güçtür. Bu bakımdan, Kosova sadece Güneydoğu Avrupa'nın istikrarını değil, AB'nin geleceğini de derinden etkileyebilecek gelişmelerin yaşanabileceği bir mekân olarak fiziksel küçüklüğü ile orantısız bir önem kazanmıştır.

1 Edita Tahiri, Independent State of Kosovo The Contribution for Stability in the Region, Pristina, 2008 (http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/wg3-tahiri.pdf)

MAKEDON VE ARNAVUT LİRİK HALK TÜRKÜLERİNDE ŞİİRSEL TÜRKÇE UNSURLARIN ÖRNEKLERİ

Mr.Fatma HOCİN*

Dil, topluca yaşamakta olan insanların anlaşma aracıdır. Bilgilerimizi, öğrenimimizi, başkaların düşüncelerini dil yoluyla elde ediyoruz. Duygu ve düşüncelerimizi de diğer insanlara ancak dil ile anlatabiliriz. İnsanların kültürlerini ve yaşam tarzlarını da belirten dildir. Dil kültürün, gelenek ve göreneklerin bir parçası olduğu için her ülkede farklılıklar yaratıyor. Bir milletin en belirgin niteliklerinden birinin dil olduğunu gözönünde bulundurursak, bir halkın kimliğini belirlediği de apaçıktır. Her dil farklı kültüre açılan kapıdır. İnsanlar arasında yapılan iletişim sayesinde açılan bu kapı farklı milletleri, farklı kültürleri, de değişik yönden etkiliyor. Gid gide küreselleşen yerküremizde yaşayan topluluklar arasında konuşulan dillerin, bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birbirini etkilememesi kaçınılmazdır. ¹Çünkü dil başta günlük konuşmalarda yer alan ve insanlar arasında karşılıklı basit bir anlaşma aracı yanısıra sosyal bir yanı da vardır. Dolayısıyla dil sosyal bir manevi varlık olduğu için bir toplumda yaşayan insanların arasındaki ortak duygu ve düşünceleri güçlendiren sosyal bir akranalık bağı kurma özelliğine de sahiptir. Aynı zamanda dili bir milletin uzun yüzyıllardan beri biriktirdikleri her alandaki söz varlığını, tarihi ve sosyal yaşamdaki bütün birikimlerin ifadesi olan kültürel zenginliğinin de göstergesidir.

Gelişmiş bir dil, edebiyat, sanat ve bilim alanında üstün değerlerde eserler verebilen bir dil demektir. Bu yüzden güçlü ve yüksek düzeyde gelişmiş olan diller toplumların, milletlerin gelişmelerinde de büyük katkıda bulunan önemli etkenlerden biridir. Dolayısıyla tarihi varlığı boyunca biriken kültür değerlerini de geleceğe aktaran bir araçtır.

Balkan yarımadasında uzun yıllardan beri yaşayan halkların da değişik alanda kültürel etkileşimin izleri görülmektedir. Bu etkinin

1 *Üsküp Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

maddi ve manevi izleri günlük yaşamımızda mevcut olduğu gibi, dilde de mevcuttur. Her dilin farklı bir kültüre açılan kapı olduğu doğrudur; özellikle medeniyetler arası yoğun iletişim öteki kültürlerle tanışmayı bir tür zorunluluk haline getirmiştir. Bu yüzden bugün insanların büyük bir kısmı birden çok dil öğrenmeye gayret göstermektedir. Üstelik ana dili konuşmalarında bile birkaç tane yabancı kelime kullanmak moda haline gelmiştir. Bu durum dilin daha çabuk yozlaşmasına ve yabancılaşmasına neden olmaktadır. Bu hemen her yerde böyledir. Bu eskiden beri böyle devam etmiş hala da devam etmektedir. Bunun eskiden de böyle olduğunu elimizde varolan yazılı metinler üzerinde yapılan bilimsel araştırmalarla ispatlanmıştır. Mesela, uzun yıllar Osmanlıların Balkanlarda hüküm sürmeleri ister istemez bu bölgelerde konuşulan her dili etkilemiştir. Bunlardan biri makedon ötekisi de arnavut dilidir. Bu dönemde Makedoncaya ve arnavutçaya çok sayıda Türkçe kökenli kelimelerin girdiği üstelik Türkçe kökenli olmasa bile Türk dilinin vasıtasıyla Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de beraberinde gelmiştir. Bugün bile bu kelimelerin ve dil unsurlarının hala Makedon ve arnavut dilinde özellikle lirik hal türküsünde varlığını sürdürmelerinin birer canlı şahidiyiz.

Bu yüzden Türk dilinin Makedon ve Arnavut dili üzerindeki etkisinin ne derecede ve hangi boyutlarda var olduğunu lirik halk türküsü metinleri en iyi gösteriyor .

Sunduğumuz örnekler Makedon ve Arnavut lirik halk şiirlerinde şiirsel unsurların bulunduğu ve bu kapsamda çoğu kez türkülerde konuyu aydınlatmak, ya da türküde sırf vurguyu sağlamak amacıyla kullanıldığı çok sayıda türkçe sözcük gurubuna, dolayısıyla türkçe unsurlara rastlıyoruz. Makedon ve arnavut lirik halk türküsü bünyesinde sadece bu tür halk yaratıcılığına özgü olan bir sözcük grubu fonu görülebilir veya ayrılabilir. Bu sözcük grubu Blaje Koneski¹ tarafından şiirsel sözcükler veya ifadeler olarak adlandırıyorlar. Bu grup sözcük ve ifadeler konuşmacılarca bilindiyse de aralarındaki iletişim sırasında kullanılmamakta veya kullanıldıkları zaman kökenlerinin lirik halk şiirinden geldiği bilinmektedir. Bu sözcükler ve ifadeler arkaik sözcüksel yapıya sahip oldukları için bazen aynı yapı içindeki öteki sözcük katmanından zor ayrılırlar. Türkçe kökenli unsurlara, bu dillerin kendi sözcükleri ve kendi ifadelerine en çok lirik halk şiirlerinde rastlanmaktadır. Makedon ve arnavut lirik halk türküsü dili metninde sıkı bir şekilde oturan ve bu şekilde ayrı bir sözcüksel yapı katmanı olarak

1 Blaje Koneski 1971

ayrılan ve lirik halk şiir dilinin karakteristik özelliği haline gelen en yoğun sözcükler alınmıştır.

Bugünkü açıdan bakıldığı zaman kendi şiirsel sözcük ve ifadelerin işlevinde rastladığımız türkçe kökenli sözcükler, daha gemç nesilden bile arkaikleşmiş unsurları teşkil etmektedirler, o kadar ki bazen semantik açıdan deşifre edilemez durumdalar. Türklerin Balkan yarımadasını hakimiyeti döneminde ise aynı türkçe kökenliler, Türk dili ile iletişim kuran bütün dillerin sözcüksel yapılarını yenileyen unsurları teşkil ediyorlarmış. Bazen de tarafsız sözcük fonuna ait türkçe kökenlilerin de şiirsel renkler içinde işaret edilmesi mümkün oluyor.

acemi (tür.) acamiа (mak.) axhami (arn.)

Кога бе'ме, милна мајко, помали, аџамии,
Аџамии, милна мајко, клети кесеџии. (Şapk.prer. Sazdov
s.135 t.34)

Три јоргана сељамии,
Три перници бесмалии.
Кога бехме аџамии,
излеговме арамии. (Şapk.prer. Sazdov
s.132 t.30)

Zonje, c'kuvendon si axhami
Zonje ,ku gjindet vari me flori (beri.2 s.216.t.207)

Çun more çun, çuni axhami
si na poç allahi te dive të ri. (E.Osma.s.127 t.534)

haber (tür) aber (mak.) haber (arn.)

Абер ми пратија во арапска земја
На негоа стара мајка
Оти едит Мевмед Арапина
Со убаа невеста. (Çepen.s.38 t.7)

Бог да биде калеш Педа,

Калеш Педа епитропо,
Прати абер на укумат

(Çepen.s.145 t.29)

Он ќе ме скапо продаде
за три хилади дукати``
не бери кахар, касавет
кога ќе тебе однесе
на прилепскиот панаѓур,
ти хабер побрго прати по мене,

(T.Sazdov s.59 t.26)

Prej podrimjes po vjen haberi
Top me top na vjen shiqeri
Thuejmi vashe ke gabue
Ma nuk gjan arshik si mue
E ke lan arshikun n'gazep
Arshik n'kofsh arshik mos kofsh

(beri.s.81.t.73)

aman (türk.) aman (make.) aman (arna.)

„Аман, моме, ти се мољам
жити тфојте црни очи,
како грозје разаќија.

(Т. Саздов s.93 t.43)

Hej aman vash-o hej aman
Qe sahatin ku e kam
O more djal-o,he beqar

(beri.s.229.t.220)

Më kujto se s'më jep nona,
of aman aman.
nona mu më jep ke dilberi,
baba dë më jape Amir top sheqeri.

(E.Osma.s.98 t.398)

Koush osht ai, ç'knon n'at mol,
Of amon, amon
Qan sy zeza për jaron,
Of amon,amon
Dridhet moli pi havas,

Of amon, amon,
Çelin lulet pi sevdas,
Of amon, amon, (A.Zenku s.90 t.28)

altın (türk.) altani (make.) altanat (arna.)

Што ми беше, годинашно
Јас ќ одберам до трине јаболка.
Дејди, рече царе Костадине
Јас ќ одберам до две биволици.
Што му даде царо голем бакшиш
Што му даде еден грс алтани. (Çepen.s.46 t.8)

Vjen ni djal qi hjek sevda,
Ai me thot-o: Marshallah Ndodhi me alltene
Trendafil me ere (beri.s.187.t.178)

Para dë t'i dal njer ke dera,
dë mi mbushe durët me sheqera.
para dë t'i dal njer ke loma,
dë mi mbushe durët me alltona. (E.Osma.s.98 t.399)

Ço nja tre qer, si alltona,
t'i bijen nishonet, pa dal hona. (E.Osma.s.143 t.603)

aşık (türk.) aşik (mak.) arshiku (arn.)

Ејди брате Ашик – бан Стеване!
Ни дошло книга од града Стамбола
Од неџа цара Костадина. (Çepen.s.38 t.7)

Mere pushken hajde para
Mos me vra se jam gjynah
Mos me vra, moј, mos me myt
Une jam arshiku yt (beri.s.212.t.203)

Jashike morri shitone,
mi paç gjinohet xhi s'ëm more. (E.Osma.s.84 t.331)

bey (türk.) beg (mak.) beg (arn.)

Излегоа, Дојко ле, кметоите
Как на Прилеп, Дојко ле бегоите, (mila. s.284 t.196)

Попленил ми Скендер беј
Јофуе – поле битољско
тарнана Скендер беј
тирнини Скендер беј. (T.Sazdov s.65 t.29)

Burim aga gjal, Burim aga beg,
në xhep të jelekut nji deg busulek. (E.Osma.s.92 t.371)

Tushja Nocit neper bira
I jep Filipit karanfila
E na sojne te daja Kole
Kunduk beg te qofsha tru (beri.s.194.t.185)

Po I ercjell,si qet mas bregu,
Veshe e madh'si zog begu.
Tybe shoqen s'po ta di,
Ner begler as ner zotni. (beri.s.92.t.83)

bekar (tür.) бекар (mak.) beqar (arn.)

Леле маро, бекар маро,
и ти бекар и ја бекар
ставихме се два бекара
баре да сме на далеко, (T.Sazdov s.103 t.48)

Момето одит на езерото,
да ми налеит бисерна вода,
да му измиет бекару лице,

да му избишит со алшамиа.
да му измиет бекару р`це
Бекару р`це дур`до рамена,
да му избришит сос бело чевре. (T.Sazdov s.51 t.22)

se osht beqar mës I zejni bes,
mës I zejni bes, oj budalle,
se va mushën krahët me hall, halle.
Veshe skutaçen me krona,
më në qaf baba e nona,
se nuk më apin ke Hesat aga., (E.Osma.s.63-64 t.238)

Rrafsh gjys oke me kanar
Dama gjysen jam beqar (beri.s.174.t165)

Ling ling e holla
Dilni beqare ene zgjidhni (beri.s.201.t.192)

Ce s`me the dje
Ishte dite pazari
Ta kasha bler shamine
Shami qelebari
Ta ka blere beqari (beri.s.154.t.145)

Ling ling e holla
Dilni beqare ene zgjidhni (beri.s.201.t.192)

baş (tür.) баш (mak.) bash (arn.)
Бог да бие тој Кучук Сулејман,
Кучук Сулејман, баш арамија
Баш арамија Дренцка Планина! (Çerem.s.136 t.25)

Bash si kerr si shkon me san-e
O pot e baj be, o n`din e iman-e
J pehri-o, a je insane-e?
S`jam insan-o po jma pehri-e
Cfar katuni-o t`ka thirr ty-e?

Ni katun-o kojshi-o me ty e
 A e din kur njeshin n'bahce? (beri.s.100.t.91)

bahçe (tür.) бавча (mak) bahçe (arn.)

Јоване луда гидија
 Јован си чешма градеше,
 крај чешма башча правеше,
 на башча цвети садеше (T.Sazdov s.73 t.33)

Moj pashike vetullholle
 Hijm ne bahce,e hajme ka'I molle
 Djelt e Shales sillen okolla
 Doren ne gjyks: Allahrazolla
 Din Karaxha gjyksin me lesh
 Luejm me minca me mixhdi
 Shtrojtm qylymin,qarshaf permi (beri.s.114.t.105)

Dil ne bahqe haje noj molle
 Djemt e Shales Afjetolla
 Thot Pashika allahrazolla
 Djem Karaxha sillet okolla
 Dem Karaxha gjoksin me lesh
 Mos ma qit doren permi
 Po mi vret karanfilat ne gji (beri.s.115.t.106)

Oj Razije vetullholle
 Dalim bahce hajm dej molle (beri.s.116.t.107)

beğenmek (tür.) бeндиса (mak.) begjenisje (arn.)

Си сватои него бeндисале,
 За зет да је мунасип го нашле
 Тоа лично ем прилично,
 И тоа било Маркоо колeно. (Cere. s.120 t.22)

И в чаршија да го извадиме,

Да го ние него продаиме,

Пак в планина тој нека си дојди,
Да ни служи вино ем ракија.

Та отишла Секула да види,
Го видела и го бендисала,

(Çepe. s.115 t.20)

Çish më begjenezse couco,
çi dole më fole,
a mintonin vesh,
a keçen e lesht?

(E.Osmani s.64 t.240)

dilber (tür.) дилбер (mak) dylber (arn.)

Велико дуљбер Бугарко,
Велико, една на мама!
Да знаиш, мило, да знаиш
како е желба за младост,

(mil. s.370 t.356)

O moj e mire ne divanhane
N'hall kam ra me nanen tane
O dylber sokol me flet-e
Hajde sante sahatin dhet-e
O sahati dhet-e
O hajde djal per reth ka'sana
T'shti per xhami ste ni nana

(beri.s.120.t.111)

Mori cauce,moj saj rake-take
Mere fourken hajde rajm mas darke
S'en voj,be dilber se po tutem

(beri.s.218.t.209)

divan (tür.) диван (mak.) divane (arn.)

Што ми слезе од диван удољу
Му се фрли коњу на грбина

(Çepen.s.30 t.5)

Рипна, завал, како полудело,
Што истрча надвор на дивани,
Та викнало Црна Арапина. (Çepen.s.115 t.20)

Me lambe ne dore
Me gjesdin divane
S'gjen bandill si mua,
Te kerkosh dynjane
Pese napolona,
Te bleva fustane
Nje lir e gjysem,
Ta bleva gjerdane (beri.s.16.t.12)

can (tür.) цаним (mak.)xhane (arn.)

Дегиди ветер, цаним, ветришче!
Никако, ветер, боже, не веал, (Mil.s. 369 t. 354)

Kjo dumanzeze,
Ku ka dale e ri
Mbushe xhane mbushe
Shishen me raki (beri.s.20.t.16)

Selam (tür.) селам (mak.) selam (arn.)

Селам ти чинеше пашата,
Ти при него да идеш со твојота дужина

Што си кабает направиле,
Пашата кабает ќе ви просте (Çepen.s.156 t.34)

Hej xhenen amon
I thafshin gishtat ne terzise
Hej xhenem amon
Ju dha zjari beqarise
Hej xhenem amon
Si s'na thane nji merhaba

Hej xhenem amon
Si s'na dhane,or nji selom (beri.s.208.t.199)

Karanfil (tür.) карафил, (mak.) Karanfili(arn.)

„Тури` ив десна пазува:
слези си долу, ф чаршиа
купи си рало волои
изорај равни дворои
посеј си твојте јадои
да видиш шчо ќе изникнет:
ако изникнат карафил, (Sazdov s.87 t. 40)

Hajde Naze Naze
Karanfili taze
Hajde moj Nazlije
C'po kendon bilbili
C'po ia thote javash-e (beri.s.41.t.34.)

pencere (tür.) пенџери (mak.) Penxheret (arn.)

„Шчо се шеташ горе-долу,
леле шаин- звездо!
горе – долу, по пенџери?
дојди вечер на вечера
на вечера на разговор;
оти ми се здодеало
от пуштава бекаршчина,
бекаршчина, самошчина. (Sazdov s.91 t. 42)

Penxheret me hekur sa mban koka jashcë,
shikova një djalë kur hyri në bashce;
kur hyri në bashce,këputi një ftua:
<Do ta mar yrnek për gushkët e tua...>
Kur hyri në bashce,këputi një dardhe:
<Do ta mar yrnek për ballken e bardhë.>

Kur hyri në bashce,këputi një mollë:

<Do ta mar yrnek për meskën e hollë.> (Panaj.s.404 t.421)

gerdan (tur.) гердан(mak.) gjerdane (arn)

Седнала је малка мома

сад к`шти во градината,

под бела лоза на сенка ,

под бела дреновина,

под солунска јадрина,

под бел црвен трандафил,

дробен бисер синижи

дробен бисер и флорини.

там дека гердан си ниже, (Sazdov s.37 t. 16)

Me lambe ne dore

Me gjedrin divane

S'gjen bandill si mua,

Te kerkosh dynjane

Pese napolona,

Te bleva fustane

Nje lir e gjysem,

Ta bleva gjerdane

(beri.s.16.t.12)

komşu (tür). комшија (mak) komshi (arn).

Леле маро, бекар маро,

и ти бекар и ја бекар

ставихме се два бекара

баре да сме на далеко,

ја ние сме баш комшии:

плет ни двое дворовете

бразда двое градините

бардак двое зглавниците.``

(Sazdov s.103 t.48)

Boll I mire synin si rrushi

Boma zot kysmet ta puthi

Vet m'ki mesue more kopil
Del n'oborr kurkah os keqyr
Zane qe besa s'pat qysh
А ро in shka po thojn kojshit (beri.s.340.t.327)

çoban (tür) чобан (mak) coban (arn)

Пишете а Велко, да си дојдиш,
Мајка да ја видиш, чобан Велко,
Што ми пасиш триесет илјади овци,
Зашто мајка ти е многу болна. (Çepen.s.46 t.8)

Hije I kisht cobanit shoka
Hije I kisht shoka cenarit
Per m'I ba nusja hyzmet
Me ja shtrue tre dysheke (beri.s.338.t.325)

şeker (tür) шекер (mak) sheker (arn)

дек ќе младо да целува,
ќе сикупам ока шеќер,
ќе си мажам бело лице
така младо да целува
да мублагне на шеќеро.`` (Sazdov s.115 t.54)

Hajde hajde laxhyher
Ne kjoft gja,moj pa qeder
Hajde derdhim pak sheker
Se jam itht porsì zeher
Se m'ka ardhe me shku n'asqer (beri.s.294.t.282)

saat (tür) саат (mak) sahat (arn)

Море, да прелетам Сава ем Дунава,
Сава ем Дунава

Море, да су појдам во Будима града,
Море, кој ми носи саат у пауза,
Саат у пауза
Којшто носи саат у пауза (Çepen.s.193 t.65)

Е bardhe e bukur-o
Hajt I keqi I shtremet-o
Cile deren dbajm n'i nate
S'me ze gjumi m'sahat m'sahat (beri.s.400.t.385)

ÖZET

Türkçe kökenli sözcüklerin arnavutça ve makedoncaya, daha doğrusu bu dillerde yaratılan lirik halk türkülerine girmesi süreci bu dillerin türkçe konuşma diliyle temas yoluyla yapılmış iken daha küçük bir türkçe kökenli şiirsel sözcük Arnavut ve Makedon lirik halk türkülerine türk lirik halk türkeleri yoluyla geçmiştir. Tüm bu kelimeler. Arnavut ve Makedon lirik halk türkülerinin zenginleşmesine katkıdada bulunan kalite ve etkileme gücü ile farklılık içeriyormuş. Özellikle türkülerde şiirsel anlayışı sezme, konuyu aydınlatmak, tasviri zenginleştirmek ve duyguyu güçlendirmek amacıyla kullanılan türkçe kelimeler türkülerin sanatsal unsurunu yükek seviyeye ulaşmasını sağlamıştır.

ABSTRACT

Words with Turkish origin in Albanian and Macedonian languages, especially those within the lyrics of ballads derive from the Turkish language spoken in that region, that is, with the contact between the people. Moreover, the poetical words that had entered within the lyrics of the Macedonian and Albanian ballads are those from the Turkish ballad songs. All these words had actually enriched the Macedonian and Albanian lyrics which differ in quality and power of effect. These Turkish words were used to enable the poetic sense, to enlighten the theme, to enrich the description, and to strengthen the emotion, especially in ballads that reached the highest level of art at the time.

КАУНАК

- Миладиновци, Зборник, Македонска Книга, Скопје, 1983,
- Кузман Шапкарев, Избрани Дела, приредил Томе Саздов, Скопје, Мисла, 1986 год.
- Македонска Народна Лирика, Градина, Sazdov. 1981 год.
- Народни песни од Марко Цепенков, редактирал Кирил Пенушлиски 1., Скопје, 1980 год.
 - K[ng[dashurie ll, hazirlayan Rustem Berisha, Myzafere Mustafa, Prishtin[, 1987
 - K[ng[Darsme, hazirlayan Anton }etta, Anton BerishaPrishtin[, 1967
 - Lirk[Populore e Tetov[s dhe Gostivarit, Edipe Selimi Osmani, Shkup, 1993
 - K[ng[Populore Lirik t[K[rchove, hazirlayan Abedin Zenku, Shkup, 1982.

ABDÜLMECİT NUREDİN’İN “OSMANLI SONRASI MAKEDONYA”ADLI KİTABI-DEĞERLENDİRME*

Mr. Fadil Hoca**

Osmanlı Sonrası Makedonya kitabı, 1900 yılından günümüze kadar Makedonya’yı irdeleyen ilk çalışma olduğu kanaatindeyiz. Nitekim, bu kaniya müellif araştırma esnasında, Makedonya milli kütüphanesi ve Türkiye’deki arşiv taraması sonucu bu tür bir çalışmaya rastlanmadığı tespit etmiştir. Çalışmada:uluslararası ilişkiler,siyaset,siyaset sosyolojisi,eğitim ve yakın tarih gibi disiplinleri iç içe ve konuların tarihsel süreçteki gelişimini kronolojik bir şekilde ele aldığı için, gerek Makedonya Türk yayın hayatında gerekse de diğer etnisitelerin sosyal hayatlarında bu çalışmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Sözkonusu eserin müellifi olan Abdülmecit Nuredin, 1981 Gostivarın Banisa ilçesinde doğdu. İlk ve orta okulu Gostivarda,üniversiteyi Kırgızistan Cumhuriyeti, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler bölümünde devam edip, 2004 yılında mezun oldu. Aynı dönemde Bışkek devlet Üniversitesi, Finans Kredi bölümünden 2005 yılında mezun oldu. Sakarya üniversitesi,İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler bölümünde savunduğu: “Bağımsızlığından Günümüze Kadar Makedonya’nın İç ve Dış Politika Sorunları” adlı tez çalışmasıyla 2006 yılında yüksek lisans eğitimini tamamladı.Doktora eğitimini 2008’den itibaren Üsküp Devlet Üniveritesi Hukuk Fakültesi, Uluslararası İlişkiler bölümünde devam etmektedir.

Söz konusu eser, TİKA Üsküp temsilciliğinin maddi desteği ve MATUSİTEB yayınları tarafından temmuz 2008 yılında kaleografik matbaasında basılmıştır. Ön kapak kısmında, I. Balkan Savaşını temsil eden savaş portresine yer verilmiştir. Kitabın arka kapak kısmında ise, müellifin resmi ve özgeçmiş bilgileri, alt kısmında ise “Meclis-i Umumi” ismi ile bilinen, ilk Türk Parlamentosunun 20 Mart 1877’de Dolmabahçe Sarayı’ndaki açılış töreninden bir kareye yer verilmiştir.

* Bu tebliğ, 30.10.2008 tarihinde söz konusu kitabın tanıtımı sırasında okunan metindir.

** Üsküp Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Görevlisi

Çalışmada, Osmanlı'nın çöküş dönemi olan 1900'lerden 2008'e kadar Makedonya'nın siyasi, sosyal, eğitim ve tarihsel eksenindeki gelişme ve olgulara yer verilmiştir. Abdülmecit Nuredin'in "Osmanlı Sonrası Makedonya" adlı eseri, aslında müellifin yüksek lisans tezi olan "Bağımsızlığından Günümüze Kadar Makedonya'nın İç ve Dış Politika Sorunları" adlı çalışmanın genişletilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Çalışma, "Osmanlı Sonrası Dönemden, Yugoslavya'nın Çöküşüne kadar ve "Bağımsızlık Sonrası Makedonya'nın İç ve Dış Politika Sorunları" adı altında iki ana bölümden olup, 250 dipnot, 3 yayımlanmamış, 2 yayımlanmış olmak üzere toplam 5 arşiv belgesinden, 32 süreli yayın, 15 uluslararası azınlık raporu, 2 yabancı kaynaklı bülten ve 2 ansiklopediden yararlanılarak, yazılan, toplam 287 sayfalık ciddi ve bilimsel bir çalışmadır.

Bu araştırmada, 7-9. sayfalar arasında Önsöz, ve 15-16. sayfalar arasında kısaltmalardan sonra, kitabın I. Bölümü oluşturan "Osmanlı Sonrası Dönemden, Yugoslavya'nın Çöküşüne kadar Makedonya" bölümünde 3 ana konu ve toplam 29 alt konudan oluşmaktadır. Birinci ana bölümde: Bölgenin tanımı ve Osmanlı'nın Çirmen zaferi ile başlayan bölgeye yerleşme sürecinin özetinden sonra Osmanlı'nın çöküş dönemi olan 1900'lü yıllardaki politik gelişmeler ele alınmaktadır.

Özellikle bu dönem başlangıcında Osmanlı Makedonya'sında dikkat çeken politik gelişmeler arasında, hükümdarlığa karşı faaliyetler ve kurulması planlanan yapı, teferuatlı bir şekilde irdelenmiştir.

Bu bağlamda, 1878 yılında Kresna bölgesinde yaşanan Osmanlıya karşı isyanlar ivme kazanmıştır. Nitekim, 1902 yılında Cuma-i Bâlâ bölgesinden Osmanlıya karşı yürütülen ayaklanmayı 1903 yılında İinden ayaklanması izlemiştir. Nihayetinde, Kruşova Cumhuriyetinin ilanının etkileri ve mevcut konjoktürdeki zorluklar ele alınmıştır. Osmanlı, birkaç cephede aynı dönemde savaşmasıyla birlikte yönetimde bazı değişikliklere gidilerek, İslahat programı uygulanmasına rağmen, durumu sakinleştirmeye yetmediği vurgulanmıştır. Diğer yandan ümmet imparatorluğundan yeni oluşumların kıvılcımları belirginleşmiştir. Müellif, bu dönemde iç ve dış gelişmeleri inceleyerek, dönemi bir bütün olarak ele almıştır.

Osmanlı'nın Makedonya'dan çıkışı, Kruşova Cumhuriyetinin ilanı ile hız almıştır. Nitekim, içte İttihat ve Terraki, Meşrutiyet ilanı ve Makedonya'ya etkileri incelenmiştir. Meşrutiyet ilanından sonra başlayan I. ve II.

Balkan savaşları, Osmanlı'nın 540 yıl hüküm sürdüğü bu topraklarda hükümdarlığının son bulmasının yanında, Makedonya'nın da Bulgaristan ve Yunanistan tarafından parçalanması ile sonuçlandığı kitapta ele alınmıştır. I.Balkan Savaşı esnasında çoğunluğu Türklerin oluşturduğu 150.000 kişi katledilmiş,110.000 Türk'ün de göç ettiği kaydedilmiştir. Osmanlı hükümdarlığının son bulmasına mütakiben, komşu ülkeler arasındaki çekişmeler, Makedonya Türk halkını derinden etkilemiştir. Birinci dünya savaşından sonra kurulan SHS krallığı döneminde Türklerin malları kamusallaştırıldığı tespit edilmiştir. Bu dönemde, Makedonya coğrafik bir isim olarak kullanıldığı vurgulanmıştır.

1924-1928 yılları arasında radikalleşen kraliyet, bazı kısıtlamalara giderek, zirai agrar kanunu ile baskısını arttırmıştır. Buna istinaden, 26.120 aileden 108.173 Türk'ün anavatana "serbes göçmen" olarak göç ettiği kaydedilmiştir. Zorbalık sistemin çımaza girmesi ve II. Dünya savaşının başlamasıyla birlikte, artan baskı ve saldırılar, birçok kesimi teşkilatlanmaya itmıştır. Nitekim, Yugoslavya Antifaşist Ulusal Kurtuluş Konseyi olan Avnoy ismiyle de bilinen direniş hareketinin yanında, Makedonya Türk'ünün hak ve endişelerini paylaşan bir grup türk aydını, Yücel adı altında bir teşkilat kurmuştur. Teşkilatın, Türk menfaatlerini korumanın yanında, Türkiye Cumhuriyetine istihbarat sağlayıp, stratejik bir görev üstlenmiş olduğu belirtilmektedir. Lakin iki hainin ihbarı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgisizliği yanısıra, dönemin yetkilileri, Yücel teşkilatının yardım talebine karşılık: "Misakı Milli sınırları dışında Türk yoktur, olsa da bizi ilgilendirmez" cevabına mütakiben, teşkilat üyelerinin idam ve hapis cezaları ile sonuçlanan Makedonya Türk'ünün "Yücel Trajedisi"ne yer verilmiştir.

Bu dönemde, Yugoslavya'nın savaşa taraf oluşu ve yeni bir sosyalist yapıya gidiş süreci ele alınmıştır. Kurulan Tito Yugoslavyası'nın siyasi yapısı ve Türklerin durumu ele alınıp, baskı ve göç olgusunun devam ettiği gözlemlenmiştir. Nitekim, 1950'li yıllardan itibaren başlayan göç, Makedonya'nın demografik yapısını değiştirmiştir. 1953 yılında Yugoslavya ile Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan "Serbes Göç" anlaşması ile göç ivme kazanmıştır. Neticesinde, 1953-1995 yılları arasında Makedonya'dan Türkiye'ye serbes göçmen stasüsünde, toplam 299.264 kişi göç ettiği tespit edilmiştir. Dönemde dikkat çeken diğer gelişmeler arasında 1974'teki anayasa değişikliği ve 1980'lerin başındaki siyasi konjoktür de ele alınmıştır.

İkinci bölüm ise, 7 ana başlık ve 56 alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümün başlangıcında, 1980'li yılların sonunda Balkanlarda ve doğu blokundaki gelişmelerin, iki kutupluluk sisteminin son bulması, Yugoslavya'nın parçalanması ile sonuçlanan gelişmeler ele alınmıştır. Yugoslavya'nın parçalanmasıyla birlikte Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesi, yeni siyasi krizlere neden olmuştur. Bu bağlamda; Makedonya'nın bağımsızlığından sonra iç ve dış sorunları, ülkenin sürekli gündemde kalmasını ittiği kaydedilmiştir. Oluşturulan yeni anayasada bazı etnisitelerin haklarının eski (1974) anayasaya nazaran kısıtlanmış, komşu ülkelerin de Makedonya ismi konusunda rahatsızlıkları belirginleştiği vurgulanmıştır. Buna istinaden, Yunanistanın baskısı sonucu, Makedonya uluslararası arenada FYRM (eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya) adı altında BM tarafından tanınmıştır. Öte yandan ülkedeki iç dinamiklerin yeni anayasaya sürekli muhalif olması, Makedonya'nın iç politika sorunlarının esasını oluşturduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda müellif, azınlıklar konusundaki standartlar ve uygulamalarla ilgili bazı bilgilere yer vermiştir, bunlar arasında:

- Osmanlı'da Azınlık sistemi,
- Milletler Cemiyeti Çerçevesinde Azınlıklar,
- Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Azınlıklar,
- Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi,
- Avrupa Konseyi Çerçevesinde Azınlıkların Korunması,
- Uluslararası alanda azınlık uygulamaları,
- Avrupa ve Azınlıklar uygulamaları

gibi konular incelendikten sonra, Makedonya'da azınlık sorununun gelişimi ele alınmıştır. Anayasa değişikliği ile başlayan siyasi kriz, 1994 seçimleri, 1997 Gostivarda başta Türk halkının şiddet ve baskı gibi gelişmelere maruz kalması olaylarına, kronolojik olarak yer verilmiştir. Aslında, asıl sorun: anadilde eğitim, anadilde ifade özgürlüğü, milli sembollerin kullanımı, merkezi yönetim yetkilerinin, yerel yönetimlere devredilmesi konusunda görüş farklılıklarından iç politikada sorun yaşanmasına neden olduğu vurgulanmıştır. 1998 yılında Kosova'daki savaş ve Makedonya'ya etkileri irdelenip, iç politika sorununun zirveye ulaşıp çatışmaya dönüştüğü

2001 krizi sonuçları ve etkileri de ele alınmıştır. Neticesinde tarafların Ohri Çerçeve anlaşması sonucu mütabakata varıp, anasayada bazı değişikliklere gidilerek, “Arnavut” kesiminin taleplerinin bir kısmı yerine getirilmiştir. Oysa anasaya değişikliği sadece bir etnisiteye değil, bütün azınlıkları kapsamasına rağmen, uygulamalardaki bazı sıkıntılara yer verilerek, Makedonya’da yeni oluşturulan sistemin, iki etnik toplumlu görünümünde olduğu vurgulanmıştır. Müellif, 2001 krizi esnasında tarafların tutumları, ve uyguladıkları politikanın ardısına, uluslararası toplumun tutumunu da ele almıştır. Kriz esnasında toplam 57 dini eserin, bazı paramiliter güçler tarafından bilinçli bir şekilde tahrip edildiği de kaydedilmiştir. Müellif, alt başlık olarak ele aldığı “demokratikleşme sürecinde Makedonya Türkleri” bölümünde:

- Makedonya Türklerinin 1990’da siyasi örgütlenişi,
- Yerel Seçimler ve Türklere Etkisi
- Yeni Türk Siyasi Partilerinin Kurulması ve etkileri,
- 2001 sonrası Makedonya Türk’lerinin statüsü, yeni oluşturulan sistemdeki sıkıntıları ve çözüm önerileri,
- Makedonya Türklerinin Eğitim Sorunları, bu bağlamda eğitimde esas sorun, Makedonya’nın birçok bölgesinde anadilde eğitimin gerçekleşmediği vurgulanmıştır. Makedonya’da Türkçe eğitim gören öğrencilerin % 60 anadilde eğitim hakkından mahrum kaldıkları belirtilmiştir. Anadilde eğitime devam etmek için, velilerin yasal müracatta başvurmaları, yetkililer tarafından yasadışı olduğu gerekçesiyle fiziki müdahaleye maruz kaldıkları ele alınmıştır. Ohri Çerçeve anlaşmasından sonra anadilde eğitim konusunda bazı esneklikler yaşansa da sıkıntının devam ettiği kaydedilmiştir. Üniversite düzeyinde, Pedagoji ve Türkoloji bölümleri dışında Türkçe eğitimin gerçekleştirilmemiş olması, anadilde eğitimi devam ettirmek için Türkiye’de eğitim görerek çözüm olarak denenmesi uzun vadede göç olgusunu nasıl tetiklediği belirtilmiştir. Nitekim, Türkiye’de eğitimini tamamayan Makedonyalı öğrenciler, gelecek kaygısı yüzünden ülkeye dönüş yapmadıkları da kaydedilmiştir.

Makedonya’nın dış politika sorunları bölümünde ise, ülkenin dış politikada sergilediği politik tutumu, öncelikleri ve buna paralel gelişmeler ele

alınmıştır. Ülkenin bağımsızlık ilanı ile başlayan dış politika sorunları önem arz etmektedir. Nitekim, ülke bağımsızlığını uluslararası arenada tescil ettirme konusunda başta Yunanistan ve komşu ülkeler engeline takılmıştır. Makedonya bağımsızlık döneminde izlediği: BM, AB ve NATO gibi batılı kuruluşlara üyelik öncelikleri, dış politikanın ana hatlarını oluşturmuştur. Lakin, Yunanistan engeli sonucu Makedonya 1993 yılında FYRM olarak BM de bağımsız bir ülke olarak kaydını yapabilmıştır. Yunanistan ile Makedonya arasında Yaşanan sorunlar şu alt başlıklarda ele alınmıştır:

- Yunanistan'ın genel Balkan politikası,
- Yunanistan'ın Makedonya üzerindeki iddaları, bu iddalara göre Makedonya Helen kültürünü temsil ettiğini, o yüzden bağımsız Makedonya ismi başka bir ülkede kullanılamaz olduğunu,
- Yunanistan'daki Makedon azınlıklar,
- Makedonya'nın bağımsızlığından sonra, Yunanistan-Makedonya ilişkileri de ele alınmıştır.

Makedonya'nın diğer komşu ülkesi olan Bulgaristan ile yaşadığı ana sorun, kimlik sorunudur. Makedonların tarihsel kimliği, Bulgaristan kendi ulusal kimliğini oluşturma süreci içinde sorun teşkil ettiği vurgulanarak, Makedoncanın aslında bulgarcanın bir diyalekti olduğu idda edilmektedir. Müellif bu bölümde, kimlik sorununun tarihsel süreçteki gelişimi ve politik etkilerini de incelemiştir. Dış politikada yaşanan diğer bir soru ise Arnavutluk ile yaşanan azınlık sorunudur. Arnavutluk, bağımsızlığından bu yana her ne kadar Makedonya Cumhuriyeti ile ekonomik işbirliğini sürdürmüş ise de, muhtelif dönemlerde, topraklarında yaşayan Arnavut nüfusu gerekçe göstererek, söz konusu ülkenin içişlerine dolaylı da olsa müdahil olduğu tespit edilerek, azınlıklar sorunu ve etkileri incelenmiştir. Eserde Sırbistan ile Makedonya arasında yaşanan sorunlara da yer verilmiştir. Bu bağlamda, ülkenin bağımsızlığı esnasında potansiyel "büyük Sırbistan" idealinin gündeme gelmesi, ikili etkileri etkilemiştir. Lakin, Bosna-Hersek savaşı neticesinde imzalanan Dayton anlaşmasından sonra, ikili ilişkiler yumuşama sürecine girdiği belirtilmiştir. İki ülke arasında dini kökene dayalı sorun güncelliğini korumaktadır. Sırp patrikliğinden 1967 yılında ayrılarak, bağımsızlığını ilan etmiş bulunan Makedon ortodoks kilisesinin yeniden Sırp ortodoks patrikhanesine bağlanması konusundaki Sırp baskıları, Makedonya'nın bağımsızlığından itibaren Sırbistan ile

arasındaki gerginliği besleyen bir unsur durumuna gelmiştir. İhtilaf, Makedonya'nın ulusal güvenliğini tehdit etmediği için, gündemden uzak tutulduğu belirtilmiştir.Sonuç kısmında ise, yaşanan iç ve dış politika sorunlarının çözüme kavuşması konusunda muhtemel çözümler önerileri ve izlenmesi gereken politikaya vurgu yapılarak,uzun vadeli projeksiyon belirtilmiştir. Kitapta, Ohri çerçeve anlaşması, ülkenin siyasi sistemi ve ekonomik yapısı konusunda ek bilgiler verilerek eser tamamlanmıştır. Bu eserin yayınlanmasında yardımcı olan TİKA Üsküp temsilciliği ile MATÜSİTEB'e bir daha tebrik eder, bundan böyle değişik konuları ihtiva edecek olan kitapların basımına devam edecekleri ümidiyle hepinizi bir daha saygıyla selamlar ilginizden dolayı teşekkür ederiz.

DERGİNİN YAYIN İLKE VE PRENSİPLERİ:

-ADEKSAM'ın İلمي Araştırmalar Dergisi HİKMET, öncelikle Makedonya, Balkanlar, Türkiye ve Türk Dünyası'yla ilgili eğitim, dil, din, kültür, sanâî, milli ve manevi değerler, toplumsal ve sosyal sorunlar, ekonomi, çevre, spor ve medya konularını içeren makale, inceleme ve kitap tahlillerini yayımlar.

-Dergide yayınlanacak yazılar öncelikle özgün, orjinal, analitik ve ilmi objektiviteyi kendinde taşımalıdır.

- Dergiye gönderilen yazılar dipnotları ve kaynakçası ilmi standartta olması gerekir.

- Yazılarla birlikte yazarın özgeçmişı ve makalenin kısa bir özeti Türkçe ve İngilizce gönderilmelidir.

- Yazılar bilgisayarda yazılıp hem kağıda dökülmüş olarak, hem de disket veya e-posta halinde gönderilmelidir.

- Dergiye gönderilen yazıların yayınlanıp yayınlanmaması konusu ve hakkı HİKMET'e aittir.

- Bu dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnız yazarlarına aittir. Bunlar, her zaman ADEKSAM'ın genel düşünce ve görüşlerini yansıtan metinler olarak mütalaa edilemezler.

- Bu dergide yayınlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

- Bu dergi hakemli dergidir.

- Derginin dili Türkçe ve İngilizce'dir.

DERGİNİN TİRAJİ:

500 adettir.

İSTEME VE YAZIŞMA ADRESİ:

ADEKSAM, İvo Lola Ribar Sokağı no: 30.

GOSTİVAR - MAKEDONYA.

eposta: adeksam@hotmail.com, hikmetdergisi@hotmail.com

web: www.hikmet.adeksam.org

Tel:+38942214319

Basımevi: CETIS

